

ЗОЛОТЫ



ЛИПА

1897

1922

М. Бутовик.



Горючий

ЗОЛОТА ЛИПА

ЮВІЛЕЙНА ЗБІРКА ТВОРІВ
БОГДАНА ЛЕПКОГО
з його життєписом,
бібліографією творів і
присвятами

зладив
ЗЕНОН КУЗЕЛЯ



з портретом ювіля-
та й 14 обр. в тексті

БЕРЛІН, 1924
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“

— Всі права застережені. —
Copyright by „Ukrainske Slowo“.
Buch- u. Zeitungsverlag, G. m. b. H., Berlin.
1924.

Видавництво „Українське Слово“ видає отсю скромну книжечку як ювілейний дарунок свому найближчому співробітнику.

Хай вона буде Йому милим спомином спільної праці а разом подякою за Його шире співробітництво.

Видавництво.

БОГДАН ЛЕПКИЙ
БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС
НАПИСАВ
ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

I.

Богдан Лепкий*) уроджений дня 9. листопада 1872. року**) в Крегульци, чортківського повіту, на галицькім Поділлю. Крегулець, невеличке, але гарне село, в долині, між містечками Гусятином, Пробіжною й Копичинцями.

Кругом села, мало що з усіх боків, були тоді ліси. В селі став, над ставом великий двірський парк.

Саме перед приходством перетиналися муровані дороги, торговельні артерії, що йшли до кордону. Туди безнастанно переїздили валки з набором.

Приходство, збудоване дідом Богдана, стояло в садку при дорозі. З нього був гарний вид, особливо на північ, бо від півночі хата стояла на високім підмурівку і мала довгу галерію.

*) Редагуючи Альманах з приводу 25-літнього ювілею Б. Лепкого, я взяв на себе написання вступної статті про Ювілята.

Як близький родич Лепкого, — його батько був моїм дядьком —, до певної міри вихований в хаті його родичів, я думав, що найкраще словно своє завдання, коли замісць оцінки творчості Ювілята, дам по раз перший докладніший нарис його життя й літературної діяльності, використовуючи до цього не тільки спільні родинні спомини, але й довголітні розмови з Ювілятом, особливо в останніх літах (1914—1923) спільної праці у Відні, по таборах, а вкінці в „Українському Слові“. Думаю, що в моїм „Нарисі“ читач найде багато безпосереднього, хоч може суб'єктивного матеріалу, що кине інше світло на деякі факти творчості Лепкого й вяснить може неодно непорозуміння.

**) Так записано в метриці. Але мати Лепкого казала, що він уроджений недалеко Крегульця, біля Кривенького, на хуторі одного втікача із Сибірі, де тоді мешкали його родичі. В Крегульци, в домі діда, маминого батька, Михайла Глібовичкого, його хрестили і там вписали у метрику.

В саді, з добірними овочевими деревами, були також дві маленькі саджавки, з котрими вязалися всілякі перекази й легенди про русалок і потопельників, що не мало впливало на розбудження діточої уяви будучого поета.

За городом стояла мур迫ана кузня, а недалеко кузні школа, теж мур迫ана, з соняшним годинником. Таких шкіл у сімдесятіх роках мало було на галицькім Поділлю. Подбав про це дідо Богдана, що був парохом, деканом і шкільним візитатором.



Сильвестер Лепкий
(Марко Мурава)

Батько Богдана, о. Сильвестер Лепкий, відомий у літературі під псевдонімом Марка Мурави, кінчив фільсофію (класична фільософія) і теоліогію у Львові. Був товаришем покійного проф. Олександра Огоновського, Корнила Сушкевича, Миколи Січинського, Миколи Темницького, Е. Лисинецького, Костя Танячкевича, Танчаківського, Олесницького з Переволоки і багато других священиків, котрі записалися добрими іменами в історії українського відродження в Галичині. Ще як

університетський студент приймав участь у видаванню „Правди“, в редакції „Кобзаря“*) (перше львівське видання) і в укладанню шкільних підручників.

На ізуст умів Шекспіра, Шіллера, Гетого, Байрона, гарно грав на скрипці, знов теорію музики і як теольог писав німецькою мовою вірші, котрі друкували німецькі тижневники. По польськи віршував так вправно, що вставками в „Пана Тадія“ і в драми Словацького виводив у поле навіть солідних знавців літератури. Мав дуже добру пам'ять. Як молодий священик знов на пам'ять святе письмо і богослужебні книги й дивував навіть Єзуїтів величезними цитатами з Гомого й Пелеша. Що раз прочитав, те вже й залишалося в його голові.

Скінчивши університет, оженився з Домною Глібовицькою, доњкою о. Михайла і Марії з Розлуцьких.

Це була мати Богдана. По батькові, котрий провадив гарний церковний хор, одідичила вона чудовий голос і прегарно співала при гітарі народніх пісень. Так само гарно малювала й витинала дуже вдачні сильвети, які тоді були в моді.

Молоде подружжя по короткім побуті в Крегульци і коло Кривенського переїхало з маленьким сином у глухі скільські гори, до Ялинкуватого, де о. Сільвестер Лепкий дістав капелянію. Але Домна Лепкова, уроджена Подолянка, не могла привикнути до гір, затужила за своїм рідним Поділлям і тому, коли о. Михайло Глібовицький дістав парохію в Бережанах, вони перенеслися на його місце до Крегульця. Там застали і хату уряджену, і гарне господарство, і чималу пасіку на Ієрничках, де пасічником був старий Голубович, що тямив ще Наполеонські часи й деколи розказував про них. Залишився також і старий кухар, що дуже довгі літа служив у родині Глібовицьких, ще за панцізняних часів.

Життя молодого подружжя мало, як бачимо, добре матеріальні підстави, але прийшли діти на світ і стали хорувати. Одної ночі Богдан утратив дві сестрички і братчика (всі молодші від нього) на дифтеріо.

*) З під його пера вийшла передмова до цього видання. Покійний Марко Мурава знов багато розповідати про свої академічні часи й велика шкода, що не полішив по собі ніяких споминів.

В хаті повіяло смутком. Пятилітна дитина стала тужити. До того зима, годі було пускати з хати одинака, котрий чудом спасся від смерти. Батько став його вчити. За одну зиму він добре читав, незгірше писав і числив, настільки, що коли раз один із гостей (мабуть звісний Іван Наумович) спитав його, кілько буде „пів-пети і пів-пети“, відповів — девять. „Ні, — каже гість, — ціла пета“ (себ-то пята).

Велике вражіння на малого Богдана робили оповідання батька, котрий переповідав йому пригоди Робінзона, життя св. Геновефи й Дікенсові „Різдвяні повісти“*). Вправи читання відбувалися на Квітчині Марусі. На стіні „в великім покою“ (він дійсно був доволі великий з чотирма вікнами) висіли на одній стіні сотки фотографій славних людей, поетів, малярів, полководців, в бронзових рамках з віночками, які тоді були в моді. Дитина з нудьги питала „хто це?“, а батько розказував про кожного, як міг найкраще і найприступніше для діточої уяви.

Це були перші лекції історії культури.

За візника служив у них старий Михайло, колишній пачкар. Цей теж розказував неодну пригоду зі своїх переправ крізь Збруч, до Камянця і далішче аж до самої Одеси. А нянька, Яніцка, зубожіла шляхтянка з Великої України, старечим голосом співала йому чумацьких пісень і звичайно кінчила цей спів плачем, згадуючи мабуть якогось чумака зі своїх молодих літ.

У крегулецькій хаті пересиджував старенький маляр, Німець, Швугер і молодий Лепкий приглядався його малярській роботі.

Деколи приїздили гості, о. Голінатий з Коцюбинець, о. Темницький з Хлопівки, або о. Лисинецький з Васильковець. Тоді йшли розмови про політику і читалося

*) Загалом старий Лепкий був прегарним оповідачем і мі, позиравши коло довгого стола, цілими вечерами слухали його цікавих оповідань. І на мене молодого вони робили велике вражіння, розбуджуючи любов до рідного краю, замилування до старовини і цікавість до народних звичаїв та обрядів. До сьогодні стоять мені в памяті його оповідання про Наполеонівські війни, про австрійсько-німецьку війну, про польських повстанців з 1863: року, про „кінець світа“, про духів і страхи, про гірські звичаї, про семинарське життя у Львові і т. д.

„Слово“, бо „Діла“ ще не було. Чекалося весни, бо весна мала щось принести (сподівалися війни з Росією). Але те щось принесла що лиш осінь 1914. року.

З надзвичайних вражінь малого Богдана найсильніше врізалися в його тямку три пригоди, а саме гостина (цілий тиждень) митрополита Йосифа Сембраторовича*), пожар коршми і обрив копалень глини, що засипала й живцем похоронила кількою (мабуть семеро) крегулєцьких громадян.

Розмірно скорий інтелектуальний розвиток (між самими старшими людьми) некорисно впливув на здоровля пятилітнього Богдана, а пригода з лебедем на ставі**) набавила його тяжкої недуги — фебри й ревматизму. Після цілого року тяжких страждань, лікарі казали його відвезти в інше підсоння. Тому родичі повезли його до діда Глібовицького до Бережан. Там його записали до другої кляси „нормальної“ школи. Хоч школа була з викладовою польською мовою, а Богдан по польськи не вмів, то все таки зараз по першому курсі дістав другу льокацію, себто був другим учнем поміж п'ятьдесятьма товаришами.

Приходство в Бережанах лежало на горі, при дорозі, що вела з міста до Раю. Старий дім лежав серед досить великого, як ліс, саду, мав гарний цвітник і ще гарніший вид на ціле місто, що лежало в долині, на величезний бережанський став і на горби та дубові ліси, що такої принади надають бережанському пейсажові.

Дім мав щість кімнат і ганок з чотирма камяними стовпами та камяні сходи. В кімнатах було багато старих родинних образів, старих меблів і старих споминів. Тут мешкав дід Богдана, коли ходив ще до гімназії, бо маєток цей належав до його своїх Павликівих. Дідо Богдана чимало дечого розказував про давні, добре часи. Так як батько любив Шекспіра, так дідо знав дуже добре добу великої французької революції і Наполеона. Мав історію Наполеонських війн з численними, прегарними ритовинами, котрі малий Богдан любив розглядати. Дім отця Михайла Глібовицького був домом, як тоді казали, „отвертим“. Бувало багато гостей, а кілька разів до року

*) Котрого за пастирський лист позбавлено митрополичого престола, іменовано кардиналом і покликано до Риму, де він і помер.

**) Описана в оповіданню „Цвіт щастя“.

відбувалися прийоми, на котрі сходилася „сметанка“ тодішніх Бережан. Особливо весело бувало на приходстві в Бережанах під час вакацій, коли зі Львова приїздили теольготи й студенти. Тоді відбувалися проходи і прогулки до Рурик, до Раю, на Лису гору, до Звіринця і до Монастирка, де був великий, казочний, мохом порослий камінь*). Товариство ходило не тільки слідами колишніх Сенявських і Белецьких, не тільки згадувало безталанну і не чужу Глібовицьким Гертруду Коморовську, героїню „Марії“ Мальчевського, але й по слідах



Вид на Бережани

Маркіяна Шашкевича, з котрим Михайло Глібовицький знався ще за молодих літ, приймав участь у його задумах великих і мав навіть рукописи його проповідей і деякі книжки з його автографами**).

Все те не минало безслідно для вразливої вдачі будучого автора „Для ідеї“.

*) Чорт ніс його, щоб кинути на церкву, але мати Божа стрінула його по дорозі і як глянула на нього, таї чорт і кинув цей камінь серед ліса. На камені слідно досі два вглублення наче від кігтів діявола. Церковця, на яку чорт хотів робити „атентат“, стоїть досі старенька й занедбана й раз тільки в рік відкривається для вірних.

**) Дві з них Б. Лепкий зберігав у своїй бібліотеці у Кракові.

Домашнім учителем Богдана Лепкого був Дмитро Бахталовський. Підготовлення до школи не вимагало багато часу, і він диктував своєму учневі поеми: „Батько зачумлених“, „Ян Белещкі“, „Марія“ Мальчевського, „Бандуриста“ і „До Основяненка“. Протягом двох літ навчився хлопець не тільки добре писати, але й знав ті архітвори на пам'ять та полюбив поезію, з котрою вже ніколи не розлучався.

З Крегульця, де проживали Богданові родичі, до Бережан, де він учився, було 14 миль дороги. Тому родичі його, щоб бути ближче тестя і сина, перенеслися до Поручина, в бережанськім повіті.

Поручин, це було одно з найбільше глухих сіл у Галичині. Від мурованої дороги до села яких 8 кільометрів, до залізниці (Золочів, або Бурштин) кілька миль.

З Поручина не було вже дальшої дороги. Тут, здавалося, був конець світа. Село лежало у провалі. Серединою перепливав потік, отінений двома рядами верб. Цей потік виливав на весну і в осені і тоді село потопало в воді і годі було приступити до нього. Повінь забирала хати, несла худобу, а то й людей, коли їх заскочила у сні*).

На горі стояла деревляна, дуже стара церква. Люди казали, що вона тэмить ще татарські часи і що за одного татарського нападу до тої церкви скрилися люди з цілого села і тут їх Татари вирізали до одного. Школи в Поручині не було. Лепкий сам згадує (Писання, II, 466), яке враження зробив на сільських хлопців звичайний олівець. Вони називали його „писалом“ і скликувалися з цілого пасовиська, щоб оглядати невидане диво. Зимою зявлявся тут якийсь панок Богуславський і вчив дітей за хату і харчі, котрі йому по черзі давали ті селяни, що хотіли, щоб їх діти вчилися.

Поручинські „газди“ ходили в чоботах на підковах, котрі їм робив місцевий коваль, носили „куртини“ з домашнього сукна, брилися бритвами, зробленими із

*) Дуже вірний опис тодішнього Поручина подав Лепкий у своєму оповіданню „Іван Медвідь“ (Писання, II, стор. 9—19). До Поручина відносяться теж між іншим оповідання „Нездала пятка“ (Онуфрій), „Оповідання дяка“ (дяк Г. Янчинський), „Настя“ (Яцко й Доська) і і.

старої, скошеної коси, жінки вбиралися в „димки“^{**}), котрі бив „димкар“, який приїздив з міста, вишивали гарні сорочки, мережали їх, — словом було це старосвітське село, котрого ще не торкнулася культура XIX. століття. Веснянки, гагілки, обжинки, навіть „вільха“^{***}), колядки, щедрівки, множество легенд, повірій, переказів, усе як колись, в дуже, дуже давніх часах.

І народ був ніби не „од міра сего“. Не видно було чужкої примішки, а такі люди, як тамошній дяк Янчинський, могли служити зразком прегарного українського типу.

Приходство було дуже старе. Деревляні стелі на різьблених „книзах“, дубові двері на „чопах“ і без замків, тільки з „затичками“ на „ланцюшках“. На дверах з гостинного покою до спальні різьблена літопись парохії. Між іншими можна було прочитати, що в тій хаті проживав колись Куземський і Яхимович. Входилося до неї по деревляніх сходах, крізь невеликий ґаночок на різаних стовпцях, що дуже живо нагадували київські ґанки з XVII. століття, які бачимо на ілюстраціях до „Чорної Ради“.

При хаті заложив о. Сильвестер Лепкий малий, але гарний цвітник, повний рож, в яких він особливо любувався, виплекуючи нові відміни (нпр. рожі з золотистими листками), а дальше сад, бо він любив цвіти і дерева і був знавцем огоронництва та любив науку ботаніки. На тій точці сходився він з проф. природописних наук бережанської гімназії, Петром Дуткевичем, котрий учив його, а потім його сина Богдана. Цей Дуткевич, як один з нечисленних тоді професорів Українців і як людина дуже освічена, заслугує на те, щоб не забувати про його. Учні бережанської гімназії завдячують йому чимало, бо він своїм широким знанням, педагогічним хистом і бистрим дотепом дуже добре впливав на їх інтелектуальний розвиток. Як свояк Лепких (оженений був з Навроцькою, сестрою звісного Володимира, а

^{*}) Полотно, вибиване в узори.

^{**}) Хоровід у зелену суботу, перед Сошествієм св. Духа, який у галицьких Українців майже затратився. У мене є запис „вільхи“ з останніх літ XIX. ст. В рукописі маю теж більшу збірку пісень, а зокрема колядок і щедрівок та характеристичних „віншовань“.

Навроцькі були родичі Домни Лепкової) бував у них і мав „добре око“ на науку Богдана.

В бережанській гімназії був тоді також учителем Іван Вовчук, шкільний товариш Богданового батька, один з перших свідомих „Русинів“, як тоді казали, котрий один з перших виступив з ідеєю українських бурс для наших бідних учеників.

У Лепких бував також Юліян Насальський. Цей, хоч ніби „старорусин“, піклувався теж бідною молодіжжю і ідею бережанської бурси перевів у діло. Заснував він також бібліотеку для шкільної молодіжи. Виходила вона мовою, що правда, не чисто народньою, але все таки давала учням свою лектуру і відтягала їх від читання польських книжок.

Богдан Лепкий, хоч як йому добре було в Бережанах, у діда і тітік, радо їздив на свята і на вакації до батька й мами в Поручин. Це село, ніби музеальний памятник з давніх часів, навівало на нього дивний чар*). Тут була справжня давня Україна зі старосвітськими звичаями, казками, піснями, віруваннями, з усім тим, що деинде перейшло, або переходило до історії. Цей дивний чар чарівної старосвітщини давався зрештою відчувати і пізіше, коли село трохи „зверопеїзувалося“, і для мене, в дитячих літах не було нічого приемнішого, як побут на Різдво чи на Великдень у Поручині. І моя мати, сестра покійного Сильвестра, залишки пробувала у Поручині. Батько Богдана, тоді молодий, триціятьлітній священик з одного боку старався задержати ту старовину, а з другого ширив просвіту і культурний побут, освідомлював село. Що дня в осені і зимою був він у котрогось з селян на поминках, не спішився до дому, просиджував довгі години на розмовах з селянами і ті розмови були для них сущою школою. Способніші хлопці приходили до нього вечерами, він їх учив та давав читати книжки. Між селом і приходством не було ні воріт, ні плота.

*) Поручинські спомини змальовані у віршах: „На Святый Вечір“ (Писання, I, 319), „У Великодній тиждень“ (I, 322), „На Свята“ (I, 322). З Поручина виніс Лепкий велике замилування до народньої пісні, якої сліди видно в деяких віршах (нпр. „Як була би я зозуля“ (I, 123), „Ой заржи, заржи, сивий кониченько“, „Ой зацвила синя квітка“ (I, 126), „Ой зриваю руту в гаю“ і д.).

Богданова мати, хоч з роду не без аристократичних традицій, так само любила село і селян. Чи занедужає де дитина, чи жінка має якийсь „клопіт“, зараз біжити до їмості.

Не можна собі уявити кращого приміру, як цей, що його давали Богданові батько й мати.

До поручинської парохії прилучене було село Біще (Buszcze). Як сама назва вказує, старинна й навіть дуже старинна оселя. Тут, як і в Поручині, церква стояла досить далеко за селом, на горі, в лісі, серед „валів“, останків якогось давнього ще з княжих часів замку. Вали ці були дуже великі, повні слідів деревляніх і муркованих фортифікацій, тут вигребували останки урн, черепя, старі гроші, кости мамута і таке друге. На валах росли дикі рожі, ліскові горіхи і весною цвila безліч усяких квіток, особливо фіялків. Малим хлопцем Богдан любив блукати по цих валах і згадувати про минулі часи, про які він чув від батька, або читав з книжок.

Ось тут і криється генеза його оповідань з народного життя і його любов до української старовини і до нашої культури. Це й підкреслив сам Богдан у віршу „Я учивсь“, кажучи:

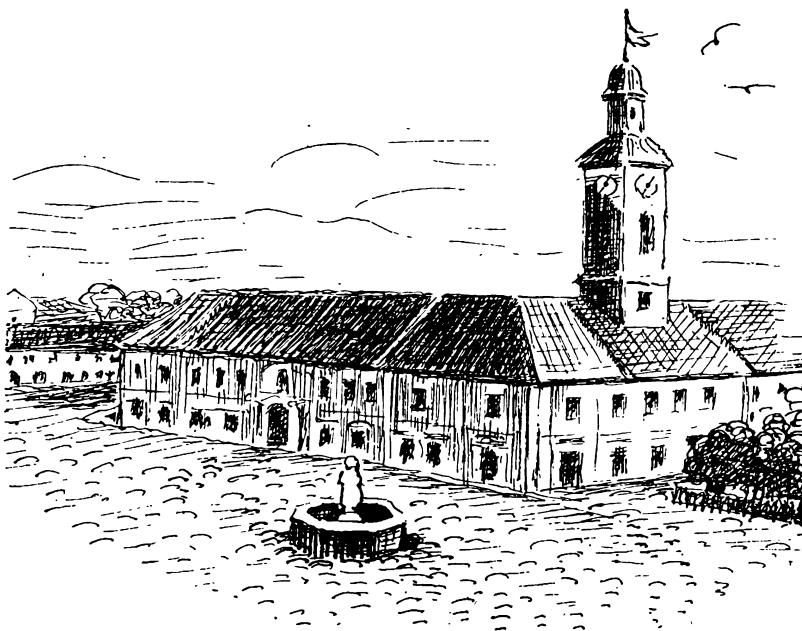
„Не від шкільних лавок
Я набрався гадок
Про минувшину рідного люду,
А з думок-співанок,
Парібків і дівок,
В чистім полі, в жнива, серед труду*).“

Батько Богдана мав чимало старих книжок, латинські лексікони, хроніки (між ними хроніка Гельмольда), богослужебні книги. Дуже гарне тетраєвангеліє в оригінальнім переплеті і з цінними мініатурами він подарував львівській „Просвіті“, тоді як бібліотекарем був у ній Іван Белей. Були тут також рідкі в тодішніх часах етнографічні збірники, між іншим Чубинського: Труды экспедиції въ юго-западный край, які молодий Богдан мусів залюбки перечитувати, бо усюди на маргінесах

*) Писання, I, 333.

були його помітки, особливо у пятым томі з народніми піснями.

Богдан Лепкий, як прийшла слота і треба було сидіти в хаті, читав з батьком ці книги і не диво, що пізніше з таким запалом писав про нашу стару літературу. Літописи, „Слово о полку Ігоревім“, староруські повісті, це все було йому близьке і рідне від дитини.



Бережанська тімназія з тодішніх часів

Бережанська тімназія, одна зі старших в краю*), мала свій окремий характер. І сам будинок (старосвітський ратуша), і склад професорів, і директор, і бібліотека, і доволі великий фізичний кабінет, і те, що Бережани були далеко від залізниці, впливало на її окремий тип. Не видно тут було шабльону, мало почувалося опіки ради шкільної, а віденське міністерство просвіти було

*) Про бережанську тімназію диви між іншими працю проф. С. Томашівського: *Pogląd na rozwój gimnazjum brzeżańskiego* (Бережани, 1905).

ніби десь на другім світі. Інспектор зі Львова приїздив раз на кілька літ на візитацию, тімназію правив директор Матеуш Курровський, людина на скрізь добра, гуманна, великий любитель музики й мистецтва. Хто мав добрий голос, грав на якомусь інструменті, добре декламував, або писав вірші, цей міг числити на його протекцію, цьому вільно було пропустити йота субскріпту, або згубитися в льогаритмах.

В гімназії були дві хори, український і польський, була велика, симфонічна оркестра й що четверга відбувалися концерти, на які запрошується гостей з міста. (Пригадувалися подібні концерти в київській академії за часів Мазепи.)

Молоді учні мали нагоду в глухім, провінціональнім містечку познайомитися з мистецтвом. Що року відбувався великий концерт у честь Міцкевича, і це даю притоку українським учням добиватися дозволу на подібний концерт у честь Шевченка. Тут і відбувся один з перших, а може й перший такий гімназіяльний концерт, на котрім Богдан Лепкий декламував „Думи мої“.

Приготовання до Шевченкового свята тривали два три місяці. Комітет старався все дати щось нового в програмі. Такою новиною була між іншими кантата „Бути пороги“, яку комітетові прислав сам Лисенко і яку виконано спільними силами обох хорів і при супроводі оркестри.

Якийсь час стояла в Бережанах військова оркестра з дуже добрым капельмайстром Баходом і це теж мало деякий вплив на музичний розвиток гімназії. Професори, хоч не всі були такими мельманами й меценатами мистецтва, як директор Курровський, хоч-не-хоч мусіли підчинятися впливам свого шефа і слухати більше його, ніж мертвих приписів та інструкцій шкільної влади. Бережанська гімназія ставала приютом талановитих хлопців, котрі стягались до неї з інших міст, де віяло іншим, більш урядовим духом, і де їм важко було покінчти з науками. Тому в гімназії попри молодих хлопців стрічалися мушини під вусом, котрі вже у війську служили та дослужилися почетного чину фельдфебеля. Знамениті баси Рибаки і Фицак, тенор Курманович, диригенти Гапій і Денис Січинський та багато других кінчили науки в Бережанах. Один з бережанських учеників, Орловський,

написав знаменитий похоронний марш на смерть свого товариша „W mogile ciemnej“, котрий тепер розійшовсь по цілім світі; тут Денис Січинський скомпонував свої кращі твори. Бережани, можна сказати, були в часах Богдана Лепкого студентськими Атенами і ті Атени причинилися теж мабуть до його літературної карієри. В гімназії він звертав на себе ввагу як талановитий декламатор, промовець і рисівник.

Портрети його роботи висіли в гімназійних клясах, а що не було бюсту Шевченка на концерт*), так він вуглем вирисував імітацію різьби на чорнім тлі і цей рисунок серед цвітів і зелені робив ілюзію справжнього бюсту. На його дивилися, як на будучого маляра, що піде слідами свого вчителя рисунків, Юліяна Панькевича, що студіював на академії в Кракові і здобував собі добре імя.

Поетом між товаришами Лепкого вважався тоді його приятель Сильвестер Яричевський. Оба, свідомі Українці, були вони предметом нападів з боку товаришів „старорусинів“. Їх називали козакоманами і „мягкими“, бо молодці староруських „убіжденій“ величали себе „твірдими“ Русинами. В тій полеміці не було поважних, науково - політичних основ, тому, бо в Бережанщині що лише починався політичний рух. Сильвестер Лепкий, Дамян Савчак, Андрій Чайківський, Тимко Старух, Михайло Мосора і Омелян Король та другі вложили чимало праці, доки цей повіт зробився одним з кращих на Галицькій Україні.

В гімназії Лепкий жив блиże з товаришами: Гургулюю, Гривнаком, Софоном Глібовицьким і він згадує їх, як своїх добрих приятелів.

Старшим учеником був тоді Корнило Кузик. Він мав гарну збірку нових наших книжок, з котрої всі вони користали, щоб познайомитися з рідною літературою. Деякі книжки мав також Василь Бережанський**), дещо було в Дуткевичів і в Насальських, може з сотня набралася в Богданових тіточ, — це була й ціла тодішня ліктура з обсягу українознавства. Поляки мали гарну

*) Поляки мали гарний бюст Міцкевича.

**) Тепер судовий надрадник.

бібліотеку в гімназії і таки велику збірку (кілька тисяч томів) у польській бурсі імені Якубовича (з неї через товаришів користали і Українці), наших книжок в гімназії було дуже мало.

З газет читали ученики „Діло“, „Батьківщину“ і „Зорю“. З закордону до глухих Бережан мало що доходило.

Тайних товариств молодіжи тоді ще не було. Вони почали організуватися в Бережанах значно пізніше, коло 1896—97. року, як були у повному розвитку щойно в роках 1898—1901, коли Лепкий був уже суплентом у Бережанах. Ліберальний дух під дирекцією Курковського не викликував великої потреби такої організації тай тодішня молодіж не цікавилася ще „політичними“ справами. Молодіж ходила до гімназії, вчилася, співала, „музикувала“, рисувала, робила прогулки, грала „в кічку“, зимою совгалася на великому ставі, старші ученики, котрі своїх молодших товаришів посилали „по табаку“, ходили на танці і комплєти, цілком старші бували навіть (розуміється, за дозволом директора) на вечірках і балях. Ті, що здали матуру, зараз купували собі „палички“, дехто навіть вбирав „циліндер“ і справляли комерс, на котрий запрошували професорів. Молодші, дивлячись на них, зітхали як хотіли бути „старшими“. Як приїздив театр, життя малого містечка змінялося і прибирало інший характер. Старші ученики знаходили знайомих акторів і акторок. Бували на пробах, помагали хорові „із за кулісів“, а відважніші перебиралися за „статистів“ і виступали „на сцені“. Неодна книжка мандрувала тоді до антикварні й книгарні Міллера, щоб можна було купити білет за 20 крейцарів і побачити „Настасю“, „Ярополка“, „Полуботка“, „Корневільські дзвони“, Шіллерових „Розбійників“, „Зі ступеня на ступень“, „Глітая“, „Барона Циганського“, „Пташника з Тироля“ або безсмертну „Наталку“, „Гриця“ чи „Запорожця за Дунаєм“.

Як Лепкий ходив до гімназії, в Бережанах кількома наворотами був наш театр під управою Романовички, Гриневецького (старшого) як Ейнеровича. Він бачив на сцені і в хаті свого діда особисто пізнав знаменитого Плошевського, Стефурака, Попелеву, Ейнеровичеву, Марійку Романовичівну, Гриневецького, Курбасового батька, Яновича, і других артистів, дійсних мистців нашого

театру, котрі свій великий, виїмковий талант, деякі може й геній, переду часно марнували по провінціональних „будах“ і стайнях. У Бережанах наш театр грав теж у стайні на замку, де запах „шмінки“ мішався з випарами кінського поту. Але до тої стайні приходила сила публіки, своєї і чужої, Поляків, Жидів, Німців офіцерів, і неодин священик їхав з родиною дві - три милі, щоб даліко поза північ сидіти в тій стайні, поки „Настасю“ не спалять на стосі, щоб над раном вернути то дому і коні післати по снопи. Минуло з тої пори чимало літ. Вирошли ми. Вже наші театри не грають по стайнях, але грають нераз перед порожніми кріслами...

Учительський збір бережанської гімназії визначався сильними індивідуальностями.

Нашим катехетом був шамбелян Михайло Соневицький, чоловік з великим життєвим досвідом і з неменшим привязанням до нашої віри й обряду. Це привязання старався він зашкіпити і в серця своїх учнів. Вони мусіли витверджувати на пам'ять тропарі та кондаки, воскресний канон і „помилуй мя Боже“, мусіли знати кожде *impeditum matrimoniae*, *dirimens et dependiens* і не лай Боже, щоби хто поплутав постанови Собору Нікейського з Тридентським. З учениками своїми поступав як з дітьми, любив дотепи і жарти, розповідав про старі часи, з цілою докладністю передавав усі „конференції“ і „класифікації“, піддержував студентські хори й водився зі співаками (як за старих часів) святити воду й пасху, але страшно було дивитися як погнівався коли.

Німецької мови вчив Німець, Флях. Своєю фігурою нагадував він Фальстафа. Тяжко йому було сісти за катедрою, на звичайнім кріслі. Сідав на лавці, але не там, де сидять учні, лиш де лежать книжки і зшитки, і з тростинкою у руках читав *„Lied von der Glocke“*, *„Валленштайна“* та Гетову *„Іфігенію“*, котра ніяк не підходила до його товстої фігури, золотого цвікера і перстеня з брилянтом. Учив не систематично, але добре, і його учні все таки щось уміли по німецьки. Професором класичної фільольтої був між іншими Хоронжи, високий, худий, лисий, з космиком волося на сторч і з малою, а довгою, гострою борідкою, як Дон Кіхот. Але це тільки на зверх. Бо в дійсності був Хоронжи дуже образований і дуже дотепний. Його сатиричні

дотепи оббігали ціле місто й цілий цовіт і горе тому, кого він торкнувся своїм гострим жалом.

Історії та географії учив нас проф. Шпіцер, найбільше вимагаючий з цілого збору. Для слабших учнів був він пострахом, за те більше талановиті користали з його лекцій чимало, бо він розвивав критицизм і зневолював думати. Можна було викувати історичні події, імена її дати, а дістати злу ноту, не відповівши на питання, котрого не було в книжці. Взагалі підручників він не признавав, диктував свої власні виклади, в яких велику вагу клав на культурний розвиток народів.

Проф. польської мови, Штайнер, знав добре свій предмет, але не вмів його гарно виложити, не вмів собі виробити признання серед молодіжки і з кождим роком ставав що раз то більшим мізантропом. Хвалився, що вчив Івана Франка, бувши професором у Дрогобичі.

Українська мова не мала фахового вчителя, що лише, коли Лепкий був у V. класі, прийшов до Бережан проф. Микола Бачинський (батько Володимира й Омеляна). Систематична наука старославянського й староруського і взагалі поважне відношення до предмету було для учнів до якоєї міри новиною, бо давніще принагідні учителі вчили нашої мови й літератури, як предмету надобовязкового. Згодом проф. Бачинський виробив собі велике поважання в школі і серед громадянства і заслужився як діяльний член народніх організацій і як щирий опікун бідної молодіжки.

Національних антаґонізмів, доки директорував Курровський, майже не було, партійні ріжниці теж дуже слабо зарисовувалися, коли не рахувати туди поділу на народовців і московофілів, а властиво „старорусинів“, бо справжнє московофільство не доходило ще до Бережан.

Як Лепкий був у IV. класі, помер його дід о. Глібовицький. Ту втрату відчув він болюче.

Змінилося теж і його життя. Треба було злізти з „Олімпу“^{*)} на подол, перенестися на „станцію“ в місті. Вже не було ні розкішного саду, ні гарного краєвиду,

^{*)} Так називали ту частину Бережан, де стояло приходство, „Руська Бурса“, дім Смулків, де колись на станції проживав о. Сильвестер і т. д.

ні тої теплої, культурної атмосфери, яка оточувала його в дідовій хаті.

Той перехід окупив Богдан роком важкої недуги. Але року науки не втратив. Навпаки став звертати на себе ввагу професорів гарними домашніми працями з української, польської та німецької мови. Бувало й таке, що в V. класі писав завдання для осьмаків і ті діставали дуже добре цензури. Тому товариши прямо замучували його „задачами“, котрі він писав і писав, бо не міг нікому відмовити. В п'ятій класі написав гарне завдання „зимовий день на селі“ прозою, а його товариш Яричевський написав те саме віршом. Професор прочитав обі праці як зразок і з тої пори дивилися на них, як на „літератів“.

Яричевський мав окрему книгу студентських віршів і з них пізніше неодин увійшов до його „Пестрих звуків“. Ленкій писав на маргінезах і не привязував до того писання ніякої ваги, весь свій вільний час присвячував рисункам. Радо заходив до старого маляра Стоцького*) і до Хомика (батька Артема), що мешкав на „Містечку“. Це була його найлюбіша розривка, бо других не знав. Не тягнуло його ні до забав, ні до спортів. Був повздержливий, тихий і маломовний. Старші товариши називали його „дитиною“, з огляду на вдачу, а також тому, що дуже „молodo“ виглядав.

Любив слухати розмов старших, але не встравав до них. Тільки на селі з батьком розмовляв цілими вечерами на всілякі теми, особливо на історичні й літературні. Батька вважав усе своїм найкращим учителем і геть пізніше казав, що від жадного професора не навчився так багато, як від батька. Коли згодом став писати вірші й оповідання і друкував їх у „Ділі“ та у „Зорі“, батько був його найгострішим критиком, котрого мало що вдоворяло. Взагалі найблища рідня Богдана, особливо його тітки Глібовицькі, живо цікавилися літературною працею молодого поета. Його перші твори, особливо нариси, читалися цілою хатою й коментувались завзято з усіх боків. З приводу цього йшла й жива кореспонденція з сином, чи як там.

*) Гляди новелю „Дивак“.

В Біщу був також латинський парох, з аристократичного роду, Максиміліян Чцінський, людина з великою освітою, світовий „бувалець“, що доживав віку в глухім куті. У його була гарна, добірна бібліотека, добре оригінальні образи й велика колекція ритовин. Він не боронив Лепкому користуватися цим добром. Сотрудником у латинського „каноніка“ був Мрочинський, гарний, інтелігентний чоловік, спеціаліст від фільософії. Що другий-третій день бував він у Лепких, пересиджував нічно в ніч, або й поза північ, і з батьком Богдана провадив розмови на фільософічні теми. Богдан слухав тих розмов і знайомився з історією фільософії та з фільософічними системами, від Арістотеля до Шопенгауера. (Ніщо був невідомою величиною. До Біща й Поручина не доходило ще його імя.)

Між тим у Поручині основано школу. Прийшов молодий учитель, що свіжо скінчив семінар, учив молодшу рідню Богдана і приносив книжки.

Рідня підростала, в хаті робилося гамрніще, більші діти і клопіт більший.

І повіт ріс. Починалася організація, виборчий рух, наради, збори, віча. В Бережанах Українці мали вже бурсу, робили вечірки й концерти, підготовлялися до основання всіляких товариств. Бережани переставали бути „глухим городком“. Тратили дещо із своєї давньої поезії та багатилися в дійсність. Д-р Дамян Савчак і д-р Андрій Чайківський стояли на чолі того руху в Бережанах.

Року 1891 Богдан Лепкий здав матуру, його батько перенісся до Жукова, 6 кільометрів від Бережан.

Жуків багато більше й засібніше село від Поручина. Двора і двірського обшару здавна тут не було, народ не зінав, що таке „пан“, що залежність від нього. Хати, обійтися і навіть коні були тут кращі, ніж у других селах. Господари тримали себе поважно, навіть дещо з горда.

На новій парохії о. С. Лепкий добув собі скоро мир і велике поважання і тут між приходством і селом не було воріт, навіть у буквальнім розумінню цього слова. Приходство стояло на краю села, на горбку, серед сосон і в порівнанню з невеличкою поручинською хатиною було доволі обширне, мало 6 кімнат і велику салю, в якій не тільки часто пересиджували гости із Бережан і цілої

околиці, але також відбувалися концерти й театральні виставки для жуківських, шумлянських та гиновицьких „парохіян“. Побіч хати простягався з одного боку невеликий, але гарний сад, а поза хатою цвітний город і більшенький берестовий лісок, що покривав цілу збіч гори аж по леваду, крізь котру перепливала Золота Липа, звісна з боїв в часах останньої війни.

З ганку приходства був чудовий, далекий вид, на Гиновичі, Шумляни, Лапшин і Бережани. Цілий видно-круг замикали горбики і гори, здебільшого покриті зеле-



Приходство у Жукові, знищене війною.
(Воєнна знимка 1916. р.)

ними, переважно дубовими лісами. В долині вилискувався великий бережанський став, до котрого бігла, викручуючись по сіножатях, Золота Липа.

Перед вікнами „покоїв“ „тихо хиталися сосни“.

В зорішливу ніч, як місяць повис над сосновами і посріблив цей прегарний, так багатий в усі мотиви пейзаж, тяжко собі було щось кращого уявити. Здавалося, що цей клаптик землі був вибраний на те, щоб тут виростав якийсь поет.

В тій хаті, в просторій салі, Богдан Лепкий мав свій стіл, при котрім спокійно міг працювати. Тут добре було

рисувати, а пізніше малювати. Тут і написав чимало своїх оповідань і віршів. Тут між іншим повстала в 1900. і 1901. р. ціла серія віршів „Село“ („У жнива“, „Сонети“, „Ой посіяв“, „Колисанка“, „Піду я в чисте поле“, „Ой, колиб ти“, „Дзвони“, „На сільському цвинтарі“, „Я не дивлюся на село“, „Як тебе обсядуть в хаті“ і т. д.).

Теми піддавало йому життя, те, що діялося в селі*), що чув від мами і від своїх тіток Глібовицьких, те, що зберігалося у споминах родинних з давніх „добрих“ часів.

Предки Богданого батька були в XV. і XVI. століттю львівськими патриціями, золотарями**). Деякі помандрували, мабуть, до Німеччини і доробилися великих маєтків. Другі збідніли, — як нераз у родинах буває. Але дідо Сильвестра Лепкого, а прадід Богдана, мав ще гарний хутір. Дідо матери поета мав теж гарний маєток у бережанськім повіті, а в давнину ці маєтки були таки доволі великі. Дідо Богдана жив у дружбі з Шашкевичем (королем балагулів) і мав чимало його пісень (звідти походять пісні, видані Франком), М. Глібовицький був близький родич Навроцьких і для їх родинних споминів не істнували кордони, — вони йшли в далекі „козацькі часи“.

Цей пієтизм до старовини, це пошановання традиції, усе що було та мохом поросло, так і видно з Богданових писань.

З одного боку важкий, народній побут, горе, темнота і кривда простонароддя, а з другого зітхання до минулого, до колишньої волі і слави, надія на відродження самостійної України явилися в нього не дорогою виключно розумовою, а лежали вони, так сказати, у його крові.

*) З Жуковом звязаний цілий ряд народніх оповідань (нпр. „В глухім куті“). З Поручина Й Жукова черпав Лепкий це велике багатство народніх звичаїв, обрядів та вірувань, якими пересипані густо його прозові й віршові твори (нпр. „Перша зірка“ (I, 52 і д.), „Мати“ (I, 95 і д.), „В глухім куті“ (I, 117 і д.), „Кара“ (I, 195 і д.), „Скали“ (I, 289 і д.), „Небіщик“, „Під Великдень“ (I, 447 і д.) і и.).

**) Гляди „Неділя“, додаток до львівського „Діла“, студія д-ра В. Щурата.

II.

Коли Богдан Лепкий здав з гарним успіхом іспит зрілості, батько післав його до Чехії. За провідника і опікуна молодого поета, що вперше пускався в широкий світ з вузьких Бережан, був йому д-р Андрій Чайківський*).

Богдан шанував Андрія Чайківського і любив його не тільки як відомого тоді діяча, але також, як чоловіка зі значним літературним хистом. Андрій Чайківський умів прегарно оповідати про життя ходачкової шляхти з самбірського повіту, звідки походив також Богданів діdo, теж Богдан**). Розказував також про свій воєнний похід до Боснії і взагалі ніколи не бракувало йому теми, а його оповідання, повні близкучого дотепу й гумору, розбуджували й оживлювали тихого та вдумчивого Богдана.

З Андрієм Чайківським переїхав Богдан Чехію, оглянув велику виставу в Празі, пізнав Наперстків, Єлінка і других Чехів і був захоплений культурними надбаннями славянських братів знад Велтави, котрі протягом двадцяти літ поступили ходом велітня вперед. В „Народнім Дівадлі“, на концерті „Львівського Бояна“ він, як знаю із його оповідань, плакав зі зворушення і питався, коли ми, Українці, будемо мати те все у себе, дома.

Та поїздка не тільки розширила значно його світогляд, але й розбудила в нім охоту працювати пильно й щиро на рідній, народній ниві.

*) Теж не цілком чужий чоловік, бо д-р Андрій Чайківський і дядько Богдана, Л. Глібовицький, оженені були з сестрами Даміана Гладиловича. Про подорож до Чехії диви дальше спомини д-ра Чайківського.

**) Про діда Богдана багато розповідала моя мати, Іванна. Від неї і від батька Сильвестра Богдан Лепкий чув багато родинних і місцевих переказів, звязаних з Золотниками і Буркановом над Стрипою. Багато народніх вірувань молідий Лепкий мас з цього джерела. З великим зацікавленням слухали ми усі її оповідань про ріжні сни, прогностики, привиди, блудні огники, духів, страхи і т. д., а далі про всілякі подорожі і пригоди. Діdo Богдан похованій в Золотниках. На гробі стоїть кам'яний памятник з написом: Богдан Лепкий.

Батько Богдана бачив у своїм сині більше маляра, ніж поета, і тому піslав його до Відня на академію мистецьку*).

Доля так видно хотіла, що в дорозі, в залізничім купе на Моравах, він стрінувся з Кирилом Студинським і познайомився з ним. Студинський, пізніший професор львівського університету, їхав тоді по скінчених теольогічних студіях до Відня на фільософію. Богдан Лепкий, неметкий і непроворний від природи, а вихований під боком діда, батьків і тіток, почував себе в наддунайській столиці як у лябіринті. Прямо задихався в великоміській атмосфері. Він приляг до свого старшого й бувального товариша, як хміль до тичини, і від малярства потягло його туди, де був Студинський, на фільософію. Від малярства відштовхали його ті митарства, котрі треба було переходити на Шіллер-пляцу, заки хто увійшов в цей чорний храм мистецтва. Проф. Гріппенкерль знеохотив його, кажучи рисувати гіпси. Розглядаючи ескізи Лепкого, роблені нервово, скоро, індівідуально. він гукав: „Як ви підходите до штуки? Цеж достойна пані, а ви її хочете за волосся тягнути. З нею треба поводитися уважливо й обережно.“ Лепкий мусів кілька разів перерисовувати торсо Мільоської Венери, бо для Гріппенкерля контури й тіни все ще були за гострі і за мало викінчені. Лепкий рисував і ходив на виклади Ягіча, Біднгера, Мінора й Міллера (санскрит). Біднгера мало що розумів, бо не міг привинути до його скороговірки, для викладів Ягіча мав за мало підготовлення, до того тужив за краєм і родиною, а віденський воздух не сприяв його здоровлю. Ці свої настрої передавав на папір у маленькім кабінеті, зразу на Райзнер, а пізніше на Кріллєр-гассе. До його заходив з часта покійний Михайло Новицький (Петрушевич). Старший від Богдана, дуже талановитий і широко начитаний, із вродженим даром обсервації і сатири, творив до Лепкого контраст. Але недаром кажуть, що контрасти стикаються. Богдан Лепкий і Михайло Новицький**) стали приятелями.

*) Лепкий ще й пізніше залюбки рисував і малював. Під час літніх ферій він робив із салі справжнє ательє, казав нам „позувати“ й малював. Робив теж портрети, між іншим батька, нашої старенької бабуні, своєї молодої жінки і т. д..

**) Диви оповідання Н. Кобринської „Душа“ в „Літ. Наук. Вістнику“.

Зайшовши раз до Лепкого, коли його не було дома, Новицький прочитав його вірші з циклю „Село“ і втішився ними. Сам талановитий поет і даровитий та дуже гострий і вибагливий критик, настоював на тім, щоби Лепкий кинув малярство, а взявшись до пера. Підсував йому лектиру (між іншим англійського поета Шеллі), тягнув на виклади про літературу, ходив по театрах і загалом поводився з Лепким як учителем з учнем, на котрім йому дуже залежить*). На жаль із тодішніх віршів мало побачило світло денне. У збірному виданню з цього часу маємо тільки два віршки, з 1891. р. „Іділля“ (I, 169), загалом перший друкований вірш Лепкого, і „Сонет“ („Ліси дрімучі“, I, 170), а далі один віршик „Я вас жалую“, датований 1892. роком.

У Відні познайомився Богдан Лепкий також з Філяретом Колессою. Зійшлися на точці нашої народньої пісні. Лепкий знав багато пісень, з Поділля й Бережанщини, а Колесса збирав і записував їх у ноти. Оба пильно ходили на вистави. Особливо інтересувалися виставою славного подорожника Голуба, на котрій були знамениті етнографічні збірки з життя африканських народів, і на музично-театральну виставу в Ротунді, на якій можна було прослідити розвиток музики й театру цілого культурного світа. Колесса, як фаховець в цьому ділі, був для Лепкого добрым товаришем і провідником. А коли, ніч надто повні, кишені позволяли на склянку пива, або на „мелянж“ з „ріжком“, ішли до „Чарди“, де грава циганська музика і під звук чардашів і фрішок уявляли собі ті часи, коли горди Мадярів проходили нашими степами і з українських квіток збирали обніжжя музично-поетичної насолоди.

Розуміється, належав Богдан Лепкий також до віденської „Січи“, бував на суботніх сходинах і брав участь у всіляких сходинах, зборах та дискусіях на політично-суспільні теми, подивляючи досвід і рутину „січових дідів“ та інших знавців-буварів студентського життя.

На свята і на вакації їздив до батька, або до свого дядька Омеляна Глібовицького, про котрого в біографії Лепкого не можна не згадати.

*) З розмов відомо мені, як високо цінив і цінить Богдан Лепкий свого передчасно втраченого приятеля.

Омелян Глібовицький був одною з замітніших появ у нашому життю під кінець XIX. століття. Прегарний промове́ць і проповідник, з яким навіть Єзуїти не могли відмежати конкуренції, незвичайно живий і дотепний, чоловік з живою фантазією, яка нагадувала хіба наше буйне XVII. століття, поривав своє окруження. На народ у своїй парохії і в повіті мав такий вплив, що на вічах і під час виборів усе йшло за ним одною лавою. Любив коні, пси, голуби і — книжки.

Зразу був Омелян Глібовицький у Доброкуті коло Більча, а потім у Циганах, коло Борщева. Перебуваючи у нього в Доброкуті, Богдан захоплювався чудовим надсеретським яром, більчецькими печерами й останками поганської святині в Монастирку, а не менше захоплювався він чудовими промовами та оповіданнями свого дядька, яких, як знаю із своїх споминів, можна було без найменшої втоми слухати цілими годинами. Слухав також чудових подільських пісень і довго ще згадував з захопленням Тодоску, що вміла їх гарно співати.

Коли о. Глібовицький перенісся до Циган, його подільська хата в тінях старезної липи, була місцем, в котрому збиралися під час вакацій такі люди, як Іван Франко, Василь Щурат, покійний епископ Ортинський, Василіяне Філяс і Ломницький, д-р Е. Калитовський, д-р Дорундяк і другі. Заїздila також княгиня Сапіжина, вдова по покійному Льві Сапізі, з котрим Омелян Глібовицький жив у добрій дружбі. Тут пробувала також Богданова тітка, Дарія, незвичайно вражлива й музикальна людина, що теж мала незвичайний дар оповідання й прекрасно знала народне життя, з яким близько стикалася. Від неї Богдан чув багато подробиць і тем з народного життя (нпр. „Вона не з тих“), від неї перебрав теж багато пісень.

Товариство, яке нелегко зібрati до купи! Можна собі уявити, які тут, під тою попівською стріхою, велися розмови, який витворювався настрій під шум золотих подільських ланів, недалеко від нашого кордону, і можна подумати собі, які наслідки мало перебування серед такого окруження для нашого поета.

Найближчий віком був для нього В. Щурат. Як дещо старший від Богдана, а до того абсолювент не провінціональної, а львівської, академічної гімназії, він до

якоїсь міри імпонував „тихому“ Богданові своїм широким начитанням і своїм студентським досвідом. Щурат писав тоді свого „Першого коваля“, перекладав поезії Конопніцької і любувався поемою К. Ф. Маєра „Huttens letzte Tage“, Лепкий писав свою „Настю“. Оба ходили по лісах і полях та їздили до Тудорова, Борщева, Висічки, Босир і до Шидлівців, до гостинної хати о. Миколи Темницького, спорідненого з Лепкими й Глібовицькими.

У Циганах на тлі тих розмов Лепкий написав оповідання „Зломані крила“, видруковане у „Зорі“ під псевдонімом Нестор Лендин.

Рідне Поділля щиро гостило свого сина й вітало його всіми чарами своеї багатої природи, за що Богдан відвдячився йому в своїх віршах.

На другий рік фільософії перейшов Лепкий до Львова і став учнем покійного Омеляна Огоновського, Пілята, Шараневича, Болоза - Антоновича, Скурського, Вернера і других професорів.

Брав участь в українських і польських семінарах і кожного курсу віддавав якусь працю. Одна з тих праць була про Зборівську і Берестецьку пригоду.

Лепкий знов звернувся до Зборівської теми, але це вже було після відвідування Берестечка з автопсії, а простудіювання історичного та пісенно-традиційного матеріалу причинилося до пізнання великої епохи нашого визвольного руху та скріпило його в переконанню, що наш край і наш народ, це одна, неподільна цілість і що тільки у власній державі знайдемо спромогу нашого дальшого поступу й всестороннього розвитку. Цьому переконанню він остався вірним до нині (гляди: „Два голоси“, „Ноктурн“ і т. д.).

Омелян Огоновський дуже добре вчив граматики, але його літературно - естетичні погляди не могли вдоволити Лепкого, що думками своїми йшов далі професора. Але він умів оцінити заслуги його на полі історично - літературних дослідів і бачив у нім взір пильного, систематичного дослідника, котрий до свого предмету ставився з великим пієтизмом і — патріотизмом.

На семінарах Лепкий познайомився зі старшими учениками, І. Копачем, О. Маковеєм, О. Макарушкою, Миколою Ганкевичем і Мостовичем, від котрих скористав не одно, бо вміли вони багато.

Мешкав Лепкий тоді у своєї своячки Павліні Пелехової. Зразу займав окрему кімнату при вулиці Бляхарській, напроти Домініканського костела. Відчинив бувало в місячну ніч вікно, дивився на верхи Волоської церкви, Ставропігії, Високого замку і — кіпця уні.

. Перед ним виринало питання, де ділася колишня слава города Льва, колишні ставропігійські братчики, наше міщанство, наша культура. Дивився на пусту вулицю і на площі перед Домініканами, чи не побачить де тіни котого зі своїх предків. Не було. Перед ним стояв копець уні...

- На третім році перенісся разом з родиною своячки на вулицю Шкарпову і замешкав велику кімнату вкупі з Климом Глібовицьким і Юрком Тобілевичем, сином славного Карпенка Карого.

Клим Глібовицький, талановитий математик*), пізніший проф. української гімназії в Перешиблі, впровадив його в тайни вичеркної геометрії, в „Integral- und Differential-Lehre“ і звернув його увагу на Ніцшого, котрого був великим поклонником і за любки прочитував із Лепким (нпр. „Also sprach Zarathustra“, „Jenseits von Gut und Böse“). Цей молодий математик мав особливо замілування до фільософії й радо провадив з Лепким розмови на теми, що таке час і простір, число і міра, вага й сила, мікрокозм і макрокозм, інтуїція і експеримент і т. д. — що теж не пройшло безслідно у творах нашого поета. (Гляди: „Гостина“, „Мій товариш“, „Книжка“ і т. д.) Йому присвячений у збірці „В Розтоках“ вірш „Покину я доли“.

Юрко Тобілевич, технік, широка українська вдача, вносив у ту трійцю розмах і подих степу. Він жив життям українського театру, оповідав про свого батька, про Заньковецьку, Затиркевичку, Старицького, Саксаганського і других. В студентській хаті Лепкого-Глібовицького-Тобілевича мов жива виринала історія українського театру з усіми своїми принадами, з цілою самоожертвою у службі для народу і для — краси.

До них заходив з часта Микола Вороний і Северко Паньківський, теперішній драматичний артист у Київі,

*) Друкував деякі праці в виданнях „Наук. Тов. ім. Шевченка“. Помер трагічною смертю.

котрого Лепкий дуже любив за його щиру вдачу і за гарний спів.

Усі вони думали про театр, виставили і грали в драмі „Дай серцю волю“ і були постійними гістьми в авдіторії і за кулісами нашого народного театру. У Львові познайомився також Лепкий з О. Мишутою, О. Ніжанковським і з незрівнаною Сальомеєю Крушельницькою, що для тодішньої нашої громади була воплощенням всього, що найкращого скривалося в нашій пісні і загалом у народній душі.

Лепкий належав до студентського товариства „Ватра“, до „Бояна“, помагав Белеєві порядкувати бібліотеку „Просвіти“ і разом з Лаврівським, Яричевським, Нагірним і другими працював над основанням „Сокола“.

В день виклади, вечером товариські сходини, вправи хору „Бояна“, вечірниці, засідання, а по ночах літературна праця. Писав вірші*), перекладав Шеллього „Сімю Ченчіх“, яку відчитав на сходинах „Ватри“, та писав свої оповідання, з яких перші з'явилися у фейлетонах „Діла“ п. з „Шумка“, „На палеті“ і „В лісі“ в 1895. році.

Такий спосіб життя відбивався погано на його здоровлю. Занедував на запалення очей і на сильний розстрій нервів, який і пізніше відновлювався, якщо Лепкий тільки за багато працював. Лікарі казали їхати на відпочинок, от він і виїхав до батька-мами, до Жукова. Тут він і прийшов до себе.

*) З поетичного дорібку львівських університетських часів (1892—1894) надруковано небагато, хоч Лепкий писав тоді багато. Особливо багато перекладав з Гайне, Словацького, Т. Зана, Конопніцької, Пушкіна, Лермонтова, Потапенка, Короленка, Матчета і др. Книжки підручної бібліотеки Лепкого у Жукові, де я бував тоді майже кождої суботи й неділі та майже цілі вакації, були позаписувані більшими та меншими виривками перекладів, до яких Лепкий мабуть не привязував великої ваги, бо мало що з того віддав до друку. Тільки дещо з того друкувалося на сторінках „Діла“, „Буковини“ (нпр. „Боярин Орща“). Щойно від 1895. року поезії Лепкого чимраз частіше виходять між люде. З цього часу походять нпр. вірші „Нераз огорнути безталанну душу“ (1894 або 1895, I, 75), „Дивний сум“ (1895, I, 79), „Дав Господь на весі“ (написаний весною 1895. в Руриськах коло Бережан, I, 98), „Зле ліяв я Тебе“ (I, 98), „Ти ідеш“ (I, 99), „Куди не ступлю“ (I, 107), „Буває тужу за тобою“ (I, 109) і т. д.

Тут, у домі батька, мабуть цього 1895. року, стрінувся з Іваном Франком і пережив з ним декілька днів.

Був свідком полеміки свого батька з Франком на тему гелленської та христіанської культури, апокрифів і Мойсея. „Напишу колись „Мойсея“, — казав Франко, — і тоді порівняєте його з Мойсеєм Устіяновича на полотні і на папері.“

Тут і є джерело генези цього нашого архітектору.

З Франком їздив Богдан Лепкий до Раю, де в бібліотеці графа Станіслава Потоцького була чудова збірка наших стародруків і деякі білі круки, а то й друкарські унікати, як приміром історія Йоанни Папісси з дереворитним потретом. Бібліотекар, Должицький, умів дещо цікавого розказати про те, коли і як куплено деяну книгу. Так наприклад чудовий примірник знаменої біблії Острожської купив граф Потоцький за одного ринського (менше ніж за одного рубля) від селянки в Лісниках. (*Habent sua fata libellae.*)

Іздили також до монастиря Василіян у Краснопущі, де був прегарний іконостас з XVII. століття, архітвір нашого малярства і різьбарства, на котрий приїздили дивитися чужі знавці мистецтва. На жаль, цей архітвір нашого ґенія згорів одної днини разом з цілою церквою, теж визначним памятником нашої архітектури, з дорогоцінними ризами, шитими руками королевої Марисенки і матері Собіського, Даниловичівної, та їх „фравцімер-у“, разом з портретами родини Собіських і богослужебними книгами, рідкими зразками нашої писарської та друкарської і переплетичної штуки. В монастирі була теж бібліотека. Вона лежала в одній келії, як купа книг і паперів. Франко з запалом великого бібліомана довго рився в тих скарбах, нарікаючи на брак пошановання до власної культури. Франко поїхав незабаром даліше, а в душі нашого поета остався гарний спомин про зустріч з одним з нечисленних ґеніяльних земляків.

У Бережанах був тоді вже, щойно свіжо оснований „Боян“, котрий гарно розвивався завдяки заходам Василя Яворського, Андрія Чайківського, Остапа Ніжанковського та других. Були такі добре голоси як той самий Василь Яворський і Льонтін Глібовицький (дядько Богдана) (тенори); Діяківський і Денис Бачинський (баси), Німцева, Галія Бачинська, прегарний алт Ройовська і

другі.. „Боян“ був місцем сходин бережанської української громади, співацьким і заразом касиновим товариством. Тут відбувалися вечірки, звідси товариство їздило з концертами до сусідних міст і загалом заслужився „Боян“ чимало в розбудженню народного життя не тільки в Бережанщині, але й у сусідніх повітах.

У цьому життю молодий Лепкий грав визначну, активну роля. Гарний з лиця, добрий співак, гарний оповідач, а передовсім прегарний декляматор і промовець, що умів при тім усім і добре потанцовати, був Лепкий побіч Яворського, Чайківського й Ніжанковського душею щілої кольонії, а заразом її любимцем. Особливо ж притягали його промови й деклямації, які сильно розворушували дрібномістечкову інтелігенцію й швидко зробили йому заслужену славу одного з найкращих галицько-українських рецитаторів та промовців. З цього часу й почалися його безнастанні публичні виступи.

III

Скінчивши філософію в 1895. році, Лепкий став суплентом у бережанській гімназії і перебрав науку української мови. По раз перший молодіж почула гарний виклад, пориваючі рецитації творів, інтересні пояснення і все те, за чим у гадках тужила, з особливою насолодою слухала його викладів з української літератури, одушевлялася народньою поезією та „Словом о полку Ігоревім“ й дозволяла собі тепер писати свободні і довгі „задачі“. Займався бурсою, котру якийсь час провадив і з котрої вийшли пок. д-р Юркевич, д-р М. Воробець, д-р Західний і другі. В гімназії застав своїх давніх професорів, що були тепер його товаришами по службі, незабутнього шамбеляна Соневицького, Дуткевича, Саната, Пащинського, Ілінського і других, Застав учеників, що ходили разом з ним до гімназії, лиш за тих чотири роки попідростали й перейшли до вищих клас, довелось йому навіть питати при матурі свого власного товариша, котрий засидівся в гімназії і припізнився з матурою.

Зараз у першім році візитував його на годинах географії, німецької й української мови інспектор Іван Левицький, той самий, що був провідником комісії, коли Лепкий здавав іспит зрілості. Візитація випала дуже добре і Левицький дав Лепкому добру кваліфікацію в раді шкільній.

Хоч пірші службові кроки бувають звичайно важкі, Лепкому вони ніяких труднощів не робили і він мав досить багато зайвого часу, щоб з молодечим запалом кинутися до літературної роботи. Тут у Бережанах, у першім році суплентури написав він оповідання „Цвіт щастя“, „Стріча“, „Для брата“, „Дивак“, „Звичайна історія“, „В лісі“, а дальше „В світ за очі“ і драму „За хлібом“ та по польськи студію про Конопницьку, крім численних дрібних віршів та дописей і статей до „Діла“.

З віршів, котрі тоді писав Лепкий, найсильніший відгук серед народу знайшло його „В світ за очі!“. В тім творі, повнім молодечого запалу, повнім патосу, сентіменту і широго чуття, змалював він трагедію селянської родини, яка з біди кидає шматок батьківської землі і тікає за море. „В світ за очі,“ що вперше з'явилось у „Зорі“, друкували всі наші часописи, його декламовано на всіх концертах, навіть священики відчитували цей вірш з проповідниць.

В драмі „За хлібом“ змалював Лепкий недолю молодої учительки, котра, покінчивши у Львові семінар, дістає школу на селі, іде туди, повна наївної віри в спромогу успішної праці для добра народу і гірко розчаровується, бо і село не таке-то ідеальне, як її здавалося, бо й воно має свої сплетні, інтриги, має злих і поганих людей. На жаль, ця драма, яку деякий час виставляв театр „Руської Бесіди“ у Львові, не з'явилася в друку й не удержанася на сцені, хоч робила своє враження своїм чуттям і вірним змалюванням тодішніх відносин на селі і попівстві.

В оповіданнях молодий наш письменник брав теми з життя і опрацьовував їх „не мудрствуя лукаво“. Мова легка, народня, здебільшого така, якою балакають у східній Галичині, а саме на Поділлю, малюнки людей реальні, переважно позитивні, часто-густо контрастні, иноді тихі психологочні драми, а переважно трагедії на тлі несправедливого політично-соціального устрою, —

ось їх поверховна характеристика*). Гарні малюнки природи, численні і часто нові порівнання, ніжно-чутливе відношення до долі й оточення покривданої людини та якась своєрідна поетичність, котру не легко схарактеризувати, заснували творам Лепкого численних читачів. Збірка його новел „З села“, зладжена в Бережанах, а видрукувана в Чернівцях (1898. р.) з передмовою Льва Турбацького, розійшлася дуже скоро, мала гарні рецензії і автор діставав навіть від незнайомих листи, повні заохоти до дальшої літературної праці.

Лев Турбацький схарактеризував творчість Лепкого як мистецтво не для мистецтва, а для життя, і ця характеристика вірна, бо Лепкий, хоч у своїй вдачі має сильний нахил до естетизму, тримає себе в руках і естетичні прийоми старається заєдно годити з інтенціями служби для свого народу і для людства. По переконанням демократ, не любить фальшивого демократизму, не любить безшабашності, руйнництва й розгнузданого гольтіпацтва, лише у культурній праці бачить запоруку дальнього розвитку нації і здійснення свого й нашого ідеалу — державної самостійності.

Культурна свобода, толерантія для переконання близького, від віри до родинного, хатнього устрою, це його ідеал. Боротьба з темнотою, виховання людини здорової, гарної, доброї, творчої, — це його задушевна мрія.

2. лютого 1897. року Лепкий оженився з Олександрою Лепківною, донькою проф. Миколи Лепкого і незабаром (в осені 1899. р.) перенісся до Кракова, як учитель української мови в тамошніх гімназіях. У Кракові основано тоді лекторат української мови на ягайлонськім університеті і Лепкого іменовано лектором.

У службових справах став його „духом-опікуном“ О. Барвінський, давній товариш Богданового батька, Сильвестра, а пізніше також К. Студинський, з котрим Богдан, як ми вище бачили, познайомився ще в часі своїх університетських студій у Відні. Лепкий високо

*) Докладнішу їх характеристику подає В. Верниволя в „Нарисі літературної діяльності“ Лепкого (Писання, I, стор. XI—XII і XLIX—LXIII).

цінив заслуги Олександра Барвінського для розбудження національної свідомості на Галицькім Поділлю, де він був одним з перших піонерів українства, а також працю його на полі нашого шкільництва, заходи коло засновання Тов. ім. Шевченка, „Просвіти“ і т. д., його великий вклад муравлинного труду в „Історичну Бібліотеку“, в школі підручники, тощо, і тим треба толкувати співробітництво Лепкого в „Руслані“, до котрого він часто-густо посыпав свої поезії та оповідання, не дивлячись на полеміку, котра тоді велася між нашими національними демократами і Барвінським і його групою. Лепкий ніколи не був партійником і полемістом, національно-самостійницькі стремління були для нього першим і найголовнішим постулатом, в Барвінськім він бачив давнього Українця-народовця і самостійника, товариша Куліша та Кониського, людину гідну пошани. Цей погляд виробив він собі тим лекше, що перебував у Кракові, здалеку від нашої партійної гризни, на терені, на котрім і польська експанзія не прибирала таких жахливих форм, як у Львові, де вщехполіяки чимраз то дошкульнище добиралися до нашої шкури.

Співробітництво в „Руслані“ впливало в значній мірі на холодніще відношення до Лепкого з боку національно-демократичних кол і їх літературних органів. Цей холод проявлявся в рецензіях на твори Лепкого, а ще більше в мовчанні, котре Лепкий порівняв з кричицею, до котрої він кидає свої слова, а з котрої вертаєтихий плюск води. До гострих атаків не приходило. Навпаки Лепкого закликали до Львова, Станіславова, Коломиї, Нового Санча й Чернівців на великі свята народні, як ось на ювілей Лисенка, на Шевченкові роковини, тощо і він приїздив з промовами й декламаціями, що звичайно знаходили сильний відгук серед громадянства. Не дивлячись на співробітництво в „Руслані“, М. Лозинський (у „Ділі“ на „Стрічки“, видані в 1901. році), М. Грушевська (в „Літ.-Наук. Вістнику“ на „Осінь“, що з'явилася в Коломиї 1902. року) та А. Крушельницький (у „Ділі“) написали дуже гарні статті, в фейлетонах „Діла“, на поезії Лепкого, — д-р К. Трильовський присвятив йому одно число своєї „Зорі“ і Лепкий остав у гарних зносинах з Л. Ганкевичем, В. Темницьким, В. Липинським, М. Конюбінським, В. Доманицьким, К. Трильовським і дру-

гими виднішими нашими людьми, дуже далекими до „Руслана“ і його групи.

Про побут і життя Лепкого в Кракові не буду широко розписуватися, бо в тій самій книжці знайде шановний читач спомини О. Луцького і К. Трильовського, які дають гарний образ цього періоду біографії поета. Краків для літературного розвитку Лепкого мав корисне значення тому, що був містом, де наука, література й мистецтво стояли куди вище, ніж наприклад у Львові. Краків лежав останньою рознузданого східно-галицького вішевольського шовінізму, був гранічним вузлом між заходом і сходом Європи і мав сприятливу для праці атмосферу. Гарний театр, музеї, архіви, в музеях і архівах дуже багато матеріалів для пізнання української культури, дальнє академія мистецтва, а в ній Виспянський і Станіславський, знайомство з польськими визначними письменниками Орканом, Фельдманом, Седлецьким, Міцінським і іншими, врешті добре й культурні відносини службові в гімназіях і на університеті, це були для Лепкого великі плюси. На його очах родилася і розвивалася так звана „Млада Польща“ в літературі й мистецтві, з Пришибішевським і Виспянським на чолі, на його очах Виспянський творив свої велітенські вітражі і перебудовував театр, на його очах і разом з ним ріс Оркан і Міцінський, збувався процес росту й занепаду польської модерної. Він бував на засіданнях клубу „Літерацко-наукового“, виголошував відчiti й реферати про політичне й культурне життя Українців, дописував до „Славянського Святу“, містив свої переклади з української літератури в „Часі“ і „Новій Реформі“, зготовив (1908. р.) чудовий переклад „Слова о полку Ігоревім“ на польську мову, котрий Франко назвав найкращим з усіх переводів, зладив і видав у перекладі збірку новелей Коцюбинського „W pętach szajtana“, був співробітником „Молодої України“, — словом розвинув широку діяльність для познайомлення Поляків з нашими національно-культурними стремліннями.

Живучи в центрі польської культури з такими визначними людьми як Виспянський, Станіславський, Оркан, Міцінський, Фельдман, Здзеховський і багато інших, не тільки не втратив нічого зі свого українського психічного типу, але виріс у повний ріст.

А кілько-то з наших Українців потонуло в Krakovі в польськім морі! Досить згадати славного історика Anatоля Левицького*) і знаменитого професора-інтерніста Яворського. Це свідчить про сильну індивідуальність Лепкого і про значення національної традиції, яку він виніс з батьківської хати.

I не тільки не згубився Лепкий на Krakівськім ґрунті, але на його дивилися, як на українського представника, і мешкання його (Зельона, 28) називали жартовливо „українською амбасадою.“

Туди заходила ціла більш освічена Krakівська українська еміграція.

Бойчук, Северин, Новаківський, Липинський, Жук, Курилас, надійний малляр, Головин, що мабуть погиб в останній війні за Україну, Мавберг, Луцький, Голубець і багато-багато других були частими гостями, а то й приятелями гостинного дому Лепких. Тут ішли довгі розмови на літературні, мистецькі й політичні наші питання, тут був український остров серед польського моря. I невно, що ані Лепкий не поминає злом своїх частих гостей, ані вони не забувають гостини в його хаті. Обі сторони можуть із вдоволенням згадувати свої Krakівські часи, бо вони дали їм багато гарних хвилин і підготовили в них ту творчість, яку вони пізніше виявили на ріжких областях нашого національного життя. В Krakові Лепкий познайомився з Василем Стефаником і кілька літ вони видалися що днини і, як сам пише у примітках до своїх „Писань“ (I, стор. 376), „здалека від рідного краю турбувалися його долею, а долею українського письменства зокрема“. Стефаник написав тут що найкращі свої твори, котрі Лепкий ставив і ставить на верху не тільки нашої, але всесвітньої прози, „як найбільші, незрівнані архітвори слова“. Hi тіни якоїсь літературної зависті, або конкуренції не лишилося між ними. „Коли мені важко на душі, читаю їх і набіраю нової охоти до життя і до праці“, пише він у згаданих примітках, а свою окрему студію про Стефаника („Незабутні“, стор. 82) кінчує такими словами: „Василю! Я твої твори вожу скрізь з собою в теперішній незавидній мандрівці, і коли мені невиносимо

*) Він був навіть далеким свояком Лепкого (дядько його тітки Ганни Левицької).

тяжко зробиться на серці, коли здається: „тут тобі і край!“ — читаю їх. Слово за словом, помалу, помалу, так як ти їх писав. І... дальше йду... Дякую тобі!“

І з другим нашим великим письменником, Михайлом Коцюбинським, стрінувся Лепкий у Кракові. Коцюбинський вступив до Лепкого по дорозі за границю, де він лічився з своєї недуги і кілька днів перебув у нього. Разом оглядали Вавель, дім Матейка, Національний музей, музей Чарторийських, Гуттен-Чапських, Ягайлонську бібліотеку і Францішканський костел, в котрім Коцюбинський цілими годинами пересиджував перед знаменитими вітражами Виспянського і Мегофера, бо був великим любителем цвітів, а на тих вітражах цвіти жили і являлися у якісь новій, ніде невиданій красі. Коцюбинський терпів на безсонницю і Лепкий цілі ночі ходив з ним по плянтах, або пересиджував на розмові біля ліжка недужого. З острова Капрі Коцюбинський писав листи до Лепкого і казав собі присилати його нові збірки.

Третьюю з великих письменників-прозаїків була Ольга Кобилянська, яка теж поступала до Лепкого, переїзджаючи „на води“ в Навграйм.

І покійний Хведір Вовк і багато других визначних Українців не минали його хати. Навіть Москалі, як наприклад проф. Тітов, заходили в переїзді до нього. Дякуючи тому, він, хоч сидів здалеку від рідної землі, контакту з нею не тратив, вона ще крашою, ще блишою й ріднішою була йому „з прекрасного далека“, бо овівалася її туга, „біла туга“, як пише Лепкий, в котрійсь із своїх поезій, та туга, що каже забувати про все, що марне й мале, а тямити про суще й гарне.

Звідти попри весь смуток і мелянхолію, якою визначаються твори Лепкого, не бракує їм деякого оптимізму й ідеалізації. Найсумніші вірші й оповідання нашого письменника не зневірюють читача, а навпаки розбуджують охоту до праці, щоби було краще. І він і його читачі вірять, що погань і зло є проминаючими появами та що чоловік призначений для краси і добра, до котрого треба безнастанно стреміти.

З Кракова недалеко до Відня. Лепкий їздив туди, стрічався з нашою парламентарною презентацією, вдихав воздух столиці, пригадував собі колишні студентські часи і провінціялом, в повнім значенні слова, не був

ніколи. Він безнастанно тужить за селом, за лісом і полем, за весняними струмками й осінними імлами, але не легковажить міської культури: театру, концерту, вистави образів. З одного боку природа, а з другого культура мають його безнастанно до себе. Він не є ані рішучим ворогом села, ані виключно поклонником міста, одно і друге вважає потрібним і в гармонії між ними бачить успіх будуччини.

Мінусами краківського побуту було віддалення від родини, до котрої Лепкий широко привязаний, і важка шкільна праця.

Щоб добути матеріальні підстави для життя з родиною, щоб піти до театру і на концерт, купити книжку й образ, а на це Лепкий видавав багато, придбавши собі таким способом гарну бібліотеку й збірку образів, ритовин і т. д., мусів наш поет бігати з години на годину, давати лекції й викладати в приватних гімназіях і на всіляких курсах, а для літературної роботи, лишалася хіба тиха, ніким і нічим не бентежена ніч. Це бачив я сам під час моїх частих гостин у нього на протязі років 1901—1906. Лепкий вже перед осьмою вранці вибігав з хати, щоб, вернувшись на хвилю на обід, знов вибігати й вертати звичайно аж пізно вечером.

Лепкий писав свої вірші й оповідання по ночах, коли був виснажений працею цілого дня. Бували ночі, коли Лепкий майже не спав, пересиджуючи майже до ранку над роботою. Тоді й проявив Лепкий свою найбільшу літературну діяльність. На протязі років 1901—1905 з'явилось аж 5 збірок поезій та 10 збірок оповідань, не рахуючи перекладу „Слова о полку Ігоревім“ на польську мову, „Української Читанки“ для польської молодіжи (1903) і цілого ряду статей, нарисів, дописів і т. д. В тих часах (1901. р.) написав Лепкий між іншим прегарний цикль віршів „Осінь“, про повстання якого пише сам такі характеристичні слова: „Цикль написаний протягом осени 1901. р. у Кракові. Я бігав тоді на лекції української мови з гімназії св. Яцка до гімн. св. Анни, звідси до третьої гімназії, до мужеської семінарії й вечером, від години 6—8, на університет. Більшість тих віршів явилася у моїй голові по дорозі, дома я їх тільки записував і викінчував...“ (Писання, I, 387.)

А що все ж таки так багато вспів написати, це завдячує він вродженій пильності, розвиненій енергії, пануванню над собою і, розуміється, тому замилуванню до літератури, яким усе визначався й визначається.

Другі робили карієру, забезпечували своє матеріальне життя, — він писав вірші. Часописи не платили йому, видавництва давали гонорар, що покривав хіба кошти паперу й поштової пересилки. Сто до двіста австр. корон гонорару за цілу збірку оповідань уважалося вже великою сумою, на яку, до речі, треба ще й було довго ждати*). Такі були тоді літературні гаразди на галицькій Україні. Лепкий тим не знеочочувався ніколи і не кидав праці для рідної літератури, хоч чужі видавництва відчинали перед ним виднокруги ширшої слави та крацих, багато кращих заробітків.

Тільки иноді писав інформаційні статті, або літературні огляди до „*Sławiański Świat-a*“, або до „*Slovanský Přehled-u*“, але свої оригінальні твори писав українською мовою.

Добрим приятелем у тій завзятій праці для рідного народу й рідної літератури був йому Вячеслав Липинський, пізніший український посол у Відні і визначний історик України.

Стрінулися на університеті, на лекції Лепкого про Куліша та його взаємини до Польщі, на котру Липинський зайдов із С. Шеметом цілком припадково. По лекції відпровадили вони Лепкого до дому, перебалакали з ним кілька годин і з тої пори Липинський і Лепкий видалися мало ще не кождої днини.

Було багато дечого такого, що їх зближувало до себе: погляди на нашу минувшину, любов рідної старовини, охота пізнавати й розслідувати останки української культури, переконання, що наші предки не тільки з часів князів Острожських, але і з великої доби визвольних стремлінь Хмельницького не були такими дикунами, за яких їх мали свої і чужі, вороги і власні нашадки, а врешті охота гуртувати державно-творчі елементи на українській території, — це тільки деякі нитки тієї симпатії, которая непомітно росла поміж ними.

*) Про це диви, що пише сам Лепкий у своїх „*Писаннях*“ (т. I, стор. 395—396).

Липинський ділився з Лепким кождим новим здобутком з поля своїх історичних дослідів, кождою грамотою і гравюрою, відшуканою в музею Чарторийських і Гуттен-Чапських, а Лепкий розказував йому про свої літературні пляни й задуми та читав вірші. Читав йому теж вірш „На маргінесі книжки про Кричевського“, написаний після прочитання праці Липинського про Кричевського і закінчений окликом, що

„... може внук
Почує кров дідів
Зперед віків?
І може гнів
Буде як гром гремів,
А сила, жах і лють,
Як ріки потечуть...“

Над обома тими Українцями-самостійниками як засвітове мemento лунали Шевченкові слова: „Гетьмани, гетьмани, як би то ви встали!“ і цей могутній голос зпоза гробу заглушував гамір політично-партийних програм.

Це теж не байдужний причинок для зrozуміння тих творів Лепкого, що збудовані на політичних мотивах, як: „На Тарасовій могилі“, „Кальнишевський“, „Два голоси“ (1911), „Батуринські руїни“ (1911) і „Для ідеї“. Всі вони написані в Кракові.

Важка шкільна й літературна праця підірвала здоров'я Лепкого і денервувала його. Під кінець шкільного року він звичайно був такий виснажений, що здавалося тримається тільки завдяки лікам і добрій лікарській пораді знаменитих краківських лікарів: проф. Цибульського, Яворського і Мурдзенського. Вони висилили його з родиною в гори. Що року їздив Лепкий, поки жив батько, до Жукова, а як не стало батька, до тестя до Коломиї, до жінчиного брата до Вороненки, до Дорни Ватри, Криниці, Закопаного, або над Адрійське море.

Ці поїздки не тільки кріпили його фізично, але давали йому також нові мотиви до літературних творів. Особливо любив Лепкий Черемош, Сокільське, Роztоки, Грамітne і Чорногору. Більшість його гірських віршів (цикль „В Роztоках“) написана в Роztоках, в гостиннім домі отця Ковблянського, котрого зятем став Лепкого.

первий брат, Анатоль*). В горах стрічався Лепкий зі своїми знайомими: з отцем Попелем, котрому присвятив вірш „Хрест на кручи“, з д-ром Трильовським, з Миколою Міхновським, з Філаретом Колессою, В. Івасюком**), з Олександром Барвінським у Микуличині і з другими. Під шум ялиць і гірських потоків снувалися його нові думи. Довбуш, Король Гуцул, лицарський гуцульський народ, котрий не знав панського ярма, гори — давали йому те, чого не було на долах, і Лепкий, хоч Подоляк, широ полюбив наші зелені Карпати.

І Зелену Буковину теж. Букові ліси коло Глібокої, буйні поля від Неполоковець починаючи, Кути, Вижниця й Виженка давали чимало насолоди для його ока й чимало предмету для думки. З Дорної Ватри їздив до Румунії.

З поїздки над Адрію літом 1911. року привіз цілу збірку віршів „Знад моря“ і написав спомини з дороги, крізь Пешт і Загреб до Фюме, Абації і даліше.

Каже, що як у перше побачив з купе Адрійське море, мов безконечний лан незабудьоқ, то втішився ним, як дитина і зрозумів, що ми мабуть все таки середземноморський народ. Була це тоді інтуїційна гіпотеза, котрій тепер не бракує вже і наукових підстав.

Щоб скінчити з його краківським товариством, згадаю ще Остапа Луцького, тоді молодого студента і початкового поета, з яким Лепкий жив у ширій дружбі. Спомини Луцького, поміщені в цій книжці, скажуть

*) Про це згадує Лепкий в своїх поясненнях до збірки „В Роєтках“: „Туди приїхав я перший раз 1894. р. літом. Між Кутами і Тюдевом висока скеля над Черемошем — Сокільське, яке так любив Федькович. Сокільське зробило на мене таке сильне вражіння, як жадна гора в світі. Під Сокільським я написав тоді вірш: „Гей чудові наші гори.“ Між Тюдевом і Сокільським напала нас буря. Я скрився перед нею до гостинного дому о. Ковблянського і там написав тоді, тої самої дніни, образок: „Під Сокільським“... В о. К. перебув я кілька днів і звідти ходив у гори аж у Довгополе, до о. Попеля... З о. П. їздив я на Грамітне, славне своєю грізною, героїчною красою... До Роєтк навідувався я з тої пори кожного року хоч на короткий час і вони так і осталися в моїй уяві, як якась зачарована країна краси.“ (Писання, I, стор. 385.)

**) З Василем Івасюком, з котрим знався добре і, як тямлю, перебув також деякий час у Жукові, робив прогулку на Чорногору й, захоплений слотою, пересидів кілька днів у гуцульській колибі. Із вражінь тієї прогулки вийшов гарний вірш „Ялиця“.

більше, ніж міг би я сказати. Але знаю з оповідань нашого поета, що Луцький був щоденним його товарищем, повірником гадок і літературних задумів і своїм гарним співом та погідним гумором вносив у його хату життєрадісну атмосферу. Лепкий належить до людей, котрі не легко змінюють оточення, він привязується до місця і людей, але до кого прив'язується, того не забуває вже ніколи. Це вдача, хоч поетична, та не практична.

Року 1901 упав на Лепкого важкий удар. Помер його батько.

Ненадійно і передчасно, бо в 54. році життя, відійшов від нас не лише зразковий священик, але й заслужений поет і публіцист, Марко Мурава, провідник повіту, один з тих діячів-народовців, котрі так дуже заслужилися коло відродження Галицької України.

Осталися два молодші брати Богдана, Микола і Левко, і дві не заохочені доночки, Ольга й Олена. Одною потіхою для тяжко опечаленої родини був великий жаль, не тільки між парохіянами, але і в цілому повіті, а навіть у широких колах нашого громадянства. Вдячні парохіяне здвигнули на гробі покійника гарний памятник, котрий і війна якось пощастила, хоч у Жукові йшли завзяті бої, а вдові давали огорожу і поле й хотіли громадським коштом збудувати для неї мешкання, щоб тільки лишилася між ними. Покійна Домна Лепкова не хотіла бути тягарем громади, подякувала за жертву і перенеслася до Бережан, де й проживала аж до смерті.

На Лепкого смерть батька зробила сильне враження. Не стало найліпшого дорадника й найщирішого критика, котрий на кожду його нову збірку писав з Жукова до Кракова основні, батьківські рецензії, одинокі в своїм роді. Ці листи, коли вони тільки збереглися після десяти літ відсутності Богдана від своєї хати за час останньої війни, себ-то від 1914. до 1924. року, будуть дуже інтересним історично-літературним матеріалом. Що лиш з тих листів можна буде побачити, як покійний о. Сильвестер Лепкий, хоч сидів на селі, здалеку від літературно-наукових центрів, з літературою і науковою не розставався, як пильно слідив він за новими напрямками, як реагував на них і яким критичним умом визначався.

На творах Богдана Лепкого втрата батька відбилася тонами глибокого смутку і субтельної рефлексії. Доказом цикл „Над рікою“ (цикль, надрукований в альманаху, присвяченім О. Кобилянській „За красою“) та „Із чужини“. Від передавання віршом і прозою вражінь із зовнішнього світа перейшов він до психольогічного поглиблення; перше розглядався кругом себе, а тепер став зазирати у глиб людської душі („Гостина“, „Мій товарищ“, тощо). Зявилися такі питання, як звязок між цим, а другим світом, між живими й помершими, як вплив людини на людину на далеке віддалення, як суттєстія й сила волі, як цілий комплекс метафізичних питань, отсє Лепківське:

„Світів бездонні океани,
Життя незглиблений Мальштром,
Від Прометея до Нірвани, —
Якіж велики ви Титани,
Який нужденний я атом!“

Неодна нова струна відозвалася на гарфі поета, коли її доторкнулася біла рука смерти....

Лепкого стали перекладати на чужі мови, на польське, російське, мадярське, чеське, німецьке*), сербське і на жидівський жаргон. На польське перекладав Оркан, Гвіждж**), Нементовський, Твердохліб і Наворський („Сповідь землі“ була друкована навіть у кількох перекладах), на чеське Ружена Ясенска, нестор славянських поетів Ватрослав Гурбан і другі (в „Slovansk-im Přehled-i“, „Rud-ich Květ-ax“, „Народніх Лістах“ і і.***). Появилися статті про нього в чужих журналах і його портрети. Лепкий ставав відомим поетом. Але за славою не гонив. Не вмів підтримати літературних звязків. Вічно занятий

*) Німецькі переклади зачали появлятися найбільше в останніх роках. Вони в найближчому часі мають вийти окремо книжечкою. Список що важніших перекладів подаю в бібліографічному додатку.

**) Гвіждж переклав кілька віршів із циклю „Знад моря“, між іншим вірш „Океан та дівчина“, й помістив їх у фейлетоні қраківського „Naprzod-y“. На польське переложено між іншим оповідання „Гусій“, „Нездала пятка“, „Настя“, „Дідуся“, „Небіщик“.

***) З оповідань переложено на чеську мову між іншим „Гусій“, „Настя“, „Дідуся“, „Нездала пятка“ (2 рази).

і запрацьований не відповідав часто-густо на листи перевідачів і видавців. Ця несистематичність і непрактичність, це один з його гріхів. Не даром каже він:

„Я ганявся заєдно
За життям і красою,
А життя все лишалось
Геть далеко за мною.“

Реальне, матеріальне життя, . . .

В Кракові здав Лепкий професорський іспит, став професором III. гімназії і доцентом так званих видлових курсів, на котрі приїздили учителі з цілої Галичини для дальнього образовання. На університеті все ще викладав, як лектор, українську мову й літературу.

Здавалося, життя його було тепер обезпечене. Не потрібував боятися, що перенесуть його, що прийдеться перетягати доволі велику бібліотеку, чималу збірку образів, ритовин, тощо, та привикати до нових людей і до іншого оточення, одним словом, можна було сподіватися, що матиме спромогу спокійно і більше систематично працювати, над викінченням історії літератури, над драмою „Мотря“ і над задуманою повістю з XVII. століття.

Та не так сталося, як ждалося.

Прийшло те, чого здавна сподівався Богдан Лепкий і до чого хотів приготувати земляків, щоб воно їх не заскочило неприготованими, — прийшла війна.

IV.

Ще кілька літ перед російсько-японською війною, в прольоту „На Тарасовій могилі“, Лепкий бачив чорну хмару, яка сунеться на нас із півночі, чув далекий грюхіт грому і казав, що зближається момент розправи.

У віршу „Серця моє біль“ (з 1901. р.) відчував поет теж, що

„В хмарах грім гуде —
Тож дріжить душа.“

В другім прольоту, „Кальнишевський“, заповідав воскресення нашої Січи „у стіп Карпат“, в сонетах в

честь Шевченка бачив ящик Пандори, котрий розкривається, щоб на наш край висипати все своє горе, а в передмові до збірки „Кидаю слова“ (1911) кликав, „що йде повінь велика і коли ми не збудуємо сильної і високої греблі, то вона нас залле“.

Лишаємо на боці питання, чи та ворожба була вислідом його політичної орієнтації, чи являлася вона дорогою поетичної інтуїції, але поет переживав трагедію. Його не розуміли і не слухали, навіть близькі, навіть добре знайомі, до котрих він підходив з реальними плянами на випадок війни. „Алеж, коханий поете, — казали йому, — ми маємо звязки у Відні, маємо добре інформації, це нерви вас тривожать, більш нічого. Заспокійтесь і даліше пишіть свої вірші.“

Заняті економічною та всякою другою роботою, не звертали ми уваги на цей меч Дамокля, що висів над нашим народом, а котрого ми не добачали.

Завданням історика літератури буде проаналізувати трагедію на тлі непорозуміння між поетом і його суспільством, нам приходиться ствердити факт, що таки „звялялася велика буря“ й застала нас у дорозі, а не в хаті, під сильною стріховою, в котрій не потрібувалиби ми боятися ні вітру, ні грому.

Дня 28. червня 1914. року, на першім краєвім здівізі наших „Соколів“ і „Січей“, Лепкий виголосив свій вірш „Два голоси“, написаний зрештою ще в 1911. році, в котрім кликав:

„А я кажу вам: день іде,
Іде така година,
Коли ні тут, ні там, ніде,
Кордонів жадних не буде, —
Лиш дальдалека, сина!

А я кажу вам: близький час
І хвиля недалека,
Що буря звіється нараз,
Згуртує і змішає нас
І зблизька, і здалека.“

Час цей був дійсно дуже недалекий, бо вже на другий день нечайно залунав вистріл у Сараєві, покотився

зловіщим гомоном по цілій Європі і — події пішли відомим ходом.

Дійсно перервалися кордони. повінь змішала нас до купи й почалася драма, в котрій нам прийшлося грати непідготовлену роля.

„Хто каже вам, що все одно
Де жити, як вмирати,
Той тягне вас в багно, на дно,
Той вам дає без дна судно
І каже керувати.“

А в нас багато було таких, що не зважилися, ще сказати собі і другим, що вони хочуть жити в своїй власній хаті і вмирати чесно та славно за свої ідеали, багато з нас плило по розгуканих хвилях історичного моменту в дряхлім судні припадково нахапаних прогром.

„Не підем ми, прийдуть вони,
Таке вже в світі право...“

І вони прийшли. Прийшли вороги наші і забрали землю, котра належала нам, як відвічне насліддя предків наших.

Мало котрі слова поета здійснилися так скоро і з такою невблаганою точністю, як отсі. Мало коли інтуїція віднесла таку побіду над рахунком тверезо думающего обивателя, як тут.

Із здигу вернувся Богдан Лепкий до Кракова. Побут його у Львові на здвизі і в Рогачині (коло Нараєва) на похоронах тітки, Емілії Глібовицької, був ніби прашанням з добре відомими і близькими серцю місцями на довгі літа.

В Кракові пережив декілька тижнів трівожного і гнітучого дожидання. В Європі йшли дипломатичні митарства.

Повінь то підносила плесо розбурханого моря, то ніби вода втихала й вертала в свої звичайні береги. Часописи то били в дзвін, то заспокоювали читачів, що все лишиться по старому, бо ніхто не схоче брати на себе вілповідальності за таку катастрофу, якою для Європи була би велика війна. Люди читали й вірили та дурили себе миролюбивими настроями монархів, парламентів і всіх тих високопоставлених людей, що рішали

про життя, смерть і каліцтво міліонів спокійного населення. Лепкий читав своє „Кидаю слова“:

„Бийте в дзвін, бийте в дзвін на трівогу, щоб збудився малий і великий, щоб до праці метнувся усякий, щоб не було на ратунок пізно, — бийте в дзвін, бийте в дзвін на трівогу!

Гать будуйте кріпку і високу, щоб нас море грізне не залляло, щоби ми у багні не застягли та щоб внуки дідів не прокляли, що не вміли краю боронити; — Гать будуйте кріпку і високу!

Чую гам і шум і рев скажений!“

Зі смутком дивився він, коли видруковано вперше ці прості, але ширі слова. Року Божого 1911...

А нині рік 1914. Ані дзвонів не чути, ні гаті не видно. Пропало!

. В чудо миролюбія не вірив. Знав, що війна затягна давно, що вона назріла в утробі своєї матери-наживи і що мусить явитися на світ по законам історичної льотіки, як конечність, котрої і конем не обідеш.

Що робити з собою і з родиною?... Що треба буде, а тепер поїде на рідну землю, до своїх людей.

Та відіхнати не було легко. Звичайно спішився Богдан у свої вакаційні подорожі, тепер відізд відкладав з дня на день. Жаль було лишити книжки, образи, різьби, те все, що пильно довгі літа збраав, не жалючи важко запрацьованого гроша і відмовляючи собі не одної приємності. Кінчив третій том літератури (два перші томи під заг. „Начерк історії української літератури“ появiliся накладом „Галицької Накладні“) і віршовану драму „Мотря“. Конче хотів довести одно й друге до кінця. А життя не давало.

Робилося душно, як звичайно перед бурею буває. Вибуху треба було сподіватися кождої днини.

Поїхав до Борислава, до свого швагра о. Івана Ліщинського.

Там одного ранку побачив цісарський маніфест: „До моїх народів!“

„До — моїх!“

Копальняні робітники кинули працю, на головній вулиці счинилася глота. Глоту збільшили валки резервістів, що з усіх сусідних сіл напливали на борислав-

ський дворець. Містові грозила небезпечна ніч. Тоді з воріт одного дому, з крісами на раменах, виступили відділи нашого Січового Стрільця і втримали в Бориславі порядок.

Був це перший діловий виступ нашої відновленої армії, а краще сказати її завязку. Команду тримав покійний сотник Гутковський, що на другий рік погиб у Карпатах.

Тоїж ночі відбулася в мешканні швагра Лепкого ревізія. Шукали за стрілецькою амуніцією. Доноси і провокації дали про себе чути, заки ще перші стріли залунали.

На другий день відбулася благальна служба Божа в церкві, на котру явилися також бориславські стрільці у своїх буро-зеленкуватих одностроях.

„Боже великий, всесильний, Русь-Україну спаси!“ — і всі голови похилилися до долу, а думки всіх знялися в гору.

На переді стояв теж в однострою інж. Филип Левицький, що своїм ростом і козацьким виглядом нагадував давніх Запорожців. І його нині теж нема між живими і багато, багато других, що були тоді в церкві...

Почались прашання і відпроваджування тих, що ішли на війну (між іншим приятеля родини Лепких, Антона Максимовича, що його накладом з'явилася збірка про „Шевченка“). Знайомі вертали з залізниці до дому, як з Голгофти. Починалася дійсно українська Голгофта, котрої тоді певно навіть найбуйніща фантазія не могла предбачити й уявити собі.

Лепкому треба було подумати, що зробити з собою і з родиною, щоби десь перетрівати „Бурю“*).

Що? Їхати до тестя і швагра, котрі сиділи у Вороненці в Карпатах. Нікому й на гадку не приходило, щоби війна замандрувала там, де медвідь „добрий вечір“ каже. Війна не потріває довго. Кілька неділь і — мир. Тепер, при тих велітенських арміях, при таких гарматах, літаках і других „здобутках“ культури мордовання біжнього“, бої мусять скоро скінчитися. Не стане ні людей,

*) Цей момент, як і опис утечі, подаю з оповідань Лепкого. „Бурею“ називав Лепкий свою поему, в якій представив селянське життя у Східній Галичині у перших часах війни.

ні гроша. Вистрілять останню золоту қулю і замиряться. Такої гадки були навіть військові люде. Та практика пішла дальше всякої теорії.

Останнім поїздом приїхав Лепкий з родиною до Яремча. По дорозі бачив, як ловили „шпіонів“ і як горіла Надвірна, котру ніби-то підпалили шпіони. В Яремчу застав тестя і жінчину родину, між іншими також свого шваґра д-ра Романа Перфеєцького, з батьком і з двома братами*).

Довідався, що до Вороненки нема що іхати, бо іх „евакували“ з хати, яка лежить біля тунелю. Тунель і найблище оточення зайняло військо.

Треба було замешкати в готелю Гануса.

Невідомо коли і як зробилися інтернованими. Вільно було йти лише до Дори і до водопаду. Даліша свобода була припинена. Всюди снувалася жандармерія та стояли військові варти. Це змалював Лепкий у своєму нарисі „Папери є?“

В Дорі перебувало чимало наших. Між іншими брат Богдана, Микола (другий брат, Левко, пішов один з перших до Стрільців), покійний о. Теодозій Лежогубський, проф. Рибачек і другі. В місцевого пароха збралися вони та журилися війною. Газети й листи перестали приходити, почала урядувати так звана „пошта-губа“. Найдивніші вісти доходили до них. Ось вже Сербія захоплена, ось Варшава добута, ось-ось і буде мир.

А тимчасом Москалі заливали Галичину, наших людей вішали гонведи і не-гонведи, як шпіонів, Українець опинився між молотом і ковалом. Остався у власній хаті, прийшли Москалі, то як Мазепинця переслідували його, або вивозили далеко на схід і на північ, — тікав, так на його дивилися „свої“, як на шпіона, і при першій ліпшій нагоді помогли йому втекти — на другий світ.

Ті, що сиділи в Дорі і в Яремчу, не знали що діється з їх своїками, або добрими знайомими в Делятині і в Микуличині. А діялося таке, що краще й не згадувати. Не знаючи, організували стрілецький відділ і заходилися коло засновання шпиталю в Дорі, або в Яремчу для наших воєнних видужанців.

*) Молодший теж помер на війні, як Січовий Стрілець (УСС).

Осінь була прегарна, урожай, якого найстарші люди не памятали.

В тихі, місячні ночі, чули далекий гук і бачили на небі якісь нові світла. Це йшла велика битва під Галичем.

А з полудня на північ, з Угор крізь Карпати все їхали і їхали заливничі поїзди, з прегарно вдягненими драгунами й гузарами, іржали у вагонах пещені, гладкі коні, що їх хоч до карити впрягай. Яремчанські і дорянські „літники“, що на диво довго засиділися цього, 1914. року, у своїх літинях, виносили спрагненим воякам воду з вином, або з малиновим соком, з наших карпатських малин, та частували їх сигарками. Панночки обдаровували вояків квітками, на котрі був найбільший попит, бо вояки вірили, що така квітка, це щастя, — вона збереже їх від кулі.

Аж з початком вересня перестали йти поїзди з гір на доли, а чимраз більше їхало їх з долів у гори, — особливо в ночі, щоб не чули люди, як ті поїзди стогнали з болю. Везли покалічених і тяжко ранених з побоєвиць до мадярських шпиталів поза Карпатами.

Перші зимніці осінні вітри стали розвівати оптимістичні ілюзії наших поневільних літників. Видно справа з війною не така-то легка і проста, як їм дотепер здавалося. І не така чиста.

Почта-губа стала приносити вісти, що там-то увязнено, там засуджено, а там розстріляно, а там повішено такого-то а такого злочинця, котрий в ночі зі свічкою до пивниці ходив, старе футро тріпав, зеркалом до сонця виліскував, — білу корову на пасовисько пускав, а все, щоб ворогам стратегічні знаки давати.

Армія, котрій побіда не сприяла, бо її боєва тактика не відповідала воєнній практиці після балканської та російсько-японської війни, або прямо тому, що сили були за малі, — та армія, чи там її управа, звалювала всю вину на зраду. Зраджували, *risum teneatis*, українські селяне й інтелігенти, котрі на ту війну дивилися, як на боротьбу з царатом і як на визволення закордонних братів з московської неволі, не прочуваючи навіть, що Віденсь мав свої власні, далеко не ті пляни.

. Дальший побут в Яремчу робився неможливим.

Колишній товариш Лепкого, начальник стації, сказав йому одної ночі, на самоті, зачинивши всі двері: „Згубися!“

— Куди?

— Куди хочеш, щоб тебе тільки тут не було.

Тої ночі на спіх Лепкий з родиною перебрався до Вороненки, з котрої знято залогу, бо її треба було на долах. В Яремчу лишив усе. Третій том літератури й історичну драму „Мотря“ також. Незабаром російські гранати збурили готель Гануса до тла. З „чисел“, під якими мешкав Лепкий, і сліду не стало. Його брат Микола, остався в Дорі і бачив, як готель вилітав у воздух.

У Вороненці родина Лепких та ще дві-три знайомі родини теж довго не загріли місця. На другий, чи третій день почулося те саме: Згубися!

— Куди?

— Через Карпати на угорський бік.

Лепкий розпрощався з рідною землею.

Почалася нова глава в його життєвім романі. Ім'я тій главі: „На еміграції“.

Глава велика й сумна, тісно сплетена з нашою „повістю останніх літ“, з повістю про те, як будувалася і розліталася самостійна українська держава.

Не буду в подробицях описувати переживань Лепкого за останніх десять літ. Щоб не поширювати скромних рямок цієї праці та не повторяти речей, які тепер загально відомі. Зазначу тільки дещо, що відоме з автопсії, або з його устних оповідань. Дещо приносять теж його автобіографічні оповідання, поміщені в цьому „Альманаху“.

По кількох днях прикрої і повної пригод мандрівки опинився він зі своїми рідними на Угорщині, в Шатмар-Неметі. Найняв мешкання в якогось „старозаконного“ і цей був його заступником перед мадярськими властями, котрі іншої мови, як мадярська навіть слухати не хотіли.

Старозаконний хазяїн привітав своїх гостей словами: „Тут на різниці щодень стріляють „Руснаків“ за зраду.“ Привітання не було веселе. Але хазяїн пристройов якось своїх „квартирантів“ і вони цілий місяць перебули в його хаті, дивлячись крізь вікна на дві великі баюри, в котрих рилися мадярські свині, і на військо, котре вертало туди із вправ.

Це було з фронту, від вулиці. За те краєвид від подвіря був цілком іншого типу.

Великі огороди з соняшниками й гарбузами, овочевими деревами, криниці з журавлями, а ще даліше пшеничні поля, а за ними, далеко десь далеко, ніби на овиді хмари, наші любі Карпати.

В них ішли бої. Там боролися з чужою навалою не тільки хоробрі східно-галицькі полки, що належали до регулярної австро-угорської армії, але й Січові Стрільці — добровольці, що з такими надіями кинулися в бій, щоб відновити призабуті традиції українського війська та увільнити своїх братів Наддніпрянців з московського ярма.

Вечерами, як утих міський гамір і як буйні мадярські вітри пішли на спочинок, здавалося, що від півночі летить стрілецька пісня.

„Гей там в полі червона калина
Похилилася,
Чогось наша славна Україна
Зажурилася.
А ми тую червону калину
Піднімемо,
А ми нашу славну Україну
Гей, гей! розвеселимо.“

Що діється на фронті, наші збігці не знали. Мадярські газети подавали воєнні звідомлення, але вони їх не розуміли. В шатмарській каварні при великому ринкові висіла карта Східної Галичини, де боєві фронти зазначені були шпильками та шнурками, але їх значили кельнери по приказам військової місцевої команди, ті шпильки та шнурки не подавалися на полуцнє і здавалося, що там усе гаразд.

В Шатмарі стрінув Лепкий деяких офіцерів Українців, як ось директора Грозика і свого приятеля з краківських недавніх часів, Остапа Луцького. На жаль, не було тепер часу на стрічі та на розмови, бо війна розпоряджалася немилосердно вояками й казала їм бути готовими на кожде візвання.

Незабаром Луцький пішов у Карпати.

І ще з одним знайомим стрінувся Лепкий у Шатмарі. Раз, у полуцнє, іде він задуманий та заклопотаний, іде вулицею, щоб не звертати вваги на своє не досить „феше-

набельне“ вбрання (втік у тім, що мав на собі в горах), коли нараз наскачує на нього якийсь офіцер від кінності і бере в свої обйми.

Це був покійний Гушковський. В перший мент Лепкий не пізнав свого доброго знайомого, бо привик був бачити його в цивільнім убранні, а тепер перед ним стояв уланський чи драгунський підполковник в повнім блеску парадного однострою. Зайшли до каварні і розбалакалися. Лепкий довідався, що родина Гушковського утікла зі своєго маєтку і пропала десь на Угорщині. Тепер він її шукає. Гушковський був мимо того в добрім настрою. Вірив, що війна скінчиться в користь нашої справи. Тоїж днини вони розпращалися, не додумуючись, що пращаються на віки*).

До Шатмар-Неметі стягнулася більша громадка наших утікачів-інтелігентів, між ними покійний о. Т. Лежогубський з родиною, о. Брикович з Поділля, котрий теж перебув чимало і чудом тільки спасся від „наглої“ смерті, проф. Кордуба з Соналя і другі. Стрічалися і журилися, що „там у нас“ діється і як воно скінчиться.

Життя насущне теж давало чимало предмету до журби. Переважно війна заскочила всіх неприготованими. Лепкий, приміром, виїхав на чотири тижні з хати, а вже десять літ скитається по світі. Не було грошей. Одяги й білля прийшлюся теж лишити. Брали те, що можна було в руки взяти. Одні другим помагали. В родині витворювався патріярхальний лад, гріш був не батька, сина, сестри й брата, а спільна власність цілого роду. Біда зближувала людей. Потішалися думкою, що є ще бідніші, особливо ті, що лишилися в краю і тепер криються по лісах, або сидять у пивницях, поміж двома боєвими лініями, без світла і огню, без соли й цукру, щасливі, як мають сирову картоплю.

I під Шатмар-Неметі сиділи такі бідні. У фабриці гнутих меблів був табор для кількасот людей, підозрілих у шпіонажі. Священики, посли, селянє, деякі з жінками й дітьми, москвофіли й народовці всуміш. Може їм ніяка шпіонажа й не снилася, прямо війна їх заскочила й покривдила. Сиділи, дожидаючи невідомої та незаслуже-

*) Барон Гушковський був пізніше старостою в Дрогобичі, здобув собі великі симпатії. Заслужився для нашої справи, але помер передчасно.

ної кари. Кругом табору стояли варти. До них нікому не вільно було підійти. Лепкий здалеку, крізь великі вікна бачив, як отсі безташанні йшли з ідалками по нужденну січеву, брудні, з довгими бородами, немиті й нечесані. А недавно ще жили вони по людськи, деякі може й в розкоші, деякі навіть засідали на посолських лавах.

Все це було таке сумне й несподіване, що годі було заспокоїтися і примиритися з гадками.

Серед таких явищ і настроїв минув гарний місяць вересень. Аж раз у суботу, дня 30. вересня, Лепкий побачив на ринку товпу народу. Підійшов і довідався, що під Шатмар-Неметі зловили козацьку патрулю, яких 12 їздців і привели їх перед місцеву команду.

Телеграфи, залізниці, військова розвідча служба, карти з хоругвами, отсє безнастанне: „все гаразд“ і нараз під самим містом, кільканадцять миль поза фронтом, ловлять ворожу патрулю!

І захиталося довіря до воєнної управи, що в своїх руках так кріпко і так болючо тримала долю народів. Розвіялася неодна ілюзія і як миляна банька розприслається неодна мрія. Оставалося одно, -- тікати даліше.

Вертаючи до дому з сумною звісткою, бачив Лепкий, як державний банк і інші фінансові інституції, склепи й приватні мешкання спускали залізні жалюзі і віконниці, як містом опанувала трівога. Протягом одної-двох годин були готові до дороги. Попращали своїх старозаконних господарів, що йойкали зі страху, але лишати свою хату ніяк не могли рішитися, й потягнули на залізницю. Тут було вже пекло. Тисячі народу добувалися до дверей, щоб пропихатися до поїздів. Гонведи бағнетами вдержували лад і не пускали. Прийшлося цілу ніч перестояти в тій суматоці і що лише ранком поталанилося Лепкому з родиною та знайомими добитися до поїзду. Рушили на півднє.

І знов мандрівка, повна пригод, по чужій землі, під важким клеймом зради, яке тоді витиснене було на чолі кожного Українця. Що лиш з Пешту до Відня їхали спокійніше й безпечноше. (До столиць трівога перед наїздом ворога тоді ще не доходила.)

Переночувавши у Відні в якомусь зимному готелю, вибралися наші втікачі на другий день до Родавн, бо

тут, як казали, дешевше життя і лекше можна хату дістати. Знайшли її на Кірхгасе й перемішкали тут кілька тижнів. На щастя осінь була гарна й тепла, не треба було палити. Тільки ночі бували холодні, але по таких трудах наші збігці спали твердо й холоду не чули.

В Родави не було ще тоді дорого. Та коли грошей не маєш, то все для тебе дороже. Треба було їздити до



Портрет Б. Лепкого з 1914. року.

Відня і старатися за платню. Міністерство відсилало до Ради Шкільної, а Рада Шкільна втікала на захід, десь аж до Мушини і даліше.

Відень тратив голову. Перетворювався з солідної столиці у якийсь наддунаїський Вавилон. Напливали збігці. Не всі були в такій грошевій скруті, як наші, чимало їх привозило гроши і брилянти. Почалися весніні промисли. З одного боку розкіш, а з другого нужда. З одного оптимізм, а з другого зневіра.

А все ж таки треба було переїздити до Відня, бо тут звільна зачинало небо над Українцями прояснюватися. Деякі правительственні кола стали сумніватися, щоб цілій народ був одним зрадником. Тількиж тисяч вивішано, ще більше запроторено до вязниць і таборів, а тут все ж таки є якіс украйнські посли, є український легіон, доходять вісти, що Москалі багато української інтелігенції вивезли з краю, в першу чергу українського митрополита за його славну проповідь у церкві святого Юра. Державний розум, хоч якими випарами він був обвіянний, диктував ревізію української справи. Українцям позволили видавати свої часописи, оснувався „Союз визволення України“, „Культурна Рада“, стрілецька станція, „Запомоговий Комітет“, врешті відкрили гімназію в льокалю II. реальної школи для молоді українських збегців. Лепкий переїхав до Відня. Вчив у гімназії, пильно працював у „Союзі визволення України“ і в „Культурній Раді“ виголошував промови на святі Павлика, на святі Шевченка, на концертах для інвалідів в університетській авлі, для стрільців у станції і в „Лерергавзі“ для публіки.

У „Вістнику Союза визволення України“ помістив чимало статей та всіляких своїх творів, для „Культурної Ради“ зредагував декілька брошур, виготовив календар і співник „Ще не вмерла Україна“ та зладив збірки „Тим, що полягли“ й „Слово о полку Ігоревім“, разом з О. Поповичем, А. Крушельницьким і О. Кульчицькою зладив наш перший від польської Ради Шкільної незалежний народній буквар, в котрім майже всі вірші, це його праця. Проф. О. Колесса і його брат Філярет, д-р Василь Щурат, Василь Пачовський, Петро Карманський, покійний Ярослав Весоловський і другі — це були його товариші, або співробітники літературно-культурної праці. В „Союзі визволення України“ сходився з Володимиром Дороженком, Андрієм Жуком, О. Скорописом-Йогутуховським, В. Бачинським, В. Темницьким, Миколою і Левком Ганкевичем та іншими. Мабуть ніде не мав такого великого кола знайомих, як тоді у Відні. І такого ріжноманітного, — навіть з боку партійного від правих до найлівіших. І радник двора О. Барвінський і професор К. Студинський і Кирило Трильовський і покійний Мелень, з ким не стрічався тоді Лепкий у Відні!

Мов на екрані пересувалися перед ним партії, програми, політично-суспільні міркування, питання, яке становище заняти нам Українцям у великій війні, щоб справу нашу посунути наперед. Звести ці ріжниці до одної лінії було неможливо. Люде розходилися і в принципах і в тактиці, до того бракувало нам політично-державного вироблення, бракувало дипломатичних традицій і звязків, без котрих у довоєнній Австрії трудно будо дати собі раду. Тому наша еміграція розбита була на два табори: оптимістів і скептиків. Оптимісти вірили в побіду осередніх держав та в їх добре наміри супроти нас, себ-то, що війна визволить, коли не цілу, так значну частину України з під царського ярма, що кордон, котрий нас дотепер ділив, посунеться далеко поза Збруч і що Галичане разом з визволеними братами добудуть собі, або повну державну незалежність, або переживатимуть переходову стадію, як Серби і Болгаре.

Блаженні віруючі! — хоч би тому, що та віра давала їм охоту й силу до праці. Скептики заняли здебільшого виждаюче становище й трималися принципу „наша хата з краю“.

Лепкий, не партійник, він з уродження оптиміст, з виховання націоналіст, в акції, в праці, в єднанні бачить життєву та народню конечність, його звичайно тягне туди, де кипить робота. Тому й у Відні з кінцем 1914. і в 1915. році бачимо його в тих колах, що вели акцію для вратовання нашої еміграції з Галичини й Буковини і взагалі дбали про те, щоб „наша справа не пропала“. Тому бачимо його як промовця і на поминках радикала Павлика і на академії в честь гр. кат. митрополита, котрого Москалі вивезли зі Львова*). Для нього обидва вони, хоч програмово так далекі від себе, були визначними й заслуженими Українцями. Тим також треба пояснити, що один із перших пристав до „Союза визволення України“, хоч у тому „Союзі“ провід вели наші закордонні брати.

Інтеллігент, характер, досвід і енергія були для нього цінностями, без котрих жадне державно-творче стремління не може обійтися, тому шанував він тії цінності, в якомуб

*) З цього приводу написав Лепкий вірш „В храмі св. Юра“: для львівського свята зложив окремі привітні вірші.

таборі та в якій партійній програмі вониб не проявлялися. Тим треба пояснити його знайомство, а навіть приязнь з людьми, принаджними до ріжких партій, і те, що сам ніколи не брав горячої участі в жадній нашій партії.

У вдачі Лепкого переважають первені конструуючі, він більше синтетик, ніж аналітик, не формаліст і не систематик, руководиться чуттям і настроєм, піддається легко ідейним імпульсам, для нього всякі довгі формалістичні засідання й наради — це просто кара Господня, а у Відні тоді доводилося що днини бувати на двох-трьох засіданнях та вислухувати всіляких промов і виводів. Дивуватися треба, коли він міг знайти час і настрій, щоб написати стільки, скільки написав 1914. і 1915. року у Відні.

Хто з нас стрічав його, міг бачити, як він під час засідання, або навіть при вікні в малій каварні „Уніон“ в VIII. окрузі писав щось своїм дрібненьким письмом. Про ту „Уніонку“ треба теж на цьому місці згадати.

Переважна частина нашої еміграції, в осені 1914. року, сходилася в „Кайзергофі“, недалеко ратуша й парламенту. Як Лепкий приїхав до Відня, застав тут чимале товариство наших панів і пань у розмовах на „бікучі теми і пекучі справи“.

Однаке парадні салі „Кайзергофу“ були за дорогі на його бідну кишеню, а в додатку ходили слухи, що кельнери трають тут ролю шпіонів, — отже Лепкий підщукав собі дешевеньку каварню „Уніон“ і туди ходив на часописи. До „Уніонки“ незабаром стали заходити Пачовський, Карманський, Біленський, Весоловський, а за ними й багато других. Тут у невеличкій салі, серед лосить значного числа газет, можна було побачити Лепкого на живій розмові зі своїм дібраним товариством, або й при преферансі „по п'ять сотиків штон“. „Уніон“ протягом двох-трьох неділь перемінилася в українську домівку. Туди забігали навіть посли, як Трильовський та Цегельський, тут відбувалися засідання „Боскої Управи“, звідти вийшла неодна добра гадка й неодна ініціатива. В „Уніонці“ написаний також неодин вірш Лепкого. В цих віршах не треба шукати якоїсь політичної програми, вони, як більшість творів Лепкого, є вислідом даного моменту. Враження, що їх привіз з собою і зазнавав під впливом оповідань безнастанно напливаючих збігців,

газетні звістки з терену війни і сума того, що діялося в українських гуртах у Відні, підсувала йому теми.

В тих темах головну роля грала қривда народу і завзяття, яке проявилося у боротьбі з наїздником. Він осіює тихих і незвісних героїв, до котрих і перше мав особливий наклін.

„Хтось мене кличе, хтось мене
З тихої хати в світ жене,
Не знаю хто і звідки ти,
А мушу йти, а мушу йти!“

Всі отсі герої Лепкого йдуть зі своєї хати у темну піч, на сумні пригоди, слухаючи незвісного голосу, і не роздумуючи багато, як це все скінчиться. Вони імпульсивні, повні запалу й щирої, доброї віри. Їх кличе чуття, їм в ушах грає безнастаний докір.

„Предківську шаблю ржава гризе,
Внук ї на ярмарок везе,
З кріса стріляє до ворон,
А ворог пре з усіх сторон.
Вже чути зойк, вже видно кнут,
А ти ще тут? А ти ще тут?“

Його симпатії були по стороні тих, що виступали активно, а не сиділи з заложеними руками в цей великий історичний момент.

„А хоч нам полягти
Й не дійти до мети,
То про нас говоритимуть внукі:
Так боролись колись,
Полягли, не дались,
А кайдани порвали на штуки!“

В цих словах, як і в багатьох інших дозвініть тривожна думка, що може нам не поведеться дійти до нашої великої мети, але Лепкий стойте на тому, що й тоді наші змагання не підуть на марне, бо кайдани наші будуть порвані на штуки, бо ми розбудимо в народі свідомість національну і самостійницько-державну, бо вийдемо з того вузького, глухого кута, в котрім нам доводилося животіти й марніти перед 1914. роком.

Це здалену, неначе десь у горі. А --

„На долині пекло чисте,
Близькій близнього єсть.
Що за злість! Що за злість!
Вереск, зойки... Христе!“

Деякі критики й рецензенти з легкої руки закидували Лепкому мілітарні тенденції. Цей цитат є найкращим доказом, як ставиться Лепкий до війни. Він уважає її великим злом, прямо злочином проти Христових заповітів, але ще гіршим лихом уважає неволю, отсєй поганий поділ людей і народів на пануючих і на по-неволених, на панів і рабів. Поки народ не здобув собі волі, поти він не сміє зрікатися права боротися за неї усіма засобами й усіми способами, отже і з оружжям у руці.

Так само закидали Лепкому дехляматорство, себ-то, що він неодне пише, для гарного слова і для жесту. Але його „Два голоси“, „Батуринські руїни“, „Сновідь землі“, „На маргінесах книжки про Крічевського“ і другі, стають доказом, що він на вітер не говорив.

З боку естетичного ці вірші вказують на вироблення форми, на велику ріжнородність ритмів, на охоту концентрувати силу вислову:

„Тенер чуття — це глум і сміх,
Любов --- недуга, правда --- гріх.

Проклін цим людям, що до зір
Летіли, долі в перекір.

ІЦО СНИЛИ СОН ПРО ІДЕАЛ...
Змете їх вал, девятий вал.

Девятий вал... Позір! Позір!
Гряде з Апокаліпсії звір.“

Воєнні та світові події приносили на переміну то радісні, то сумні моменти.

Такою сумною подією був приміром упадок Пере-мишля, старого нашого княжого города. Натомісъ радісним моментом була вість про те, що завдяки помочі Німців відбито Львів. Українські емігранти пішли походом під міністерство війни і під німецький консулят. Лепкому казали промовляти. Відмовився, хоч того

ніколи не робив. Чув, що причини до вдяки нема і що нашому народові діється кривда, що багато земляків страждає Бог вість за що по всіляких тюрях і таборах. Австрійський уряд відбивав одну з австро-угорських провінцій, але про народ не дбав. Ті, ніби ласки, які нам тоді давав Віденсь, були зерном піску в морі супроти того, що він повинен і міг був зробити.

Всі симпатії і всі надії Лепкого були по стороні наших Січових Стрільців. Хотів їхати до них. Висилали інших.

V.

При „мустерунгу“, в осени 1915. року, взяли його до війська. О звільненні не старався. Подбав про те „Союз Визволення України“. Голова „Союза“ показав йому несподівано папір з міністерства війни, в котрім Лепкого призначували до просвітної праці в таборі полонених у Фрайштадті.

Лепкий з дня на день відкладав виїзд. Аж прийшло візвання їхати до Рауштату в Баденщині, де також був табор. Тоді годі було відмовитися і в половині листопада 1915. р. вибрався туди з родиною.

По дорозі поступив до Мінхену, де перервав їзду й оглянув місто, з його прегарними музеями, галереями образів та старинними будівлями.

В порівнанню з Австрією Німеччина трималася ще тоді дуже добре. У Відні бракувало вже їжі, одягів мешкань, тощо. Тут життя не відбігало ще далеко від форм за часів мира. Панував лад, люди вірили в побіду. Цей настрій перейшов і на Лепкого. До Рауштату приїхав він з новою охотою до праці. Тут застав свого швагра д-ра Перфецького, свого товариша Василя Пачовського і других. Головою „Просвітного Виділу“ був тоді букошинський учитель, пізніший міністер У. Н. Р., д. О. Безпалко.

Раштат, невеличкий, але чистий город з деякими історичними традиціями. Тут до року 1771 резидували баденські маркграфи в великий, гарній палаці, тут 1799. р. відбувся безуспішний мировий конгрес, що закінчився

замордуванням французького посла, тут почалося і скінчилося 1849. року баденське повстання.

Лепкий любить історичні спомини й тому у вільних хвилинах він пильно оглядав усі оті історичні місця і знайомився з минувшиною города.

В недалекому сусідстві лежить з одного боку Баден-Баден, а з другого Карльсруе (Karlsruhe).

Баден-Баден, одно з кращих купелевих місць на світі, положене серед чарівних гір Шварцвальду, старинне *Aurelia Aquensis*, з двома замками й численними палатами, притягало Лепкого зарівно красою своєї природи, як і памятниками минувшини, що зберігаються в тамошньому музею. Тут стоїть ще віля, в котрій мешкав Тургенев, тут поставлено памятник Чехову. Разом з Пачовським їздив туди Лепкий та думав над тим, як і коли напід Дори та Яремча перемінятися у такі місцевості, як отсей чарівний Баден-Баден.

Карльсруе, славне своєю політехнікою і хемічними фабриками, цікаве герцогською палатою і мініатурними міністерствами, побудованими півколесом напроти цієї палати, має також дуже добру оперу і доволі велику галерею образів, в котрій скривається не один архітвір. Туди їздив Лепкий з М. Голубцем, з насолодою оглядаючи мистецькі твори, до котрих здавна тягнуло його як вродженого артиста.

Та це лише свята, у вільні від праці години. Будні минали в таборі*).

Табор побудований був на просторій рівнині, між Ращатом, а Баден-Баденом. Виглядав як окреме деревляне місто, замешкане самими мушинами в віку від 20—40 літ. Панував тут звісний німецький лад і гостра карність. Скрізь варти, скрізь військовий регулямін, до котрого нашим полоненим так тяжко було привикнути.

В таборі була церква, котру розмалювали під проводом нашого артиста Парашука, була кустарня, театр, школа, оркестра, хор, чайня на кооперативних основах і т. д. Незабаром основано тут друкарню й стала виходити часопись „Розсвіт“.

*) Про таборову працю у Ращаті подає докладні дати праця Омеляна Терлецького: Історія української громади в Ращаті 1915—1918 („Українці в Німеччині 1915—1918“, том I). Київ-Ліліпіті, 1919.

Скрізь працювали полонені. Вчилися вони, як треба вести такі культурні інституції. „Просвітний Виділ“, до котрого належав також Лепкий, проводив у тій праці. Лепкий викладав на протязі двох місяців історію літератури, зразу у малій шкільній салі*), а пізніше в театрі, бо на його викладах бувала й тисяча слухачів. Крім цього вім мав ще й окремі виклади, напр., про „Слово о полку Ігоревім“ (2 виклади), про Володимира Мономаха та його заповіт, про генезу козаччини і т. д. Варто було бачити, з якою пильною увагою слухали полонені навіть таких, здавалося би, відірваних і далеких від реального життя викладів, як про апокріфи, про візантійські впливи, або про „Моленіє Данила Заточника“. Лепкий дуже добрий промовець і лектор, він усюди знаходить пильних і вдячних слухачів. Так було в Раштаті. Своїми лекціями та промовами він чимало причинився до освідомлення тaborу і до розбудження народнього духа серед земляків-полонених. Працював з великою охотою, знаючи, яке велике значіння може мати ця праця для нашої справи.

На жаль, в „Просвітному Виділі“ не було згоди щодо цілі та способу праці. Він ділився на два напрямки. Одні з виділових стояли на тому, що полоненим треба в першу чергу дати елементарну освіту і розбудити серед них приспану свідомість національну, котра стане основою їх далішого розвитку і їхньої діяльності для добра України. Другі більший натиск клали на зревольтовання колишніх царських солдатів і на партійну, розуміється крайно ліву, організацію.

Почались суперечки на засіданнях „Просвітного Виділу“, засіданнятя гнулися до пізна в ніч, забирали чимало сил, яких так дуже треба було для самої праці в таборі, — Лепкий денерувався. А тут треба було ці непорозуміння скривати перед Німцями, себ-то перед таборовими офіцерами, котрі пильно слідили за тим, який дух віє серед Українців. Що четверга сходилися члени „Просвітного Виділу“ з офіцерами в готелю Шверта на товарицьку вечерю. Так званим „українським офіцером“ був сотник Козак, в цивільній службі директор

*) На курси літератури ходило спершу понад 100 слухачів, але те число постійно зростало й при кінці хиталося між 500—1000.

одної з гімназій у Гановері, людина дуже умна, дуже енергічна, щирий прихильник українського визвольного руху. З ним було про що балакати. З фаху фільольог, визначався широким умовим горизонтом і, хоч старший, ішов з духом часу. На сходини приходив також відомий учений — природописник, професор фрайбурського університету Конрад Гінтер, що служив при таборі, як шеф цензурного відділу. Злід його пера вийшов гарний виклад про Україну (*Die Ukrainer*). Проф. Гінтер, хоч природописник, грав дуже гарно на фортепіані, любив мистецтво і знов світові літератури: славянські теж, особливо російську. Не один вечір провів з ним Богдан Лепкий на розмові про ріжницю російської та української психіки, про Андреєва й Коцюбинського, про світогляд нашого й російського селянина, про те чи можливо в будучині жити обом цим народам під одним державним дахом, чи ні.

Перехід від віденських до раштатських настроїв, від життя тут і там, від праці серед української громади у Відні до таборової роботи, був надто великий, щоб Лепкий міг був подумати про своє літературне діло. За три місяці побуту в Раштаті він не написав ні одного вірша, ні одного прозового твору. Весь час ішов на таборову роботу і на ті непорозуміння в „Просвітнім Видлі“.

По Різдві 1915. року показалося, що дальша праця неможлива, бо пляні так сказати народовців надто далеко відбігали від орієнтації соціалістів, а діференція скріпляється ще також і особистими антагонізмами, які звичайно зарисовуються в подібній ситуації.

Приїхав голова „Союза“, розслідив справу і вирішив, що краще поділити раштатський видлі. Голова того видліу, д. Безпалко, зі своїми однодумцями остався у Раштаті, д-р Р. Перфецький, Богдан Лепкий, Василь Пачовський і Омелян Терлецький перейшли до Вецляру.

З початком лютого 1916. року був уже Лепкий у Вецлярі.

Вецляр, старинний городок в долині Ляну, ніби створений для літературної праці. Романтичне, прегарне положення, старинні будівлі, вулиці як на декораціях у гарному театрі, а до того дух Іетого, котрий тут мешкав 1772. року, — все воно принаджувало до себе обох наших поетів, Лепкого й Пачовського.

Посеред ринку стояв старинний, ще в романському стилі початий „дом“ (собор), напроти нього з одного боку „райхсгеріхт“, в котрім урядував колись Йоган Вольфганг Гете, а з другого старосвітська гостинниця з марморовою таблицею, на якій написано, що туди заходив він зі своїм товариством на чарку вина. А звідти вузенькою вуличкою недалеко до камяниці, в котрій мешкав будучий автор Фавста. І дім його своячки Льоти, і криниця, при котрій Гете любив сідати, і дім Ерушалема, навіть липа Гетого ще тоді стояла, — чимало було тут споминів по великому поеті. Та не тільки дух Гетого вітає над Вецляром. Ціле містечко, ніби якийсь музей, в котрім зберігається дух середньовіччя.

На горі руїни замку, Карльсмунд. Тут сидів колись Ілке-Барбаросса. Недалеко від замку спалили його на стосі. Має Вецляр і свій музей (котре німецьке місто його не має?) невеличкий, але дуже цікавий.

Як зимою сніг притрусить шпиллясті дахи кількаповерхових домів, або весною, як місяць посріблить їх своїм синявим сяєвом, — Вецляр виглядає як казка.

Колиб не війна і не табор та не воєнні турботи, то для літературної праці годі буlob дібрati крашого й відповіднішого місця.

На лихо, табор стояв далеко за Вецляром, якої пів чиєї від дімка, в котрім замешкав Лепкий (Гайєрсберг), високо на горі, вище ніж Високий Замок у Львові. Літом гарний прохід. Але зимою, як потисне мороз, як вітер занумить над вецлярськими горами й лісами, то дорога в табор і назад таки добре дасть себе почуті. Виходити треба було раннім ранком, а вертати доводилося нераз пізно в ночі. Праця не була легка.

Вецлярський табор мав свій окремий характер, дещо відмінний від раштатського. Це залежало від коменданта, його адютанта, від того, як ставилося населення до полонених, і від того, які основи покладено під просвітну роботу. В Раштаті ті основи клав Безпалко, у Вецлярі д-р Роман Стоцький.

Комендантом вецлярського табору був зразу старенький генерал Бетхер, а по нім прийшов полковник Веллер, людина прямо ідеальна. Добрий вояк, чоловік з широким умовим горизонтом, гарний промовець, розумів „українське питання“ і ставився до нього дуже прихильно. Для

полонених був як батько, не тільки тому, що з природи був людяним, а'мабуть ще й тому, що сам мав сина на війні, десь далеко, аж на Сибірі. Розумів недолю полонених і підходив до них не лиш з військовими інструкціями, але і з серцем.



Дім у Вецлірі, в якому мешкав Лепкий.
(Фотогр. знимка)

Коли до табору прийшов Лепкий з товаришами, перші леди були вже переломані. Грав театр, відбувалися концерти, функціонувала бібліотека, в чайні подавали чай, полонені читали часописи і грали в шахи. Але все це було зроблене з верху, низи були ще майже не рушені. Може яка сотня людей признавала себе Українцями, її хіснувалася тими надбаннями таборової культури, — тисячі „терлі матраци“, вважали себе солдатами „його величества“ і на всі починання дивилися, як на німецьку інтригу, придуману на загибіль душ православних.

— Їх льогіка була така. Коли хочете нам що доброго зробити, то пустіть нас до дому і — кришка! Вони мізкували собі, що „учителі“ (так називали членів „Просвітного Виділу“), нарочно тримають полонених у таборі, щоб мати роботу й не йти на фронт, що вони ворогують на Росію, що, мовляв, ніякої України нема, бо в дома ніхто про неї не чув, — і так дальше.

Ці настрої найкраще виявилися зараз таки першої днини, як новий „Просвітний Виділ“ увійшов до табору.

В театрі грали „На перші гулі“, чи якусь подібну з політичного боку цілком невинну собі - штучку. Зі сцени не впало ні одно таке слово, що могlob діткнути політичні, суспільні, чи які там другі амбіції „кобилки“ (так називали непрозвічену масу табору).

Нараз гасне світло, робиться шум і „зади“ з дубовими стільцями в руках кидаються на „перед“, де сиділи свідомі полонені разом з „Просвітним Виділом“. Робиться паніка. Хтось відчиняє двері і, не знаючи гаражі німецької мови, замісць „Licht!“, кричить „Feuer!“ — з касарні вибігає відділ військового поготівля, чути як кланцають кріси, — ще хвилина й театральна революція могла скінчитися дуже кріаво.

„Просвітному Виділови“ з д-ром Р. Перфецьким на чолі і при помочі деяких свідомих полонених як ось Решетняк, Білик і другі, вдалося опанувати трівогу й діло покінчилося висланням деяких полонених на роботи по селах і на кількох днях таборового карцеру.



З вистави Кальницького у венцлярському таборі.

(З фотографії)

Але дехто, між ними й Лепкий, кілька тижнів памятає це перше привітання в таборі (ходив з потовченою рукою). Були це ніби перші весняні громи, по котрих прийшла гарна погода. Табор ріс як на дріжджах. Школи, від початкової до людового університету, часопись „Громадська Думка“, агрономічні курси, крамниця, книгарня, — чого там не було!

Лепкий оснував „кустарню“, — дві великі бараки, в котрих була рисункова саля, гончарня, токарня, столлярня, робітня музичних інструментів тощо.

В. Пачовський провадив редакційну секцію, Турул вчив музики, д-р Перфецький перестроював табор на зразок колишньої Січі. Незабаром табор подобав справді на колишню нашу „Січ“, що дивним дивом перенеслася далеко на захід ген аж над Лян. Полонені вибрали голову табору, ніби кошового, був тут і пискар, і осаули, і обозні, — все як слід.



Саля рисункова в кустарні.

Організаціям прибували сотки нових членів, на віклади ходило щораз більше слухачів, на вічах оживлювалися дискусії і за кождим разом голосилося більше промовців. Праця не минала марно.

Робота велася на національно-культурних основах. З темних лав колишніх солдатів виробити як найбільше число просвічених і свідомих Українців, це була ідея Лепкого і його товаришів. Але й тут, як перше у Ращтаті, не всі годилися на такий плян праці. У виділі було двох членів, котрі творили опозицію. Вони вважали своїм головним завданням будити революційного духа й ширити партійні організації. Хапалися демагогічних способів. Табор мають узяти в свої руки самі полонені, — казали вони,

тадаючи, що таким способом здобудуть собі мир серед горожан табору. По їх боці стояв голова „Союза“. Народовці мусіли уступити. Перший відіхав д-р Перфецький, за ним потягнув Омелян Бачинський. Лепкий лішився. Літом 1917. року дістав відпустку й через Віденъ вибрався до Галичини.

У Відні задержався довше як первісно думав.

Віденъ за тих два роки, як Лепкий покинувъ його, дуже змінився. Збіднів, зголоднів, знемагав. Лепкий побачив зараз таки першої ночі, як перед склепами зі споживою, на бруднім бруку, лежали жінки й діти, щоб ранком скорше добитися черги й дістати пайку кукурудзяногого хліба або шматок якого худобого мяса. Польонеси стояли перед склепами вугля, навіть перед трафіками. О дванацятій годині треба було спішитися до знайомого ресторану, щоб захопити скупий обід і склянку тонкого пива. Війна добиралася до горла веселої наддунайської столиці. Парламент — „парлював“. Скрізь було видно втому, зневіру, апатію. В українських кругах теж Австрія дріжала вже в основах.

Лепкий поїхав до табору галицьких збегців у Імінді, стрінувся там зі своїм сусідом, ще з бережанських часів, з Омеляном Королем, що був парохом табору, з письменницею Катрею Гриневичовою, з малярем Федюком, з комісарем Білинським, з Омеляном Бачинським і другими. Його намовляли, щоби прийняв директуру тамошньої української тімназії, але він не міг рішитися, бо побачив, що табор був, по австрійському звичаю, зверху гарний, а в середині гнилий. Збегці терпіли кривду. Переконався об тім, відвідавши знайомих селян з Бережанщини, перші статочних господарів, а тепер нуждарів, що мешкали в переділках у бараках, як худоба в стайнях. Переглянув таборові метрики і побачив, що одної ночі померло кількасот душ, що біля табору протягом одного-двох літ виріс величезний цвінтар, — сумно!

Саме тоді стала напливати нова філя збегців. Та її вже не пускали дальше як до західних границь Галичини. Тут, серед мазурів, тулилися наші люди, що втікали перед новою російською офензивою, перед так званою офензивою Керенського.

До Відня приходили листи й депеші, що вони не мають що їсти і терплять велику нужду. Лепкому ви-

старався наш комітет потрібний папір з міністерства внутрішніх справ і він поїхав туди.

Пішки обходив села, сам або з покійним інж. Тузяком, що будував тут канал, конферував з війтами й старостами, був у Бялій, де тоді сиділа частина львівського памісництва, але — робота йшла як з каменя. Війти не могли помогти нашим збегцям, бо і їх села не мали що їсти, старости казали, що вони супроти Відня безрадні, що замізниця не довозить купленого збіжжа, що вони роблять і будуть робити, що можуть, — і так даліше. Лепкий перейшов ціле боєвище під Горлицями і доїхав до Львова. Тут провідав знайомих, котрі привикли вже бути до всіляких офензив і ніч дуже то й журилися цілим Керенським, і пустився даліше, до Бережан. Хотів бачитися з братом Левком, що стояв тоді під Конюхами.

Ранком переїздив рідний Жуків. Побачив знищене приходство, в котрім прожив свої найкращі літа, побачив сторощені сади, саджені батьківською рукою, побачив білий памятник батька, котрий якось пошанувала війна, і опинився в Бережанах.

Під Конюхами грали гармати. Там ішов бій, в котрім Москалі переломали фронт та забрали також наших Стрільців у полон.

Прийшлося знов утікати....

Вернувшись до Вецляру, став другими очима дивитися на війну.

Найкраще видно це в його дістіхонах „Зустріч“^{*)}:

„Між дротами і між ровами, в млі
Ніби дві жінки, ніби відьми дві.

Волосся — дріт, а тіло — біла кість;
Їх погляд світ палить, їх віддих єсть.

За ними дим волочиться, як плащ,
Падуть слова, немов каміння з праці.

„Що робиш, сестро?“ „Копчу ніч і день.
А ти?“ „А я іду й рубаю в пені.“

„Втомилася ся?“ „Ще й як! Не чую ніг.
А ти?“ „Що я! Тут чорт би ізнеміг.“

^{*)} Виїмок з поеми „Буря“.

„Передше сестро, то було не те.
Все на верху, коса іде й мете.

А нині жовнір скрився, як борсук.
Бери його! Не чую, сестро, рук!“

„Колись війна — з краю мандруєш в край.
А нині — в воду лізь й до хмар літай.“

„Сестрице! Перше й ми були не ті.
Кров з молоком і коси золоті.

Манили ми до себе і тягли,
За наші ласки люди в бій ішли.

А нині, бац які! стари-стари,
Беззубі і гидні, мов опирі.“

Весь романтизм, уся поезія війни щезли під дотиком її ноганих наслідків, котрі Лепкий побачив у краю і на еміграції. Війна не манила вже людей, як золотоволоса богиня, уся — кров і молоко, а ставала подібною до беззубої відьми, що висмоктувала останні життєві сили.

Під тим враженням написав він свою поему „Буря“.

Зміст дуже простий. Переживання одної галицької родини за час війни, від мобілізації до офензиви Макензена.

Перший воєнний ентузіазм, перші кроки Стрільців і перші струї холодної води. Ми зрадники-шпіони, нас вішають, або саджають до тюрми. Селянин мусить кидати рідину землю і свос батьківське гніздо. Пращання і трагедія душі. Мандрівка через Карпати. Табор. Дантове некло в новій обстановці. Шідростають сини і йдуть на війну. В таборі вмирає донька. Гине й жінка, — герой поеми, галицький селянин вертає до села сам один.

„Хто почислить ці верби здовж шляхів
І скаже кілько наших там. голів

Хиталося з вітрами? Хто дійде
Коли, в якім краю, і як, і де,

Чи з шаблею в руці, чи у таборі, чи,
Мов пес бездомний з зимна дріжучий

Конав наш хлоп?... А все ж таки мабуть
Колись отсей рахунок підведуть,

Страшний рахунок кривди....“

Поема робить вражіння не фабулою, а експресією чуття і думки. Ті дістіхони, як молотом валять, розбиваючи всяку вольну і невольну ілюзію, а оставляючи одно, почуття великої кривди, яка сталася нашому народові через останню „візвольну“ війну.

Поему „Буря“, яких 3.000 віршів, піslав Лепкий до „Свободи“. Там вона й мала бути друкована окремою книжкою. Але минає третій рік, — ні рукописи, ні книжки. Маємо тільки виїмки в першому томі його „Писань“ (стор. 241—268).

Лепкий не систематик. Він ворог годинника, за-сідань, рахунків, листів і своїх власних манускриптів. Любить не те, що вже написав, а те, що ще напише. З написаних творів найближчі йому ті, „що написалися самі“, що їх не треба було справляти й переписувати. Мабуть жадного із своїх віршів не вміє напам'ять, а часто-густо навіть не тямить, чи написав його, чи ні. Неодно напише, і воно „піде між папері“.

Так сталося з „Мотрею“, котра згоріла в Яремчу, так з „Бурею“, котра розвіялася в Америці.

Чорновиків тих творів у Лепкого нема.

У Вецлярі Лепкий написав чимало віршів і оповідань.

З віршів повстали там, крім „Бурі“, майже цілий цикл віршів „Intermezzo“(*), весь цикл „Криниця кохання“ (нап. у квітні 1920), „Молитва“ (Бачу Тебе, о всепітая мати), „Після бурі“ (Перешуміла буря), „Сон“ (Особливий мав я нині сон), „Наш Міньйон“ (Чи знаєш край), „Балядá“ (Долийте до лямпи олії) і найбільший твір цього часу — „Ноктурн“(**).

Д-р В. Сімович (Верниволя) пише про цей, як його називає, незрівняний твір Лепкого:

*) Диви Писання, I, стор. 145—156.

**) У Вецлярі повстали між іншим ще й такі вірші: „Мій шлях“ (1916), „Неділя-вечір“, „Промінь“, „Предвічна тugo“, „Що днини ми чекаємо“, „Вчора сонце бліснуло“, „Возьми мене“, „Сніжок“, „Ніч як день“ (всі в 1917. р.), „Чогось очі“, „Спомин“, „О стріхи мої низькі“, „Як ранком на весну“ (1918), „Під вечір“, „Весна“, „Стара дитина“, „Дивне диво“, „Тільки снів“, „До рідного краю“, „Вечірна піснь“ (1919), „Давно-колись“ (1920). Значна частина цих віршів (та виїмки з „Бурі“) з'явилася у збірці „Доля“ (1917).

„Увесь жах війни, ціла мартирольгія українського народу виспівана в цій чудовій поемі, прибраній у містичну одежду.... Перед нами встають одні за одними обвинувачі: тіни селян, жіноч, дітей-сиріт, полонених вояків, борців — і заносять скаргу за ціле божевілля, що війною зветься. Стілько в ній кривди, стілько несправедливості, що, здається „страшний суд іде, і мертві у гробах іздриглися“ — і в них прокидаеться страшне зарево гніву, помсти і відплати. Бож неможливо, щоб такі страждання пройшли марне, щоб даром „носили терновий вінок із крові, сліз і болота“ — наші жінки, щоби продроглі, голі, босі гинули — діти, щоб задурно лили слізози з очей — полонених, щоб борці, борючись у старому лахміттю замість одяжі, без қуль, без чобіт, без їжі, здираючи шмаття з трупів, відчиняли браму волі на те, щоб нам її знову хтось зачинив. Неможливо!

І над усім уноситься якийсь жах. Тло темне — північ, не люде — а тіни, не життя — а божевілля, не слова — а голосіння, що несеться світами такими зойками скарги, що каміння мусить порушити. І віс від поеми страшний сум, і безмежний біль від неї лишається. Бо предмету гніву — ви не найдете. Над поемою повисає якийсь фаталізм...

„Ноктурн“ потрохи нагадує Міцкевичеві „Dziad-и“ (ІІ. частина), алеж безпосередністю чуття я поставив би їх вище за поему Міцкевича.... Колиб не кінець, який трохи ослаблює поему, то це був би свого рода шедевр, — а й так це найсильніща, найбільш зворушлива річ, що появилась у нашему письменстві від війни, й вона одна дає Лепкому право станути на ряді з кращими поетами України й після Франка назватися найбільшим поетом західної її частини*).“

У Вецлярі зладив Лепкий крім багатьох других праць також збірне видання творів Тараса Шевченка у 5 грубих томах, з просторим вступом, поясненнями, розслідом тексту і т. д.

*) Лепкий, Писання, том I, стор. XXXIII—XXXV.

Про цю працю, для якої Лепкий посвятив багато часу, так що місяцями цілими не виходив з хати, пише той самий критик: „Загально беручи, видання дуже гарне, й до нього, як до якої скарбниці, безнастанио будуть ізвертатися всі нові й нові видавці Шевченка, до нього доведеться часто заглядати, й без огляду на його недостачі, видавникові коментованого Шевченка, бо в ньому подано багато цінних коментарів, уваг і пояснень*).“

За тими працями, в малому німецькому городку, в тісній низькій хатині, серед книг і паперів минали Лепкому найкращі роки його мужеського віку.

З табору до книжок і від книжок до табору.

Тільки розривки, що їзда в Берлін на зазив „Союза“, або з венцелярським „українським сотником“, д-ром Вестерманом (в пивільній службі урядовцем університетської бібліотеки в Гайдельбергу), на інспекційні обіздки робітничих команд, на яких працювали наші полонені. На тих поїздках, а було їх 52!, Лепкий побачив спорий шмат Німеччини, сіл, міст і фабрик та приглянувся гаразд, як Німці живуть. Де тільки було можливо, оглядав музей й галерії образів. Кілька разів був у Ваймарі, де з шестизмом оглядав памятки по Гетім; Шіллєрі й Ніцшем. Руїни й замки, особливо Вартбург, видали його як тихого й вдумчивого гостя. Д-р Вестерман, учений і знавець німецького середньовіччя, був йому більше товаришем, ніж військовим шефом у тих інспекційних подорожах....

А історичні події збувалися з несподіваною силою та скорістю. Центральна Рада, проголошення самостійної України, наступ большевиків, Гетьманщина....

Табор, освідомлений, звязаний з рідною землею незримими нитками матеріяльних й ідейних питань, реагував на кожду подію усіми можливими способами. Найсильніше лунав голос: „вертати і братися за діло!“

Вертати!

А тут дріт, вартові, і — голод. Голод не лише у таборі, але й у місті, не лише серед полонених, але й у їх „просвітних товаришів“.

Відпочинком від таборової роботи була для Лепкого екскурсія на виклади українознавства до офіцерського

*) Ibidem, стор. LXXII.

табору в Ганноверш-Мінден. Туди приїхали: д-р Сімович, д-р Р. Стоцький, Василь Пачовський і автор цих рядків. Лепкий викладав історію української літератури. На існін прибув також тодішній український військовий міністер, Сиротенко. Ганноверш-Мінден, теж старинний город, з великим замком-музеєм, з цінним ратушем і костелом, біля котрого похованій мінденський лікар — Фавст. Тут у часах трицятолітньої війни йшли криваві бої, тут мало не кождий старий дім мав свою історію. Лепкий почував себе гарно, був вдоволений товариством



Лепкий з групою офіцерів у Ган.-Міндені

і слухачами і вечерами в тіхім і гарнім готелю робив коректи життєписі Шевченка і писав оповідання. При іспитах, які здавали сотні офіцерів, щоб поступити до української армії, довелось комісії пересидіти цілу ніч. Комісію угощено консервами і вона затроїлася. Лепкий теж тяжко відхорував і довго не міг прийти до себе. Так само тяжко занедужав на грипу, приїхавши до Раштату на посвячення памятника для полонених. Лежав у готелю Шверта. Бракувало лікарів і прислуги. Одної ночі над Раштатом ішов бій німецьких літаків з французькими. Все, що жило, втікло до пивниць, Лепкий

остався сам один, хорій і без догляду. На його щастя до Раштату приїхали українські військові лікарі д-р Вос-відка й Журавель і вони занялися хорим.

Кілька літ безнастancoї мандрівки, важка тaborova й літературна праця, до того всякі турботи й голод, винищили його до краю. У Вецлярі він знов небезпечно занедужав.

Та прийшло нове завдання, творення синьожупанної дивізії і він віджив наново.

Про тaborову роботу не будемо ширше розписуватися, — це переходить граници нашого літературно-біографічного нарису. Скажемо тільки, що нині Ленкій і його товариші, котрі з рамени „Союза визволення України“ брали участь у тій праці, можуть спокійно дивитися на тих кілька минулих літ. Їх наміри були щирі й добрі, а хоч доля не дала їм оглядати щасливого висліду роботи, хоч багато з їх мрій та надій не здійснилося, хоч ані одна частина нашої рідної землі не може назвати себе вільною, то все ж таки їм лишається те вдоволення, що чимало їхніх учеників брало живу участь у визвольній боротьбі і записалося добрим іменем у памяті народу. Ми лишили в тaborах полонених чимало праці й енергії, але внесли з них не менше досвіду і закріпили в собі віру в природжену культурну спосібність нашого народу. Відійшли з глибоким переконанням, що спільним зусиллям нашої інтелігенції і простонароддя буде таки добута наша спільна, краща доля.

З кінцем війни, і з заключенням так званого миру, не скінчилася праця в тaborах.

Здавалося, що по заключенню Берестейського миру, котрий так радісно витали наші полонені, вернуть вони як найскорше до рідного краю.

Ta не так склалося, як хотілося. Їхали синьожупанні ешалони, вертали інваліди, діставали відпуск поодинокі полонені, а тисячі й дальше оставалися за дротами. І хоч ті дроти не були вже такі густі й кільчасті, як з початку, хоч і населення німецьке відносилося до наших земляків, не як до ворогів, а як до своїх добрих знайомих, то все ж таки нудьга й туга за своїми не давала їм спокою. Революція в Німеччині, поворот армії, поворот усяких полонених, що були в німецьких тaborах і їх перехід

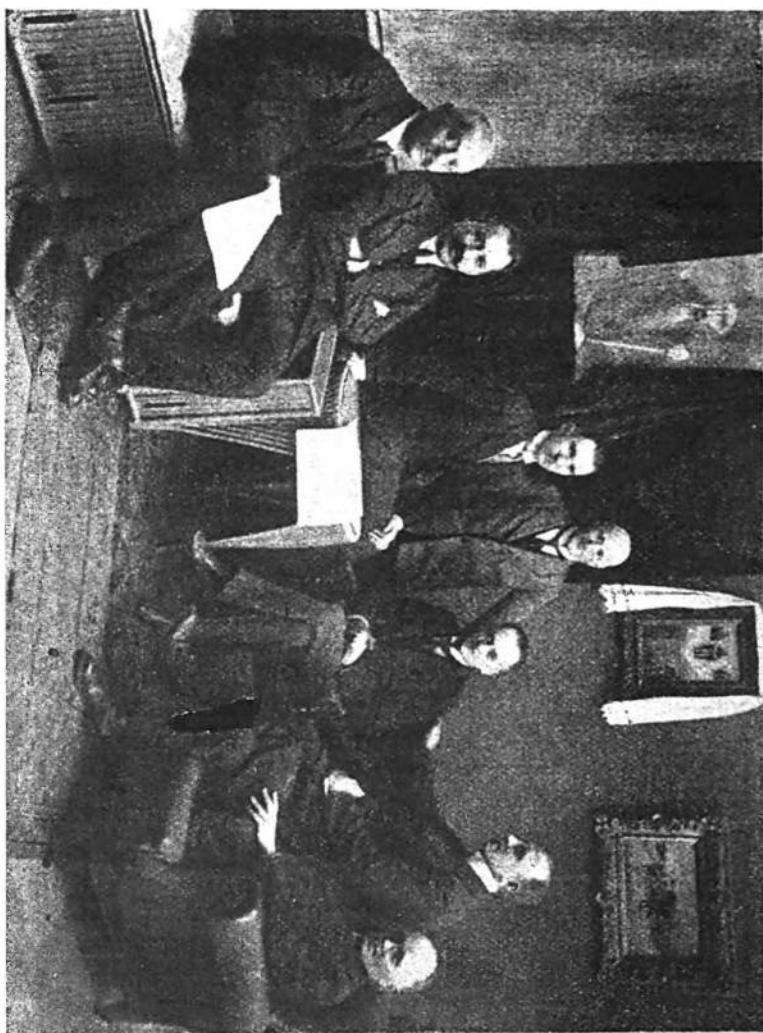
через наші, українські табори, — все це давало образ мандрівки народів.

Лепкий остався у Вецлярі, поки там були наші полонені і провадив там далі просвітну роботу, як член „Комітету культурної допомоги полоненим Українцям у Німеччині“, що оснувався в 1918. році й перебрав на себе просвітну роботу по тaborах після ліквідації „Союза“*).

З початком 1919. року опіку над полоненими передняла „Українська Військово-Санітарна Місія“ й Лепкий став її співробітником. Попри працю у Вецлярі Лепкий сповняв також обовязки члена редакції зальцведельського „Шляху“, що виходив з рамени „Місії“ під моєю редакцією й удержався аж до осені 1920. року. В „Шляху“ лежить багато невидної дрібної праці Лепкого. Він редагував фейлстон, а крім цього писав багато статей (особливо культурного змісту), з яких деякі мають непроминаючу вартість. Щоб бути блише редакції, Лепкий весною 1920. року переїхав з ріднею до Шпандав недалеко Берліну і тут перебув аж до вересня 1920. р., коли „Шлях“ був примушений зліквідуватися. У Шпадаві Лепкий віджив після кілька літньої тaborової роботи й анахоретного життя у Вецлярі. В цей час він написав ряд нарисів і оповідань, які в частині увійшли і в збірне видання його творів, що вийшло під його редакцією в „Українській Накладні“ (напр. „Перша стріча“, „У театрі“, „Моя вина“). У серпні цього року Лепкий виїхав відпочати над морем й перебув кілька тижнів у Герені (на острові Рігені), де між іншим написав недруковану ще поему „Герта“.

Осінню Лепкий вернувся ще раз до Вецляру і звідси став близьким співробітником „Нового Слова“. Коли ж у січні 1921. року зачало виходити „Українське Слово“ й Лепкому було недогідно працювати далеко від редакції, він перенісся на стало до Берліну й замешкав спершу при Кірхштрасе 8, а від грудня 1922. р. у гарному дімку

*) Про тaborову діяльність інформують дуже докладно тaborові газети „Розсвіт“ (Раштат, 1916—1918), „Просвітний Листок“, „Громадська Думка“ (Вецляр, 1915—1918) і особливо „Вільне Слово“ (1916—1919), що на протязі 1918. року було органом „Комітету культурної допомоги“ й приносило вісти про всі тaborи.



Склад Редакції „Українського Слов’я“
(Фотогр. знимка з 1922. р.)

в Ванзее під Берліном. Його гостинний дім зробився зараз центром місцевої кольонії, куди заходили не тільки місцеві Українці, але стало поступали всі, хто лише переїздив через Берлін.

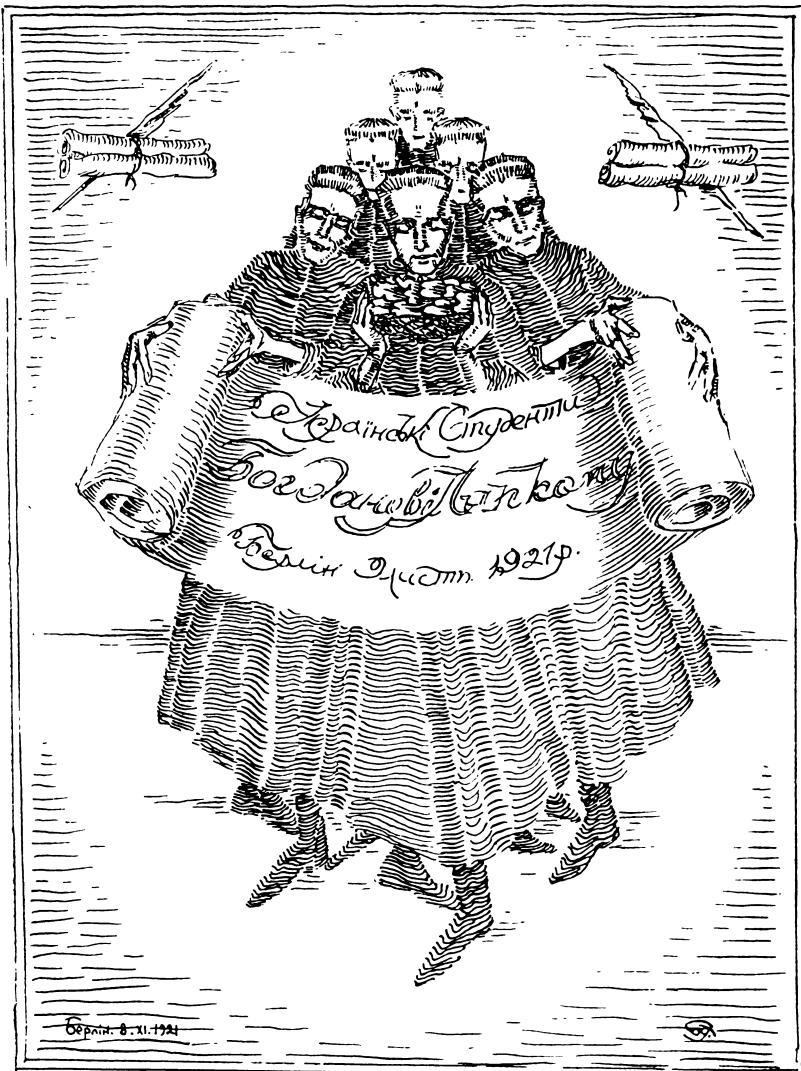
Лепкий близько пристав до праці у видавництві „Українське Слово“. Його працю видно в річниках „Українського Слова“ і в книжкових публікаціях і її можна найкраще оцінити із мого бібліографічного показчика.

Був пильним співробітником і добрым товарищем та від громадської праці не відтягався. Тоді був ще „Український Червоний Хрест“, в котрім Лепкого вибрали товарищем голови. Він пильно відбував дежури і старався чим тільки міг посодити цій гуманітарній інституції. Бував теж на сходинах берлінської „Громади“, де його незабаром вибрали головою, а коли посольство У. Н. Р. урядило в своїм мешканню курси українознавства, Лепкий викладав чотири години тижнево і на виклади його приходила не лише молодь, але й старші громадянє й громадянки, навіть міністри У. Н. Р. На останнім викладі, депутатія від слухачів піднесла йому китицю цвітів та подякувала іменем присутніх за його гарні виклади і за безкористовну працю. Лепкий був зворушений цим несподіваним доказом признання і дякував щиро.

Ця ріжнородна праця, нервові поїздки від одної інституції до другої, безнастанний поспіх і врешті решт вічна турбота, що буде завтра? — довели його до довшої нервової недуги в осені 1922. року.

Ще хорій прийшов на ювілейне свято, котре посольство У. Н. Р. улаштувало в його честь дня 9. листопада в салях свого мешкання при Кронпрінцен-уфер.

Розкішна палата представництва У. Н. Р. в Німеччині прибрала була святочний вигляд. В найбільшій салі на першому поверсі колесом уставилася берлінська громада і запрошені чужі гости, ювілята впровадив посол і повітав його короткою, ядерною промовою, в котрій зисував його чималі заслуги для української культури. Лепкий відповідав на всі точки свого передбесідника. Казав, що охоту до праці він одідичив від батьків, що це не його заслуга, а прямо життєва конечність, що в праці він знаходить розраду й задовілля:



Почетна грамота
від українських студентів у Берліні

(Рис. Бутови)

„Я був лиш одною струною на тій многострунній гарфі, що звється українською літературою, а коли моя струна, як ви кажете, добула з себе не одну гарну нотку, так це тому, що дзвеніла вона згідно й гармонійно зі своїми товаришками. Всі ми, я і мої покійні та живі ще товариші пера, настроєні були на цей сам акорд, акорд визвольної ідеї, акорд праці для здійснення наших народніх ідеалів, акорд віри, що наша слушна й справедлива справа не пропаде, а вийде переможцем. Тому позовльте, що доказ нинішнього признання я поділю з цілим тим літературним товариством: покійним низький заслужений поклін, а живим шлю товариський привіт.“

Свою, палку і щиру промову Лепкий закінчив словами своєї молитви:

„Не дай мені, мій Боже, біля хати,
Яку в ночі ограбили злодії,
Безрадно сльози лить і нарікати
Сумним псалмом пророка Єремії!
А дай мені діждатися години,
Коли мій люд порве важкі кайдани,
Щоб я пісні, немов уста дитини,
Мов добрий лік поклав їому на рані.“

Від наддніпрянської України вітав Лепкого проф. Коваль, котрий приїхав був з Києва. Він згадував вражіння, яке на нього робили писання Лепкого, як він ще був студентом. Лепкий дякував промовцеві і казав, що для нього Україна ніколи не обмежувалася чужими ні своїми власними, внутрішніми кордонами і що він у зединенню цілого нашого народу й цілої нашої території, у зединенню культурнім, ідейнім і життєвім бачить сповнення наших спільніх, задушевних бажань.

Кордон це лиш слід на воді, котрий гребуть чужі, або й свої власні, необачні весла. Але:

„Піде цей слід під спід
Розкинеться земля,
Від заходу на схід
Неділена, ціла,

Від заходу на схід,
Як море, як вода, —
Ти дав їй кров і піт,
Вона буде твоя!“

По привітанню почався товариський вечір, на котрім співав хор, грав наш славний бандурист Ємець, скрипак Масловський, пяніст Шухевич і посол Мартолін.

Був це перший і останній того рода вечір в салах посольства У. Н. Р. у Берліні і перший видніцький доказ признання, якого зазнав наш ювілят від своєї громади.



Хата у Ванзе, в якій Лепкий проживав від 1922. року

За тим пішло признання від американських земляків, з котрими Лепкого від його відомого вірша „В світ за очі“ лучать крізь океан незримі нитки симпатій. Львів пошанував Лепкого ювілейним концертом Богеми, на який прибуло так багато гостей, що сала імені Лисенка не могла всіх помістити. „Українське Слово“ рішило пошанувати ювілята окремо книжкою.

Та проминув ювілейний рік і Лепкий взявся знов до праці, без якої він не може обйтися. Подужавши в гарному окруженню, Лепкий присвятився в останнім часі здебільша видаванню й коментованню чужих творів. В Бібліотеці „Українського Слова“ з'явилися його видання Котляревського, Шевченка, Стороженка й Куліша, зішід його пера вийшла гарна антологія української поезії „Струни“ і т. д. Від року працює Лепкий над виданням „Слова о полку Ігоревім“ і над популярною граматикою української мови та над українською літературою*). Бере також живу участь у тижневику „Літопис“, де містить між іншим історично-літературні нариси.

„Двацять п'ять літ праці Лепкого полишили по собі великий і нестерпний слід у історії української культури“ — пише д-р В. Сімович (Верниволя) у своїй студії про Лепкого**), однаке Лепкий це в силі віку і тому треба йому побажати сприятливих обставин, щоб цей слід був чимраз ширший і глибший.



*) Загалом Лепкий має великі заслуги як редактор та коментатор чужих творів. Крім згаданих тут видань Лепкий видав до 40 книжок чужих авторів, між іншим збірне видання творів Марка Вовчка, два видання „Історії України“ Аркаса, Повісті Шевченка, „Скошений цвіт“ В. Барвінського, „Землю“ й „Царівну“ Кобилянської, „Суству“ Тобілевича, „Співомовки“ Руданського, „Причепу“ Ів. Нечуя-Левицького, „Чорну Раду“ Куліша, вибір поезій Федъковича, Глібова й Гребінки, переклади казок Крілова, Гріма, Ляфонтена і т. д.

**) Писання Богдана Лепкого, том I., стор. LXXXIII.





Поетові слова і життя
БІДАНОЇ ЛЕПКОМ
в іасний день його ювілею
від „Богеми“



У ЛЬВОВІ, Р. В. 1923. ДНЯ ВЕЛИКОДНЬОГО

Заголовна сторінка ювілейної адреси „Богеми“

(Рисунок П. Ковжуна)



К А З К А.

(Богданови Лепкому в п'ятидесятиліття його уродин.)

Давно, давно, не вчера, тай не нині
У Галицькій землі, у Галицькій країні
Почав орати ратай народню ниву плугом.
Не було і нема в тім краю соловія,
Та нім з вирію він прилине мов та мрія,
То жайворонків рій співає понад лугом.
І ще не був замовк осінний плач берези
І ще зима німа стелила срібні ризи
А жайворон один співав про сонце, весну.
Хоч перочка крилець у жайворонка сірі,
Але його пісні дзвінкі, сердечні, щирі,
Й світанком нам несуть велику вість воскресну.
Співає гимн весни наш жайворон й радіє
І йде народ-ратай та зерно правди сіє.

Далеко ще було святе, велике жниво,
Як сталося в краю предивне, дивне диво.
Бо жайворон нараз у лірника змінився
І з лірою селом в мандрівку він пустився.
Загомоніла піснь журлива край дороги
Про голод, що тихцем рахує панські стоги,
Про бідних пастушків, що днюють в чистім полі
Хоч спека їх пече і стерня ноги коле.
Про злидні, що женуть людей, ген, ген за море
Про чар дівочих віч, кохання — втіху — горе.

Але нараз
Змінився час,
Бо сонця блеск померк, погас,
Ударив грім
Прийшов з півночі хмаролім
Спалив всі кучері весни
Великий Бог борні, війни.

І стався дивний див знова у тій країні,
Лірник змінився враз у сторожа святині.

І вдарив Він
В трівожний дзвін,
Що залунав по Сян, по Дін:
— „Чи чуєте підземний стон?
Ломіть кордон! Ломіть кордон!
Як вчуєте підземний дзвін,
Як труби заголосять,
То йдіть туди, де кличе Він,
Через кордони, через Дін
Вас кости предків просять!
Ви не лякайтесь грому — туч,
Бо ваш кордон не Збруч, не Збруч!“

— — — — —

І тут сівач покинув лан
Пішов у тан, іріавий тан
Із сівача вже став борець —
Той Січовий вільний стрілець.
Понад Бескид, що снів у крові
Майнули стяги малинові.
І зашуміли ниви польні:
— Ми вольні! Вольні!

— — — — —

Хоч доля нам встелила терном путь,
То сірий жайворон з чужини
Не тратить віри ні хвилини
І шле нам звук своїх пісень:
— Не бійтесь ночі! Прийде день!
На чола ще від ран багрові
Ви вложите вінки лаврові.
Народе мій! Дійдеш до зір.

О. Бабій



„ГАТЬ ВУДУЙТЕ КРІПКУ ТА БИСОНУ!“

(Промова, виголошена на вечері присвяченому творчості
Богдана Лепкого.)

,,Відбився я від вас і ви мене забули.

А життя поклало ярмо на шию і казало орати.
Кладуться скиби довгі, предовгі. А під тими скибами —
— мої сили, — моя молодість, мое все.

І тілько в тиху ніч, коли чуже місто засне, відчиняю
вікно і дивлюся на схід....

І тоді чую якийсь гамір великий, якийсь далекий
шум, наче повінь іде.

Бийте в дзвін, бийте в дзвін на трівогу! Щоб не
було на ратунок пізно!

Гать будуйте кріпку та високу!

Щоб унуки дідів не прокляли, що не вміли краю
боронити.

А я на тую гать кидаю свою пайку — дрібні слова.
А кидаючи їх не знаю, де котре з них впаде.“

Бо... „відбився я від вас і ви мене забули“.

— — — — —
Є в скарбниці засобів мистецького виразу нотка, що
стоїть на межі поміж реторичним зворотом і настроєм.
Буває, що одна покривається другим.

А здається, що ніхто так, як Лепкий, не був поетом
настрою, який зискував право на життя там, де почина-
лася романтика — утеча перед сіриною будня. Настрою
для настрою — для мистецтва.

Кров від крові, кістя від кости син Рідної Землі —
іде на добрільне вигнання, на те тільки, щоб:
„відчинити вікно і дивитися на схід“, щоб мати
кому докоряті і щоб мати в кого вірити...

„Відбився я від вас і ви мене забули“...

Чи ж не так докоряє собі — закохана пара?...

І хіба можна не вибачити поетові тієї крихітки....
невинної кокетерії? Навіть тоді, коли він каже своїм
вимріяним противникам кидати за собою камінням?

Вимріяним! Бо Лепкий не мав ніколи ворогів ні
противників.

„Гать будуйте кріпку та високу!“ А на цю гать кидає поет свою пайку — „дрібні слова“, в яких силу і важкість вірити, коли каже, що „буває слово від діла паликіще, буває діло доброго слова не варте“.

Нема нічого легчого, як непорозуміння між поетом і оточенням. Як часто читаемо фоліяли літературних дослідів, в яких основу лягло одно велике непорозуміння!

І може не буде надто далеким від правди очеркненням те, що Лепкий був і є поетом ча ру в і д д а л е н и я. Був ним все; і тоді, коли молодим словів геройв „В світ за очі“, і згодом, коли красу молодості найнов у споминах, коли нерозгаданий маскат боротьби вичував у „шумах далеких“ а щастя „в мріях розвіяніх і недомріяніх, радощах бачених в сні“.

У віддаленню від усього, що дороже, прекрасне й велике, найшов Лепкий форму і зміст мистецького виразу, окутаного святочним почуттям недосяжності. В погоні за настроєм, за інтензивністю виразу ішов Лепкий на добровільне вигнання, в імя настрою, ставав проти пропаганди і противників.

Література Галицької України, що трицять літ тому, за малими віймками, була тільки примітивним резонатором ідеольотії, вигасаючої в мистецтві сусідів, здобулася якраз тому 30 літ на кілька творчих індивідуальностей, з яких мало не кожда зуміла раз виявлене обличчя.

Першим з тої, молодої ще тоді, плеяди був Богдан Лепкий. В слід за ним наспіли поети „Молодої Музи“.

Станувши на грані пошевченківського народництва і перших „артпурартівських“ експериментів, Лепкий поєднав одно з другим в якусь дивну, нерозгадану гармонію.

Романтик з крові і естетичного світогляду, почав малювати трагедію села й міста, так як російські „передвижники“ творили малювану літературу й дидактику.

З першим виступом відхилив цілість свого поетичного обличчя; пізнішими штрихами тільки обогачував його, але основного рисунку не міняв уже ніколи.

Виступивши в момент, в якому ще не здерто старих, ні не викинуто нових прапорів, виповнив собою ту еволюційну прогалину часу, в якому не будувалося

розвязок, бо не ставилося перед собою проблема. Ударив в тон туги за втраченим, в елегійний настрій „Зломаних крил“ і безпричинного пориву „В світ за очі“. Своїх безсмертних „Журавлів“ міг уже створити тоді, трицять літ тому.

Канва була наложена; з часом тільки утончувалася манера і могутніла композиційна лінія.

Новочасна історія творчої еволюції, обогачена рентгенівськими лучами досліду, ствердила, що духове життя людства, так як кожде інше, не знає упадків, вагань, ані порожні. Досьогодні запевнення в тому напрямі були тільки непорозумінням, гіпотезами, що виростали з ґрунту вповні ненаучного субективізму.

Не була й не могла бути моментом упадку доба, в якій виступив Лепкий. Раз, що життя не зносить порожні, а друге, що для заповнення цієї порожні прийшов, бо мав прийти — Лепкий.

І не грає тут ролі досконалість форм мистецького виразу, яка до Лепкого, а навіть після його виступу могла далі зберігати характер примітиву. Ходило о кладку поміж двома світами, з яких ніодин не знає — де кінчиться „вchorашнє“, а де починається „завтрішнє“.

І якраз на творчості Лепкого маємо один з кращих доказів того, з якою легкістю осягається гармонія там, де покликані до співпраці — талан і мистецька культура. Для конечнього в таких завданнях почуття міри і рівноваги, самого талану за мало.

А Лепкому, що починав свою дорогу від малярства і ніколи не тратив з ним інтімного звязку, Лепкому, якого картина галерія і бібліотека могли виповнити хоч би найінтензивніше життя людини, тому поетови-збирачеви і знавців нюансів цивілізації, можна було розіслатись рожевою лентою, що поєднала два світи, два століття.

А розуміючи естетизм Лепкого, найдемо і відповідь на питання, чому той ніжний, чутливий чоловік, що до болю жагуче тужить за усім, що своє, що рідне, іде „В світ за очі“ — „відбивається від нас, щоб ми його забули“...

Лепкий добре робив, що здалека прислухався до шумів рідної землі і з чужини далекої кликав: „Гать будуйте кріпку та високу.“

В наркотизуючій атмосфері туги за „втраченим раєм“, якого золоті ворота стояли десь на Сяні, в атмосфері, яка окутувала хатину поета-баніта — проходила ціла епоха життя і творчості духової еміграції України, там зародилась соняшна візія Українського Стрільця.

Будувалась „Гать кріпка та висока“, а на неї ілав Лепкий не тільки свої „дрібні слова“, „свої сили, свою молодість, своє все.“

Гать поставлено; може не таку кріпку, як підхмарно високу, коли очі будівничих дивились на те, як повінь її розірвала... Розірвала, але фундаменти і вязання остали ненарушеними. Гордо здімаються до неба і говорять — не тільки про підхмарність наших вchorаних змагань.

Микола Голубець.



Я К Я ПІЗНАВСЯ З ЮВІЛЯТОМ.

В 1886. р. літом я перенісся до Бережан, де вступив на адвокатську практику.

Застав я там інтелігенції української мало. Парохом був бережанський декан і почесний канонік старенький о. Михайло Глібовицький. Загальno звали його татуцем, бо жив з усіма добре і вмів лагодити непорозуміння між мешканцями Бережан.

Я замешкав у близькому сусідстві парохіяльного дому і „руської бурси“, де жив бл. п. д-р Дамян Савчак, судовий адюнкт. Зайдовши до дому пароха, бл. п. Михайла Глібовицького, познайомився я з пок. о. Сильвестром Лепким, його зятем, батьком Ювілята.

Зараз при першій стрічі представив мені бл. п. о. Михайло Глібовицький свого внука Бодя Лепкого, ученика III. гімн. класи.

Ціла його поверховність виала мені в очі і я мусів звернути на його мою увагу. Молоденький, білягівий, стрункий гімназист відбивав дуже від своїх ровесників гімназистів, яких я мав нагоду нераз піznати. Особливе ударяла його повага „не на ті літа“. Він звичайно ставав

під печею і уважно прислухувався розмовам старших, а деколи відізвався словом та все сказав щось поважного, чого без відповіді не можна було полишити. Він показував великий хист до рисунків і тоді вже показували мені його роботу. Бодьо був любимцем усєї родини, а так само любили його вчителі й товариши.

Його батько, людина золотого серця, очитаний чоловік, який годився на університетську катедру, відбивав дуже від своїх собратій, а до того мав поетичну вдачу, що не давала йому заглиблнятись у буденщині. Через це його матеріальне становище було дуже плохеньке. Щоб не наражувати своїх парафіян на кошти будови нового попівства, мешкав в такій поганій хатині, старій, що його паламар жив у кращій хаті. Бодьо був найстаршою дитиною і його вихованню посвятив батько багато старання. Здавалось, що батько вливає у свого любимця цілу свою ширу поетичну душу.

Так само як пок. Сильвестер' Лепкій, був і Бодьо тихий і скромний, не величався своїми кращими прикметами тіла й душі.

Я жив у приязних зносинах так з о. Михайллом, як і з о. Сильвестром. До того вузенького гуртка належав ще і Дамян Савчак. Скільки перевели ми дискусій, скільки думок виміняли між собою....

Нарешті Бодьо склав матуразький іспит і прийшов зараз сповістити мені цю радісну вістку.

Це було в р. 1892. Того року уладили Чехи в Празі краєву виставу. Львівський „Боян“ під проводом пок. Володимира Шухевича зорганізував громадню прогулку до Праги і до неї і я зголосився. Я вирішив забрати з собою і Боля. Я вважав таку прогулку для молодого чоловіка дуже корисною, особливо для молодця з такою вражливою артистичною душою.

Мій намір виявив я о. Сильвестрові та натрапив на перепони у його рідні (о. Михайло, дід Ювілята, вже тоді не жив). Бодьові тітки прямо боялися пустити Боля у світ, щоб йому яка лиха пригода не приключилася. Нарешті мої намови перемогли і ми з Бодем вибралися до Золотої Праги, що вже тоді славилася славянським городом.

В першу чергу ми поступили до Львова, щоб прилучитись до Боянського гурту. Не знаю, чи на моїм молоденськім товаришу наше товариство, у яке ми попали, зробило добре враження, але на мене воно зробило

зле. Товариство було дуже мішане, як і цілий тодішній „Боян“, що приймав у члени і кацапів. Може бути, що і з твої причини пок. Шухевич поступав з усіма по диктаторськи через цілий час прогульки. До того ми, неактивні члени „Бояна“, що не брали участі у хорі, були трактовані далеко поганіше, ніж „співаки“. Ті, хоч їхали на наш спільній кошт, діставали упривілейовані місця у вагонах (ми виїздили зі Львова під ніч) і я тямлю добре, як мене і Бодя викинули з вагона, де примістилися співаки, між котрими були і мої товариши університету. Я дуже жалував, що ми заплатили згори наші паї, а то були би зараз з двірця завернули і поїхали у двох.

Заволоклись ми так до Кралевого граду (Königgrätz). Там Чехи приняли нас справді по братньому. Були бенкети і прогульки на побоєвище в Наході. Стрінув нас тут приятель українського народа пок. Франтішек Ржегорж. За те ми спродукувались перед Чехами нашим величавим богослужінням в єпископській церкві, де зійшлося багато Чехів. На побоєвище під Кенігрецом возили нас повозками гр. Гарраха. Ми з Бодем уже держалися разом. Оба ми тоді, так сказати, були звичайними людьми і не мали претенсій на якусь увагу. Ні я, ні Бодьо, не вскочили ще тоді між людей з „божою іскоркою“.

Я вже згадав, що наш „командір“ держав нас дисциплінно. Нікому не вільно було на зібраниях без його дозволу відізватися, а цього він нікому не позволяв. Тямлю, що я просив о це на вечірньому бенкеті в Кенігрецу. Мене страх некіло подякувати Чехам за їхню щирість. „Говорити буде п. Вахнянин, а більше ніхто“. Така була резолюція і приказ. І так було під час цілої прогульки.

У цій прогульці трапилася Бодеві така пригода. Не тямлю, на якій вже стації, нас завели Чехи до якогось дому, щоб умитися по невиспаних ночах і надягти свіжу білизну. Лъокаль був тісний і ми купчилися як могли. Зараз як ми виїхали заявив мені Бодьо, що йому на цім постою пропав годинник. Мене це дуже вразило, бож я узяв Бодя „на мою відновідальність“. Я став зараз розпитувати тих усіх, що у тій кімнатці милися, — ніхто не бачив, не знає. Тоді я звернувся до комітетового Чеха, що нас супроводжав. Чех теж збентежився. Пішов у рух телеграф до місця постою. Нема нічого. Усі зусилля даремні. По дорозі питали нас заєдно Чехи, чи знайшли

„hodinky teho mladinka“. А результат тих доходжень був такий, що один Чех заявив мені твердо, що „годінки“ мусів узяти котрийсь із наших. На жаль, слова Чеха справдилися. Один з товаришів, якийсь веселенький кацапчик признався, що годинник у нього, що він його забрав, бо не знав чий...., а чому не сказав того ранше й непотрібно наробив шуму — на це не дав відповіді. Признаюся, що мені страшно було соромно стрічатися з тими Чехами, що про пропажу годинника знали....

У Празі нам не повезло. На двірці заборонила поліція усіх промов і повітаннів. Заборонили теж правити наше богослуження у самім городі. Приїхали по нас повозки, та тими користувалися співаки. Мовчазна братія машерувала пішки. Це було для нас страшно прикре. Прошу собі уявити йдучих на „кальварію“ богомольців. Люде ріжного полу, одягнені в дорогу у що-будь, обуті так само. Кождий несе валізку або клунок, несуть парасолі то що, йдуть купками, як отара овець, йдуть поміж шпалірі зібраного народу, який вийшов нас повітати. Народ загалом вітає нас окликами: „na zdar slovanskim bratřum, na zdar Rusinom!“ — а ми, мов діди кальварійські, відгукуємося, дякуємо та пріємо з утоми.... Ніхто нам не сказав, що по нас приїдуть, щоб підіждати. Заки повозки заїздили співаків і вернули по нас, то ми вже доходили до своїх кватир. Розуміється, що ніхто з нас пішоходів „Русинів III. сорту“ не був вдоволений, соромився самого себе....

Ще слід згадати про один епізод у Наході, у якому Бодьо брав участь. Уже в дорозі звернув він мені увагу на те, що „гаспадін“ Вєргун, що теж був у цій прогулці, кромі трьохколірової ленти, всюди говорить „на русскі“ і прикідається Москalem. Я зараз пішов до Шухевича і сказав йому, щоб це перепинив, бо вийде таке, що то „русская“ прогулька. І тоді стрінувся я з таким, що лише очі вирячива. „Чи ви можете це сказати у вічи Вєргунові, що так є, і чи маєте на це свідків?“ достоту так як у школі. Я зараз покликався на свідка Богдана Лепкого і він це потвердив. Однаке я сам, хоч людина „на становиську“, не знайшов віри. Що опісля сталося, не знаю. А коли в Наході на ринку нас вітали Чехи з трибуни, я вже й сам почув, як гаспадін Вєргун, якісь чеській дамі, що балакала по руськи (тоді була у Чехів

мода вчитись по русски), толкував, що це все „руссії“ люде, про „адін народ“ і т. и. Не довелось мені читати споминів про цю прогульку, хіба газетні звіти, як звичайно в суперлітивах, але воно годиться по літах сказати при цій нагоді, як воно вийшло справді.

Серед такого недібраного товариства остохидло нам пробувати далі. Ми вицофалися в Празі з тої забави, не іхали вже, як було пляновано, до Будапешту, а вернули оба з Праги до дому на самоїлку.

І це все нагадав я у ювілейний рік і загадав списати. Гадаю, що і Шановному Ювілятові любо буде згадати той час, коли в його життю цвили рожі та фіялки, та заспівати этиха, хоч би тільки в думці, бо і я так нераз роблю:

„Минули літа молодії....“

Коломия, 28. грудня 1923.

Андрій Чайківський.



БОГДАН ЛЕПКИЙ У КРАКОВІ.

Це було дуже-дуже давно: в останнім десятиліттю перед світовою війною.

В 1903. році я вибрався на краківський університет. Попередній рік пробув на чеському університеті в Празі і тоді з'явилися друком мої перші літературні проби: в чеських журналах („Slovanský Přehled“ і др.) огляди наших літературних новин, — в „Літературно-науковім Вістнику“ переклад Махарового „Наполеона“, стаття про велику виставку різьб геніяльного Родена в Празі і т. і. Їduчи в зовсім незнаний мені Краків, я знов, що в цьому храмі польської національно-державної традиції і польському центрі сучасної наукової і передусім літературно-мистецької культури, яка все мала тут свій добрий зв'язок із заходом Європи, передусім з Парижем, — жив до недавна Василь Стефаник, поет з божої ласки і високого, тут довершеного мистецького хисту, а живе ще Богдан Лепкий, якого віршами та оповіданнями я і мої однолітці щиро одушевлялися. Нас захоплювала

легка, елегантна форма його строф, вірний тон душі молодої тоді галицької інтелігенції, ще так тісно звязаної з селом, тепло безпосередньої широти, зпоза якої виразно виглядала свідома свіжого мистецького ладу велика туга за щастям рідного краю і красою людського життя, шляхотний патос, майже дівоцька ніжність і аристократична тонкість почувань, з яким тоді ще тут і там траплялося нам зустрічатись *in crudo* під стріхами деяких старих уніансько-попівських хат. Покійний батько Богдана, Сильвестер, сільський панотець, був на свій час визначним поетом (псевдонім „Марко Мурава“) і ми несправедливо забуваємо його.

Роздумуючи по дорозі в Краків над гіркою долею наших творців, що хліба ради можуть працювати тільки принагідно, все одинцем, без своєго мистецького центра і тільки в найліпшім випадку гріючися здалека при чужім огні, а далі над усім своєрідним чаром нашого села і наших гір, яким так живо манили нас до себе вірші та новелі Богдана Лепкого, я радів душою, що на цій чужині нарешті стрінуся особисто з їх славетним автором та що він, зустрівши зі мною, може буде бачити в мені молодого ентузіяста вже відомого йому з моїх перших друкованих проб і тому скорше та лекше і блиże дозволить мені підійти до него.

Оглянувши бігцем старинний королівський Вавель над Вислою, старий і новий університет, чудове подвір'я старої університетської бібліотеки, „Сукенице“ і цілій дуже цікавий ринок з Марійським храмом та маленьку українську церковцю, я зайшов небаром і до читальні „Просвіти“, де тоді збралися тутешні Українці. На тижні було тут майже пусто, лиш дехто заходив прочитати українські часописи, але під неділю, увечері, сходилася тут майже вся краківська Україна, невеличка й дуже ріжноманітна громада: малі та середні урядовці з челяддю, себ-то дружинами та дітьми, молоді студенти університету і деякі з академії мистецтв, разом 30 до 40 душ. Молодь співала рідні пісні, Наддніпрянці вчили Галичан козачка, старші читали „Діло“, інші грали „преферанс“ й „лябета“, ще інші позичали українські книжки з невеличкої бібліотеки товариства. Хоч, загально беручи, життя цеї читальні було досить далеке від характеру міста, будь-що-будь цікавого огнища високої

західно-европейської культури, — від довгих літ одними із найвірніших гостей „Просвіти“ були прикладні громадяне: Богдан Лепкий і його дружина. Тут і я стрінувся з ними.

Коли в оцій громаді зявився стрункий, гарний мушина з дуже високим чолом і величими ясними очима, незвичайно старанно і гарно одітий, з аристократичною скромністю і очевидним панським почуттям товариського такту навіть тоді, коли майже всі докола поза принадлежністю до української нації не могли ибuti для нього нічим цікаві, коли почув я мягкий, теплий, щирий тон його гутірки з усіма, а всі раділи його прибуттям, — я зінав, що це напевно він, Богдан Лепкий. Я підійшов до нього і в цю мить ми були добрими друзями. Так легко і мило запізнавалися з ним усі, що своєю вдачею, молодістю і мистецькими чи науковими інтересами блище шідходили до його вдачі. Маю тут на увазі Михайла Коцюбинського, якого перша щира зустріч з Лепким відбулася на моїх очах, а далі В. Доманицького, Вячеслава Липинського, Михайла Бойчука, Миколу Бурачка, Северина, Олексу Новаківського, а з давніших друзів передусім Василя Стефаника, відтак проф. К. Студинського, „січового батька“ Трильовського і других. Якось дивно легко навязувалися нитки щонайщирішої приязні та симпатії між ним і ними. Але і без того Богдан Лепкий щирою долонею розсипав свою доброту поміж усіх, особливо краківських Українців; щоб піддержати рідну громаду, він, що працював тоді у всіляких школах поверх 30 годин що-тижня, пильно й радо відвідував „Просвіту“, співав у її хорі, — як було треба навіть грав там з нецікавими урядовцями нецікавого „преферанса“, їздив з промовами і декламаціями до Львова і на східно-галицьку провінцію.

Моя перша стріча з Богданом Лепким упевнила мене, що його писана поезія не щось вивчене і придане йому, але нероздільно й вірно звязане з ним в одну цілість. Богдан Лепкий, як людина, був ніщо інше як ніжна і жива поема. Таким чаром обявлялися своєму окруженню зпоміж знаних мені особи Коцюбинського, Ольги Кобилянської і Лесі Українки.

Богдан Лепкий показав мені Краків. Він добре знав його старину і прекрасно відчував його сучасних, дуже

визначних плястиків. Як тільки з'явився у Кракові хто-небудь із Українців, що сяк-так цікавився тими справами, Лепкий неодмінно вів його по всіх музеях, виставках образів, усіх цінніших старих будівлях. Він любив цей старинний город, бажав і умів розбуджувати розуміння для видимих знаків національно-державної традиції, бажав і умів розбуджувати захоплення красою, без якої життя пусте й важке. Працюючи незвичайно тяжко як молодий учитель української мови по всяких середніх школах, розкинених по цілім городі, і як лектор української мови на краківському університеті (усе за досить марну плату), він тільки красі старого Кракова і його буйному мистецькому життю завдячував свою силу до життя і своєї літературної, тоді дуже живої, праці. Тому-то й бажав він зашкілювати іншим розуміння краси, силу насолоди нею, тому всім ближчим і далішим друзям, усім — що не противилися цьому, показував з захватом Вавель, Музей Чарторийських, Національний Музей, де і наших дорогоцінних історичних памяток чимало.

Зараз же запросив мене добрий Богдан Лепкий і до своєї хати. На протязі кількох літ я був майже щоденним гостем її.

Хата Богдана Лепкого... Здається, кождий друг її, а другом був кождий її гість, не може згадати її без іцирого зворушення. Як ще нині бачу її. На стінах образи Івасюка, Бойчука, Северина, Бурачка, Новаківського і самого господаря хати, на столах і при стінах безліч книжок, гуцульських прикрас і живих свіжих квіток. Кімнати великі, ясні, гарно, хоч скромно, прибрані. Тут господарює поетова дружина, пані Олеся, яку покійний великий польський поет Міцінський, теж гість цеї хати, справедливо називав: візантійська Матір Божа. Тільки скромної поваги і глибоко від настирливих плебейських очей захованої доброти було в цій жінці. Тут бігали веселі, тоді ще маленькі діточки Богдана, а все разом мало дивний чар української хати при всій решті її західно-европейської декорації. Тут і зимою і на чужині пахло сіно наших полонин, грала подільська сопілка, цвіла вся рідна, далека Україна.

В оцих кімнатах кількох-то любих вечорів провела вся українська краківська громада, Василь Стефаник,

Вячеслав Липинський, Михайло Бойчук, Михайло Йонк, Северин, Микола Бурачек, фон Мавберг, Роман Барвінський, Стеся Лойванюківна, Володимир Темницький, Сафат Шмігер і безліч других. Відсі молодий, золотоволосий пастушок та сільський школярик Михайло Бойчук, винайдений щасливим припадком на селі пок. Ю. Панкевичем, виходив учитися в академію мистецтв, а майже так само Северин і другі. Серце рідного батька і доброї мами, що одягнуло, потішило й порятувало, як же часто находили в цім домі тепер усім нам відомі наші великі люде.

Оця хата була краківським посольством української нації. Тут запізнавалися з українською політичною і культурною думкою політичний і передусім мистецький світ польського Кракова. Знав її такою гурт літератів з „Молодої Польщі“, яка тоді стояла на вершку слави, передусім Оркан, Міцінський, Бутримович і герольд їх, редактор „Критики“ пок. Фельдман, — такою була вона для корифеїв „Штуки“, в якій тоді гуртувалися щонайкращі польські малярі імпресіоністи: Станіславський, Виспянський та другі — і для політиків, що мали в своїх руках „Świat słowiański“ і згадану вже „Krytyk-y“. Поза безпосереднім живим словом Лепкий в оїй своїй національній місії для одних кругів польського суспільства чудово переклав та видав безсмертне наше „Слово о полку Ігоревім“, том զպовідань Мих. Коцюбинського, „Наймичку“ Шевченка, для других писав статті до „Критики“ і „Святу словянського“, третім зладив цікаву українську шкільну читанку, Орканові давав матеріали до його багатьох перекладів з нового українського письменства, Седлецькому до його гарних фейлетонів про Коцюбинського, а для ще інших читав лекції в „Славянськім Клубі“, де збирався цвіт польської науки і культури. Поширюючи оцю свою діяльність і на Чехію, Лепкий друкував тоді річні огляди української літератури ї в працькім журналі „Slovanský Přehled“.

Богдан Лепкий одушевлявся сучасною йому краківською поезією, особливо Тетмаєром та тодішнім краківським малярством, особливо Станіславським (властиво українським малярем), і впливів польської поезії (Конопницька, Тетмаєр) можна дошукатися і в віршах Лепкого. Але крізь краківсько-польське віконце, як Кобилян-

ська крізь німецьке вікно, Лепкий дивився на захід. Це й було причиною, чому він досить холодно ставився до тодішнього, задивленого на схід „Літературно-наукового Вістника“. „Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові“ річ гідна пошани, але Грушевський як людина і політик цілковитий Москаль і то кепського гатунку! Це не Костомарів, говорив проф. Здзєховський, вернувшись зі Львова, куди справив його Лепкий для обізнання з галицькою Україною. І Лепкий і я мусіли призвати йому рацію.

Недостача місця не дозволяє мені ширше розвести цих споминів. Може колись іншим разом скажу більше про дорогого і, на жаль, досі під чужим небом проживаючого поета-ювілята. А поки-що ще тільки отсе запитання: „Коли ж нарешті побачить рідний край у себе свого вірного сина?“

Остап Луцький.

Хутір Воля Долголуцька.

2. 11. 1923. р.



БОГДАНОВІ ЛЕПКОМУ — ПОЗДОРОВ.

Парламентарна робота належить до найбільше дезервуючих; а ще в такім парламенті, як колишній австрійський, в котрім — в самі, на кульоарах та в клюбових кімнатах товпилося 516 послів, котрих вибрало дев'ять народів поділених на кілька-десять партій! Безперестанні колізії між поодинокими партіями та між цілими народами, зглядно їх представниками — між собою, то знову разом у ріжких комбінаціях — з урядом центральним, — вічні поголоски, сплетні, інвективи, побіди й погроми, — все те витворювало атмосферу кольосального зденервовання, так, що вже по трьох-четирьох неділях парламентарної роботи ставала більша частина послів майже на половину невміняєма, а всі, без виїмку, ставали так роздражнені, що нераз яка-небудь дрібниця викликувала несподівано великі вибухи обурення, злоби і протесту, або й голосні обструкції, що, здавалось, ті білі мармурові статуй грецьких та римських державних мужів, уставлених

в нишах головної стіни салі нарад, готові самі зі зворушення поспадати зі своїх підесталів. Коли ж сесія потрівала і п'ять і навіть шість неділь, то кождий посол ждав як спасення на її закінчення, бо відчував, що його нерви далі не відержать і мусить послідувати якась душевна катастрофа.

І ось по замкненню кождої такої, довше триваючої сесії чоловік відчував не лиш доконечну потребу спокою, відпочинку, але і якоїсь іншої, чистішої атмосфери, в котрій би не лиш відсвіжив свою перемучену душу, але і своє серце, збентежене безпереривними боротьбами, нападами та оборонами, привів якось до нормальногопорядку.

А було це тим більше потрібне, що, вертаючи до рідного краю, кождий, справді демократичний і народолюбний, посол знов, що не мягке ложе відпочинку і віддиху жде на нього, але і праця на щоденний хліб для себе і родини, і дальша боротьба на місці за права свого народу, звичайно дрібничкова й монотонна, але така, що її мусить хтось конче зробити, а котрої виконання також на плечі посла наші люди складали.

І я був звичайно такий щасливий, що поміж одним і другим періодом народньої роботи я знаходив на пару днів такий приют, знаходив таке місце, де ждало на мене успокоення для серця і душі, і де я їх обмивав іссопом правдивої поезії, а груди наповнював чистим і скріплюючим воздухом атмосфери повної шляхотності, краси та благородності.

Це місце, та святыня, до котрої спішив я зіскоріше бючим серцем і з душою повною надії на щось гарне і добре, то була хата Богдана Лепкого в Кракові, то була його рідня, то була атмосфера, що його окружала.

Діставшися в його оточення, я нараз знаходився в іншім світі, в сфері інших інтересів і почувань, а хоч і з ним обговорювали ми не одну справу публичну, займалися злобами дня нашого громадянського життя, то все ж таки ми дивилися на них через якусь іншу призму, в котрій по дорозі губилося все, що дрібне, низьке та негарне.

Однак предметом наших розговорів була передовсім література та мистецтво. Живучи в Кракові, він був виправді на чужині, але не так то дуже далекій від рідної

землі, з котрої вісти доходили до нього скоро й часто. Віддаль тая була для нього спасенна, бо через це не попадав він у той круговорот інтриг та сплетень, до котрих наш, в неволі вихований загал так дуже охочий, а заразом та віддаль давала йому можність дивитись на рідний край і події у нім з „прекраснаво дальока“, як кажуть Росіянє, і бачити їх у чистіщім, ідеальнішім світлі, ніж бачить їх цей, хто знаходиться в безпосередній близості до них. А крім того і в Krakovі був він усе оточений українськими письменниками та іншими жрецями мистецтва, на котрих він усе мав не малий вплив. І так наїз нагадаю тут ось хоч би Василя Стефаника, котрому він присвятив свій чудовий вірш „Ти хлопе землю край“, а далі малярів Івана Северина (великий талант, котрий не знати чи не запропастився), та Ол. Новаківського, котрого — про це я переконаний — він витягнув для українського мистецтва із якогось мазурського села, де цей геніальний артист жив потай міру, мов який анахорет. Лепкий, що й сам гарно малює, пізнався на нім відразу і лиш жаль великий, що наша нація іще його так не признала, не оцінила та.... не обезпечила матеріально, як цей великий мистецтва на це заслугує.

А далі в крузі краківських приятелів Лепкого бачимо ось іще одну незвичайну людину, гарну й чисту душою та серцем, як і сам Богдан. Це — Вячеслав Липинський, котрого каганець життя лише що блимає в якісь забутій альпейській норі, а котрий ще і звідтам кинув між українську націю, мов тяжку гірську брилу, свою книгу „На переломі“. Хтож йому винен, що знайшовся серед таких сумних особистих обставин?! Був же він з рік великоукраїнським послом у Відні, мільйони переходили через його руки.... Чому ж не набрав „авансів“ на пару літ наперед, чому не предбачив, що долар зросте з 5 корон на 70.000 корон, і не запасся доларами про чорну годину?!

Нехай же „зараз“ терпить й голодує; так йому і треба!

Не забуду латинського великодня рівно перед десяти роками....

І тоді, вертаючи з парламентарної сесії, поступив я до Krakova, Зелена 28, то є до Богдана Лепкого. З ним

пішли ми до Липинських на свячене. Був і наш спільний приятель М. Голубінка з жінкою і дехто другий, кого вже пригадати собі не можу. Було це по першій балканській війні, воздух був пересичений електрикою; відчувається немов тайні підземні грохоти вулькану заповідаючі велике грядущі події. Коли ми сиділи при скромній трапезі і обговорювали злободенні питання, Лепкий, як усе скромний і тихий, вручив мені вузоньку картку паперу. На ній був вірш. Це і були його славні „Два голоси“, в котрих він віщим духом предбачує недалекі події і каже своїм землякам прислухуватися, „що їм говорить волі дух, про близьку хвилю заверух“, та чаяти тої хвилі! Я, печатаючи цей вірш пару разів, подав на здогад яко дату його написання — березень 1913. р. — та якож було мое здивовання, коли я у виданих у Липську „Писаннях“ Лепкого, ним самим зредагованих, побачив під цим віршом дату „1911“! То він ось тоді предбачив і предчув, що вже:

„блізький час,
І хвиля недалека,
Що буря звістється нараз,
Згуртує і змішає нас
І зблизька, і здалека!“

І він тоді вже звертався до своїх земляків і взвивав їх, щоб були готові та щоб:

„Як вдарить їм підземний дзвін
І сурми заголосять,
Ішли туди, де кличе він,
Через кордони, гень, на Дін!...
Їх кости предків просять.“

Ось що значить пророчий дух, що — інтуїція справдішнього поета! Бо чи не звіялась буря, чи не змішала нас, чи не кинула нас аж на Дін?!

І закінчив він свій вірш могучими словами, що за кождим разом, коли їх проголошує, мене самого в жар кидають:

„.... Як стала гартується в огни,
Так ти нас, воле, розогни.
Веди, веди нас, славо!“

Б. Лепкий, проживаючи у Кракові як лектор української мови на тамошнім університеті, сходився також із польськими письменниками і ученими та мав між ними приятелів. Не малий вплив мав він на дідичів польських з українськими симпатіями з Великої України, — нагадаю лише дуже багату родину Я. з околиці Берестечка, котра під його впливом прийняла в родині українську мову.

Тут належить також величезний богач Володкович, що жертвував цінний бюст Т. Шевченка, котрий стоїть тепер перед Національним Музеєм у Львові, а який раз Поляки затопили були у пелчинськім ставі.

Цей Володкович давав був Лепкому велику суму гроша на заложення українського дневника з цим, щоб наш поет обійтися його начальною редакцією. Та скромний (а я ще сказав би — непорадний) Лепкий відкинув (!) цю пропозицію, „щоб не робити конкуренції другим українським дневникам“.

Володкович носився ще з іншими далекосяглими плянами стипендій і т. ін. та, нападений брутально в одній українській часописі, дав усьому спокій і гроші пішли в польські руки.

З польських письменників стояв Лепкий близько Орканя, Гвіджжа та славного критика Вільгельма Фельдмана, історика нової польської літератури. Перечитавши його чудову й могучу „Сповідь землі“, сказав Фельдман: „Нігди не пшипущалем, жеби тен розанельони Ленкі мугл удержанць в так потенжнє акорди.“

Фельдман — це був Жид з під Тернополя і скінчив 4 або 5 гімн. клас. В р. 1886. приходив він зі мною до гімн. кружка, до котрого належали між іншими Вячеслав Будзиновський, Осип Мацовой і померший вже (в Монахові) маляр Філько Терлецький, славний карикатурист. Фельдман видавав через кілька років знаменитий місячник „Критик“-у, в котрій і я помістив декілька статтей. Були там і поезії Лепкого в перекладі. Під час війни був він начальником пресового польського бюро в Берліні. На однім засіданні т. зв. „Mittwochgesellschaft“ 15-го падолиста 1917. р. я з ним дуже сильно стерся, очевидно, на тлі польсько-українського спору. Посол німецький Навман, автор славної книжки „Mitteleuropa“, признав мені тоді слухність.

З інших польських учених сходився Лепкий через якийсь час з проф. унів. д-ром Феліксом Конечним, котрий видавав „Свят словяньскі“. Він був навіть співробітником цього місячника, але остаточно розійшовся з Конечним через його польський шовінізм. Проф. унів. Гологурський почував себе під впливом Лепкого якийсь час Українцем, але пізніше чомусь загубив те українство. В кружку Конечного пізнав Лепкий і консервативного професора фільософії Здзеховського, що себе уважав за спеціаліста для справ російських, котрий однак для Українців був ворожко успосблений. Тепер він викладає мабуть у Вильні. В тім самім товаристві пізнав він і визначного польського адвоката з Москви Лєдніцького, що був членом першої російської думи, а потім стояв за дуже інтересним виданням „Тидзень польські“, котрого середню лінію політичну можна би порівняти з напрямом російських кадетів. Напрям цей однак при останніх виборах до польського сейму в осені 1922. р. цілком не удержався і тому А. Лєдніцький по дальших кількох місяцях застановив видавання цеї інтересної та дуже інформативної часописі.

З таким знатоком мистецтва як Лепкий можна було годинами говорити, а радше слухати його поглядів і виводів. І так раз цілу нічку пробалакали ми оба ходячи по Львові, а другу у Відні. В Krakovі водив він мене все на вистави мистецтва, подаючи рівночасно свої влучні пояснення.

Та не лиш як жрець чистого мистецтва він має для нас значіння; він не лиш автор ніжних еротиків і настроєвих віршів. Його ліра уміє справді видати з себе такі могучі акорди, як „Два голоси“, або „Не схиляйте вниз прапора!“ І велика шкода, що його патріотичні сцени, посвячені Шевченкові та Кальнишевському, не увійшли в ті два томи „Писань“, виданих у Липську. Цей драматичний образ про Кальнишевського бачив я в квітні 1910. р. на сцені театру львівської „Руської Бесіди“ у Чернівцях. Могуче враження робило, коли умираючому в Соловецькім монастирі Кальнишевському привиджуються стройні ряди наших Січей, котрі і справді через задній плян сцени переходятя. Ця чудова песьма кінчиться словами:

„Чекає нас велика річ!
Воскресне „Січ“!“

„Українська Накладня“ повинна бе зумовно видати ще третій том „Писань“ Лепкого й обійтити ним не лише драматичні його твори, але й більшу його повість, надруковану в „Зорі“ п. з. „Зломані крила“. Повість та зробила таке враження, що для зневтралізовання його замовлено й видано осібну повість п. з. „Сестра Юлія“.

Лепкий власне в повній силі віку і таланту, а вже річчю нації української є — обезпечити йому і його родині спокійне істновання та можність дальшої плодотворної праці.

Бож нам, прибитим тяжкою долею, поневоленим і притонтаним ворожою стопою, треба доконечно такого барда, котрий могучим своїм співом підносив би нашого духа і розпалював би грани, котрий, хоч „сторощені списи, пощерблені мечі“, давав би нашему серцю і нашій душі — надію!

І потреба нам герольда національного, котрий би і ту частину нашої молодіжи, що ходить, мов у півні, а під час таких свят народніх як 1. падолища встидається співати національного гімну, розбудив грімким голосом своєї могучої сурми і заставив та захотив до діла.

І треба нам такого духового і одушевленого провідника як Богдан Лепкий, котрий каже, що коли ми досі „клали лише добре слово на сторожі, то тепер поставмо силу! Чей вона поборе!“

Кирило Трильовський.



БОГДАНОВІ ЛЕПКОМУ.

В нас була осінь від віків:
Діброва, — гожа господиня,
Вбиралась в свої найкрасіші шати,
В намисто з золотих листків,
Нанизаних на павутиння
І йшла зиму-свекруху зустрічати.

В нас була осінь від віків:
Журливà синява схилялась
Над стадами хаток мужицьких білих.

А під склепінням облаків
Мандрівна птиця накликалась.
І дим гуляв на стернях поруділих.

В нас була осінь від віків:
І сонце води золотило,
І місяць їх посріблював що ночі.
А серед блудних огників
Страхіття танець виводило
І блимали якісь таємні очі.

В нас була осінь від віків:
Тремтіли хмари білоруні
І дощ моливсь під завивання вітру
Але ніхто, як Ти, не вмів
Ті звуки всі зловити на струни
І всі краски зібрати на палітру.

Роман Купчицький.



НА НОВОСІЛЛІ.

Рік тому Іван Мойсейчук стояв півживий на отьому ж полі, що й досі розтоплене проти неба чорними бовдурами ям і викрутів. Десь там на ньому находилася і його дідизна пайка, та провалля видерті стрільнами проглотили старі, хлопські межі,

Банував недовго. Каринтська ріка, що стала могилою його молодої жінки і двоїх дітей, котить свої зелені води над половиною його життя.

Другаж половина попереду.

Рік тому між вирви і траншеї жбухнули тут з залязниці простоволосою юрбою поворотці.... Ох, якими ж хмільними обіймами заплітали вони землю, злітаючи з чужини на її лоно! Яким дивовижним акафистом дзвонили над страхіттям її ран!

Сутеніло піднебесся, мов на останнім судищи, і далеч завивно стогнала.

Вонаж простерлася їм до ніг, косовицею червоною запекла, як під богами на лаві.

Рік тому.

Обтер краплистий піт рукавом сорочки. Чоло знялося полумінню міцного вражіння. З спокійною силою ґлянув перед себе.

Після шумної липневої бурі, що пронеслася ніччю, над подільською рівнею ликував ранок без порока. Все в ньому було побідою: від перших летів пчіл і вигукування тріщуків в виратованім від загибелі яворовім гаю, аж до зясованих, доцільних голосів людського дужання з судьбою, що неслояся по росі від землянок і траншей.

Чоловік стояв сам один на просторій прилуці, опертій одним боком об колишню цісарську дорогу, зорану колесами тисячи фургонів. Ржавий пил, чи трухла кров вказували, кудою недавно з рєготом гнала смерть.

Другий бік прилуки доторкав передмуханого гаю з ясним узбічем. Місце було серединою утоптане, вирівнане й затягнене під новосілля.

Завязано зруб. Трамя з яворових цілянів, з прорізом розщіпленим в проміння, ніби визерунком богомогутнього сонця, з підсуненими під прогалини гострицями кременю, очеркало хижу, комору й хороми.

Осторонь попелло спаленисько. Між вовчі ягоди і тою стріляв чорний сілюет димаря. Челюсть печі обрвана до половини, як зубом собаки, розчертожилася на всю ератичну ширину. У челюсти повис кlapтями бородатий копоть, — і так остав.

Оподалік, посеред вогкі від роси повісма ляшків і дерлибану, лежало дерево звалене կолись громом і обсмалене в небесному огні. Воно співало й собі про тріумф обновленого життя своїми молодими, липкими гонами, що втішно паростилися зпід вмерлої кори.

Тут же зараз, із сутінку зазулиних черевичків, осетня й медульки, світили білими пасмугами китяги біжддеревця. Своїм гострим, церковним ароматом вони нагадували щось тужливе і любе, утрачене на віки. Історію сільського Успення, яка діше в отсім жалібно-пахливім зіллю, вирослім на жертвенній крові.

Се був останок хатнього зільника, плеканого під купіль покійним дітям тими самими руками, що спочали в повазі вічної недлі між нетри карантських глибин.

Чоловік обернувся туди і наслухував. У нього було закурене зліднями обличчя, коротко стрижений вус, зашалі щоки, а на них дві поздовжні вижолобини, різко намічені і зловорожі, як від ударів батога.

Здавалося йому в одну хвилю, що з запущеного зільника йде на нього чулий подих, далекий шеніт, повість об комусь, що томиться в пустці сам один.

Hi, — се тільки тоя моргнула сафірно-жовтим оком, ніби натякаючи якесь особливє знання, заправлене смертю.

Затужив болюче і подумав, чи не слід би заглянути у хату? Теплим приливом чуття згадав свою другу, торік звінчану, молоденьку жінку. Вона ж, не хто, взяла на свої рамена справедливу половину труда, що випав їм на долю після всіх земських утрат.... Безхатня, як він, остання з своєго роду, щоувесь вигиб на чужині, здружила з ним свою бистру, радісну силу і молоде очаровання життям, яке йому квітчало кожну днину.

Глянув у низ: небо переходило уже з сизого у фіялкову синяву. Оселя гомоніла глухо відгуком нестриманої роботи. На старих окопах ржавою лінією виведених в простір, увихалися змаргані, на пів обдерті, та немов сталеві люде. Вони возили і носили землю з сугорбів, що задержали ще сліди тупо застриялих у мякоті гармат. Зсипували в ненаситні горла ям купи груди, перемішані з кістками мерців, з черепям і маками. Двигали кілеці в три рази своєго росту, самі розгойдані над вирвами як стебла, носили за пазухами глину, тягнули у веретах пісок і каміння, аж там, де край знівеченого села химерною полосою зелени чарувало безпечне місце.

Тимчасом ранок розсипав перші пригорії пахучого тепла. На обочі, побіля землянок скакали, як мячі, крілики, гралися з собою козенята, копошилися в мерві кури з дрібotoю. Корова привезена з Морави витала блакить протяжним зовом, відбитім луною в прозорім, як скло, повітря. Хтось співав....

За Мойсейчуком була добра пайка роботи, коли ізза розсипаних, мов кертовиння, горбів, оброслих лободою і пирієм, вихилилася молода, чорноволоса жінка у зеленій, квітчастій вибиванці, білий ковнір сорочки світив гладдю вкруг її смаглої шиї.

Йшла зовсім поволи, наче у застанові над чимось незвичайним. Малу голову, легко загорнену у хустку з голубою стрижкою, подала у бік, — трохи стомлено. На її плечах торчала верета повна нарізаної трави, що й в туго підітканій за стан запасчині вона несла щось обережно....

Вертала, видно, з діброви за селом, з пашнею для кіз. Із важкого оберемка сипалося понад її рамя зелене клоча хабазя і квіток.

Вибіг квапно на зустріч її, дивно торкнений у серце, але вона вже була на новосіллі, — з щасливою втомою зовсім блідих уст говорила до чоловіка щось, чого ніяк не міг порозуміти, потому розвернула запаску і показувала оголомшенному.... голіське, в мячик стулене дитя.

Вибралася за травою зараз тоді, як він вийшов з хати, трохи далеко, правда, і воно вродилося там, у ялівці за дібровою, як зайченя.... Трави було шкода, закинула на себе, малого в подолок — і гайда!

Сміялася мов крізь імлу, — ні, се тільки її барвінкові очі сміялися почерез утому одною, однісенькою іскрою в глибині.

То він метнув собою від вражіння і першим рухом помочи став гей на потемки розплентувати узол верети, аж руки лопотіли на поспіхах, а тоді, у похміллю несподіванки пригорнув до своїх грудей тепле, довірчиве жінчине лице, готов сміятися теж, але тільки заплакав одними судорогами уст, як чоловік-сильний.

Моя весела доле і помочи.... і перемого!.... говорив бурливо поміж глибокі хвилі мовчання.

Взяв сина з обіймів матери у свої намуляні руки чорнороба і весь проникнений побожною дрожжю підніс його проти золотої ватри, що розтоплювалася у собі червінь обрію.

Як витязь, що глядить на шлях, проміряний колись крівавими стопами і з висоти чуття витає новий день у його творчій красі, так він тряс гордо своєю головою борця і кликав в простір понад смугасту плахту піль:

— До нас, за стіл, сонце!

Катря Гриневичева.



НЕ БУДУ КАЯТИСЬ...

Не буду каятись, що дав собі я вкрасти
В молитвàх низку широго чуття,
Що кинув клаптик мяса на сміття.
І що терпів як вроджені фантасти!

І не покаюсь, що не зрозуміла
Ти жертв моїх, яким не вірив сам.
І не зневірюсь киненим словам,
Хоча тремтів там тільки голос тіла!

Hi! буду всім думкам наперекір
І досвідам як ніч полищена Тобою
Брататись з жіночим сумом та жагою
І вірити як Ти в невинно-чистий зір.

І буду ще раз, ще раз буду красти
З святині Волі найдорошій час,
Щоб знемагати в кожній з тих екстаз,
Які навпереваги творять з мрій фантасти.

І навіть змій — ество таке плюгаве
Як Ти — не доведе мене до каяття,
Що я шукав в омані трохи забуття...
Нема оман для творчої уяви!

Михайло Рудницький.



МАЛЯР.

До мене що ночі приходить маляр.
Він такий таємний, дивний. Входить тихо, непомітно
у кімнату, цілує мое журбою пооране чоло, навіває сни,
які вводять мене у далеку країну щастя і краси — а сам
береться малювати.

Коли прокидаєшся з рана, находити все дванацять образів пречудної дивної роботи: не то різьба, не то мальюнок... Усі вони мальовані лише одною білою барвою і прикидаються ніби вони різьблені в марморі.

Мотиви з природи.

На одних пречудні листочки незнаних, зачарованих ростин, які мертвово тугою простягаються в простір... Пречудна гармонія ліній, так і вражає своєю точністю.

На других види. То знов образ, ніби з пречудної ткани мережаний. В мряку закутана природа, лише вершки високих дерев вихилилися понад це море, ніби кораблики, які закамяніли в дорозі... може до якої ціли... І здається, що ось захвилює біле море, заколиштися кораблики, неначе колиски і приспілять своєю білинкою, своєю чистотою душу... навінуть сни... Та цить! це мертвеччина, не ворухнеться... Холодом віє... морозить душу...

То знов смілим рухом кинені риси галузі якогось екзотичного дерева... Досконало викінчені лінії, тонкість у виведенні... тло задумане, далеке...

Або — невиразний далекий простір, безмежний, безмежний, як туга душі, як сум життя...

Нічого. Образа ніякого... лише даль, даль приваблююча своєю шириною, своєю безмежністю... своїм подихом свободи, своїм широким розмахом... Та — холод віє.

То знов заворожений город, безконечний з вузкими стежинками, яким кінця не видно, йдеш думкою ними і перед душою відчиняються безкраї світи, зачарованих країн... Стежки віються, віються темними нитками по під похилі скелі та високі гори, які стали камяною хвилею... вводять душу в країну супокою.

Йдуть обrazy, один за другим, один за другим, що дня інші, що дня змінні...

Мотив ніколи не повторюється. Все одна і та сама мертвеччина, не вичувується нічого живого, нічого теплого.

Вдивляючись в ці обrazy, забуваєш усе і йдеш ведений невидимим мальярем в країну його духа... в країну безкрайного супокою і смерти.

Та чим даліше в день, образи бліднуть, зникають, останє чистий підклад. Одначе коли сумерки схильять голову і заглянуть у вікна, маляр приближається. Настає ніч, все поспіє, він своїм подихом повіває син, і береться знов до роботи.

Як я була маленька, мені бабуся розказувала казку: був на світі молодець гарний, розкішний та могучий. Ось він одного разу поповнив злочин вбивства... Повбивав одної ночі усі цвіти дишучі красою, усі цушенки дріжачі бажанням життя, усі глисточки звяглив. Зморозив хвили пліву чого істнування. І коли рано сонячко підняло головку, затрівохлило і гнівом скиніло на злочинця.

І почали шукати за злодієм.

Вкінці вдалося його привести, а богиня помсти такого прогляла, щоб усі жертви його, не сходили йому з ума-совісти. Куди він не повернеться, йому одно на думці, на очах: вбита краса життя.

А він, щоби забути свій злочин, мандрує караючись, від села до села, від краю до краю, від моря до моря — усе вертаючи по невінім часі у те саме місце. Та йому на умі засдину ним вбите життя і він нічого більше не знає крім одного своєго злочину.

У своїй мандрівці покути, де стає, там зараз йому ввіждається усе сей світ, який він знищив: гарний, цвітучий, повний життя і краси.

Він відтворює труни своїх жертв, хоче їх воскресити, збудити до життя. Та дарма. Зпід його вмілих пальців виходить лінія мертвеччина. І усе, що він творить з трудом, невидима рука затирає...

Так він каратиметься до віку, до суду, покутуючи свій злочин.

Чи не він це заходить до мене?

О. А. Дучиміська.



СУКМАРСЬКИЙ ДЗВІН.

Богданові Лепкому посвячую.

I.

Зі Сукмару*) чути дзвони:
Дивно дзвонить давній дзвін!
Князя Льва він ім'я має —
В селах грає відгомін:
Люд хреститься в три поклони,
Люд молитву промовляє —
В Чорногору шле поклін!

В Чорногорі блисли зорі,
Блиснув Довбуш богатир:
Тисяч двісті парнів має,
Трубить на кровавий пир!
Губить панство в Чорногорі,
Замки дуків розбиває, —
Ділить скарби поміж мир!

На Великдень у Сукмарі
Дзвін той дзвонить в ясну ніч:
Люде в тайні мовчки ходять,
Дід готовить їх на січ,
Коло церкви на цвінтари
Крутить танець пари водять —
Місяць світить замісьць свіч...

Там дівчата красавиці,
Як ялиці із лісів,
А лєтіні, як явори,
Як соколи із верхів —
В них топори — блискавиці;
На їх шатях шиті взори
Наших київських князів!

А деж наша княжа мова,
Пісня — давньої краси?

*) Сукмар — мад. Szatmár-Németi.

Вже сказали її дуки,
Що забрали всі ліси!
Люд не знає ані слова,
Тільки шепче свято звуки:
— Отче наш, иже єси...

Батьки лили кров ріками,
Несли Раковцю*) стяг —
Він продав Мадярам волю
На кровавих їх полях —
Піт їх, кров їх землю й долю
Дукам цісар заприсяг!

Нині в замку графа дуки
Бенкетують ніч і день;
У погарі вина ллються
Серед радісних пісень —
Крачуть: ельйен!**) як круки,
А жінки як пави віуться,
Іде чардаш як огень!

А дзвін дзвонить серед ночі,
Довбуш чує його гнів —
Через гори, через бори
Він жене як шум лісів...
Збіг на збоче, кинув очі:
Замок світить на всі гори —
Як орел летить з верхів!

II.

Довбуш в хату з краю свиснув —
Вийшла жінка: — Дай води!
Ай „нем тудум***)!“ — жінка каже...
Довбуш скочив, гнівом блиснув:
— А ти звідки, племя враже,
Що зайшла ти аж сюди!?

*) В повстанні Ференца Раковця (1703—1711) перші стали руснацькі селяни і стояли до кінця, як *fidelissima gens*! Повстання закінчилося в Сукмарі договором мадярських панів з цісарем цілковитим поневоленням селянства мадярськими панами.

**) Ельйен — мад. *eljen*, многая літа, нехай живе!

***) Нем тудум — *nem tudom* — не розумію!

— Отче наш! — кричить — молися!
Впала клячма гей з коси,
До молитви склала руки,
Сльози цюрком полилися,
Мовить голосом розпуки:
Отче наш, иже сси...

— То ти, суко, наша віра!
На що грає руський дзвін?
Знов „нем тудум!“ — вона каже;
Довбуш скипів гнівом звіра:
— Пропадай, ти племя враже,
Як не знаєш, пощо він!

Копнув — жінка заридала,
А в дзвінницю вдарив грім!
Довбуш скочив на дзвінницю,
Де громада ожидала —
Верже в діда блискавицю:
— Ви Мадяре? — крикнув їм.

— Ви свої, чи бісурмане?!
Що Вам грає руський дзвін?
А дід сивий виступає:
„Та ми ваша віра, пане!
Кождий чує, кождий знає
Серцем, що говорить він!“

— А ти знаєш, що він каже?
Довбуш легіня спитав —
Знов „нем тудум!“ — одвічає...
Довбуш крикнув: — племя враже,
Най же той вас визволяє,
Хто вам песю мову дав!

— Ви не варті того дзвона!
І закляв, як лютий біс.
Вдарив, трісло деревище,
Аж дзвін зойкнув зойком стона;
Заложив на топорище
І світами десь поніс...

Дзвін бив серцем на прощання,
А люд гнувся від плачів!
Схаменів дід на дзвінниці
І що ночі аж до раня
Там сидів серед журиці,
Ум у нього потемнів!

Як вмирав, промовив: З дзвонона,
З серця дзвонона впав проклін:
Буде гризти вас сумління,
Буде мучити до скона,
Аж по семе покоління,
Що охабили свій дзвін!

III.

В темнім лісі опівночи
Довбуш дзвонона верг під скали,
Стрілив — парнів тисяч двісті
Як орли із неба впали:
Що розкажеш, отамане,
Що розкажеш, орле наш?
— Дайте мені вороного,
А самі йдіть на Петраш!

Місяць світить, грають бори —
То опришків спів лунає;
Як орли летять на гори,
Тільки Довбуш щось думає...
Кінь заржав — Чугайтир*) вівкнув,
Довбуш звивсь на воронім —
Дзвонона вхопив, скочив, свиснув,
Лем з підкови блиснув грім!

Чвалом гонить, скаче блиском
Через ріки і роздоля,
Аж земля під ним стугонить —
Тільки черкається поля...

*) Чугайтир — лісовий божок в роді Пана.

Аж до Густа добігає,
Видно замок з білих веж —
Місяць мріє, а дзвін дзвонить:
Ой куди ж мене несеш?

— Занесу на Ясногору
Над Свічою в ліс зелений,
Де витаютъ ясні зорі
В край веселий, в мир хрещений!
Будеш грати пісню Лева,
Будеш бачити вогні,
Будеш чути: З України
Трублять труби голосні!

Місяць світить. Довбуш парить,
Аж шумлять за ним ялиці;
Через гори, через бори
Добігає до границі...
Дзвін цілують повітрулі*),
А дзвін плаче: Ой печаль,
Пятьсот років Срібній Руси
Гомонів я — мені жаль!...

Будеш далі гомоніти
Срібній Руси в нашім полю,
Там в червоній Руси грають,
Наші стяги в бій за волю!...
Там мадярський суп не сягне
За сім рік і за сім гір —
А хто тебе схоче чути,
Той почує з ясних зір!

Вже зоріє. Довбуш станув
Як орел на Ясногорі —
Дзвін завісив на дзвінниці,
Сонце блисло в краєзорі...
Сонце сходить, а дзвін грає
З гошівських високих веж:
Срібна Русе, чуєш гомін
Дзвона Лева з крайніх меж?

*) Повітруля — крилата русалка.

— Вже заорано ті межі,
А мечом загорожено,
Засіяно златом, яdom —
Павою заворочено!
Як затрублять з України,
Зідрем пави піря з вас;
Яд од злата перечистим,
Зломим меч, що ділить нас!

Так виспівуючи пісню,
Довбуш коня напуває;
Шумить Свіча, світ лелє,
А дзвін Лева в небі грає...
Сонце світить, Довбуш трубить,
Його несе ворон — кінь —
На всі гори голос грає
І летить по дворах тінь!

IV.

Рік за роком люде гнутться
На роботі під панами
І з Сукмару йдуть у Гошів
З хоругвами, з образами
Через гори і ліси...
Як заграє з Ясногори
Лева дзвін у небеси —
Плачуть гірко, молять ревно:
— Отче наш, иже єси!...

Так до дзвонів рік за роком
Носять в Гошів хрест терпіння —
За століттям йде століття,
Йде на сeme покоління,
А дзвін дзвонить з рода в рід...
Аж заграли всім гармати —
Кровю злився цілий світ;
Грім ударив з України —
Відродився цілий схід!

У Київі дзвонять дзвони:
Даймо людям землю й волю!
І настав той рік великий:
Щезли межі в нашім полю,
Як бувало в старині...

В рік великий зашуміло
І Загір'я на весні:
Срібна Русь до України,
Як бувало в старині!

Срібна Русь до України
Поклонилася у столиці:
— В наше свято Корочуна*)
Прийде військо на границі,
Доки чути руський дзвін!

— Прийде військо з України!
Кажуть люде з всіх сторін —
Зашуміло у Сукмарі:
Вдармо у великий дзвін!

На Різдво на Корочуна
Дзвонять дзвони у Сукмарі;
Люд як плав пливе до церкви,
Що ясніє в дивнім чарі
Від старинних образів...

Всім на шатю шиті взори
Гордих київських князів;
Всі хрестяться в три поклони,
А всім вид гей прояснів:

В церкві лине гомін давона,
Що звенить на Ясногорі;
Мов ангели їм співають,
Мов шумлять їм ясні зорі
Понад гори і ліси...

Дзвони дзвонянять, мольби шлються:
— Отче наш, иже еси!...
І сміються за слізами,
Як жита від сліз роси...

*) Корочун, по мад. Кага́сопу — Різдво, славянський найкоротший день (25. XII), свято коляди з поганських часів.

Ще від часу князя Лева
Не молилися так ревно —
Обіймались, іплувались
І божилися напевно:
— Україна йде до нас!
А всі плакали як діти
Серед цвітів і прикрас —
— Труби трублять за горою,
Україна йде до нас!

Дзвони дзвонята, сонце грас,
А всі люде на цвінтарі;
Труби трублять, бубни бубнять —
Що?! — румунські граничарі
І зваливсь на них проклін!
Стали всі як хмара граду,
Що закрила небосклін —
Їх не чула Україна,
Бо втеряли рідний дзвін!

Не шуміла хмара граду —
Плач великий покотився,
Бив проклоном в чужі дзвони;
По могилах предків бився,
Що їм відсвоїли ріт!
Та дзвін Льва в їх серці грає,
Сіє віру в новий світ,
Що на сході щастям сяє,
Наче папороті цвіт...

Рахів, 1922.

Василь Начовський.



ХЛОПЕЦЬ З ЧОРТКОВА.

Ніяк не забуду!

В хвилях суму, чи трівоги, він усе приходить мені на думку і я бачу черти його лиця. І його слово глибоко врилося в мою душу. Читаю пригноблюючі вісти з поля битви, і знов його бачу. Читаю лайливі статті українських часописей і — його хочу побачити й забути погану, грубу лайку усіх самоїдів! Слухаю лайливі приватні порахунки високих державних мужів і знов — він мені на думці! В ночі не береться сон моїх віч і знов — його бачу!

Хто ж був той він?

Я й сам не знаю його імені. Мав десь записане те ім'я в дневнику й загубив! Та чи річ в імени? Хоч і не відоме мені його ім'я, розкажу про нього.

Ми переходили Збруч коло Скали дня 16-го липня 1919. року. Чудовий день. Сонце пражило, на небі ні хмарки, вітерець не повівав. Ясно та погідно. Коли в такий день відбувається весілля, говорять старі свахи: щасливі будуть молодята увесь вік, бо Господь зіслав у день їх свадьби чудове веремя!

Та ми не обходили весілля. Галицькі війська не мали муніції. Ляха розбили коло Бережан, загналися майже під Львів і — верталися. Не стало бобу! І ми переходили Збруч. Всі казали: ідемо по муніцію! Перед Різдвом вернемо! З побідою вернемо домів! З побідою!

Над Збручем зіскочив я з воза й хотів зірвати на спомини кріавової хвилі пару цвітів. Ще галицьких! Знайшов полин і бодяк над Збручем коло Скали. Зірвав і те та сковав на спомин. Гіркий полин і колючий бодяк.

За Збручем ми стали спочивати.

Через малий, недавно збудований міст переходили нечисленні маси людей. Ішли довгі ряди наших військ. Кільки було між ними таких, що йшли в поході від 1914. року по нинішній день? Галичину перейшли вони вздовж і впоперек! І Угорщину! І були в Італії, Бельгії, Франції, Україні й широкій Росії! Аж в останніх місяцях станули на своїм українським фронті! Билися під Львовом, робили відворот від Львова по Борщів, а потім назад гнали польські війська перед собою знов під Львів і знов

верталися без муніції — за Збруч. Вертали зголоджені, обдерті, деякі босі, та з чолами піднесеними в гору! Ішли по чорний біб!

Перейшли цілу Австрію, Німеччину, Бельгію, Сербію, Україну, Польщу, Альбанію, Румунію і Росію! Багато з них було в російськім полоні, в далекім Сибірі, в Туркестані, були залогою і в Єрусалимі! Ріжні світогляди, ріжні культури попричіплювалися до них та пустили своє коріння, але вернули з кінцем 1918. року на рідну землю і всі стали тут жити одною думкою, одним новим сном. Витратили сили по всіх закутинах Європи, і навіть Азії, проливали кров за всіх і вся і аж з кінцем 1918. року стали на своїй рідній землі й собі будувати хату.... Нині відступали по той чорний біб, що дає волю!

За військами та між ними їхали довгі ряди збігців. Кого тут не було?! Їхали урядовці тої держави, що валилася, попи, міщане, мужики — втікали всі ті, що не хотіли пережити хвилі ганьби, ні хвилі не хотіли бути під чужим ярмом. Вониж вже були на волі! Їхали матері з малими дітьми — мужі і рослі сини були в війську. Ішли дівчата в військових одностроях, з крісами на илечі. Ішли селяне з клунками. Мовчики та поволі. Над Збручем звільняли усі хід, як би якісь невидимі нитки тримали нас усіх і не пускали на другий бік Збруча. Ми всі ще чекали, що може, і ще може станеться якесь диво і ми не будемо мусіти переходити!

Але ми перейшли!

.... Коли було вдивитися в ту масу військ і вдуматися, щезала дійсність, а являвся сон. Здавалося, що це не відворот галицької армії в 1919. році, а це давні галицькі полки встали зперед віків! Зперед тисячу літ встали полки, що з Олегом ходили на Царгород, що воювали за часів Василька, Володаря, Ярослава Осмомисла, Романа, короля Данила.... Воскресли по тільки тільки сотках літ до нового життя, нової боротьби!

З нашого товариства став хтось нарікати, що ми розбиті і пропало все. А другий відповів:

— Чи тому десять, п'ять, а навіть тому два роки ти снiv, що на свої очі побачиш живі галицькі полки?! Що встали з мертвих?! Із давніх городів, з Перемишля, Львова, Теребовлі?! Правда: Нині вони розбиті — але

вони є! жиуть! Не мають муніції? — але вони її знайдуть і знов на своїх крісах винесуть волю!

Клонився день. Сонце заходило. Через міст на Збручі та вплав через брід переходили даліші полки. Стари жовніри, що то робили вже не один відворот, не раз кричали при приступах „гур-ра!“ і не раз кровавили ворогів та не раз обливали кровю своє тіло — нині плакали. Переходили Збруч, звертали свої очі на другий бік, де покидали свої родини. Затискали зуби й кулаки!

Перейшла нова сотня. Сотник підійшов до нас.

— Давайте закурити! А то вже цілий день не курив!
І хліба нині я не бачив!

Знайшовся хліб і пару папіросів. Закурив. Лице його випогодилося й він каже:

— Бачите того малого? — і вказав на малого хлопця, що крутився між жовнірами. — То він!

— Хто він? — спитали ми.

— Він! Його історія ось така. Був послугачем в аптиці в Чорткові. Малий хлопець зі села, що скінчив мабуть першу клясу гімназійну. Мовчаливий, пильно сповняв прикази і вірно служив, як усі наші люде. Властитель відносився до нього, от як до слуги. Чи хлопець був Українцем, чи Поляком? — властитель — сам Поляк — не питав. Що могло йому на тім залежати?! Властиво він і не припускав, щоби хлопець там дуже акцентував свою приналежність. Усю війну служив хлопець в аптиці та ніколи й не виявляв „жадного наклону до політики“ — як аптикар потім мені казав.

Аж одного дня сталося дивне диво. Поляки дійшли аж до Чорткова, та ми наперли нечайно від Борщева, насипали ім за шкуру бобу й пігнали їх далі. От тоді й сталося із хлопцем щось дивне. Умився, причесався та причепурився як до церкви, натерхав свій наплечник тай каже до аптика:

— Я йду!

— Куди?

— Куди?! Я Українець — в українське військо. Аптикар здивувався.

— Ти Українець?! Адже ж ти був так довго в мене й того не казав! Пощо тебе там??!

— Іду воювати! Бити Ляхів, що лізуть на нашу землю!

Аптикар розсміявся.

— Ти воювати?! Щож ти один поможеш Українцям?!

— Один?! — відповів хлопець. Пане аптикарю, ви важите ліки і одно зерно сюди, або туди — рішає про життя або смерть! Так і в часі битви та війни часом один рішає про всю виграну! А ну ж тим одним, що переважить, буду я! — Наплечник на плечі тай пішов!

— Отсе той, що я показував його! — докінчив сотник.

Ми покликали до себе хлопця. Станув здоровий, жвавий хлопець, міг мати яких сімнацять, або вісімнацять літ. Кругле лице й слабий чорний заріст. Орлиний ніс й живі палкі очі. Усміхався. Вже був на пів по військовому. Військові завитки й широкі військові штаны, мужицька вишивана сорочка й шапка з тризубом. Станув перед нами і як старий булавний ударив закаблучками.

— Чого ти вступив до війська? — спитав мій товарин.

Лице хлопця усміхнулося і прибрало дивний вираз. Немов говорив:

— Ось інтелігентний чоловік і таке дурне питання!!

— Вступив, — промовив по хвилі, — бо так було треба!

..... Видано приказ. Сотня рушила. І він пішов з ними.

Від тої хвилі минуло вже досить днів та місяців, а безіменний хлопець і його слова, що в часі битви часом один рішає про виграну, яких він перед нами не хотів повторити, а які промовив тільки раз в життю, — не сходять мені з думки. Часом і сниться він мені....

Володимир Бирчак.



ВИБРАНІ МІСЦЯ
З ПОЕЗІИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

ЗЛОЖИВ З. КУЗЕЛЯ



ЖИТЯ.

Товаришу! Люби життя,
Люби людий природу,
А кривду кинь у забуття,
Мов камінь в тиху воду.

*

Життя — борба,
О щастя вічний бій,
Що день — журба,
Часом хвилина мрій.

Життя — похід,
Вперед нестримний гін,
Іде під спід,
Хто втратив свій розгін.

Життя, як той потік,
А час мов океан,
Як крапля чоловік,
Життя слуга і — пан.

*

А люди роблять ніч тай день,
А піт все ллеться, ллеться,
А смерть рубає їх у пень,
А доля з них сміється.

Прости, о Господи, прости
І не карай жостоко,
На непростимії гріхи
Примкини ласкаве око!

*

Тепер чуття — це глум і сміх,
Любов — недуга, правда — гріх!

*

Осінний смерк і хрест й зівялі квіти,
Ось відповідь на всі твої питання
Хвилина — місяць зійде і освітить
Чоло твоє.... Добраніч!... Спи до раня!

*

Ти кріпко вір, бо віра чуда діє,
Без неї скрізь пустар і суєта,
У гору дух, хоч серце пада й мліє —
Минуле, річ свята!

*

З нас кождий місце власне має,
І на роботу єсть свій час,
Нехай же рук не опускає
Ніколи і ніхто із нас.

*

Неси в душі свою найкрасшу думу,
Свою сердечну мрію золоту
Шляхом життя, посеред крику й шуму
У вічності глибоку самоту.

*

Як станеш там, де шлях кінчиться,
Де гинуть в мраці одиниці,
Життя турботи і марници —
Нехай добро тобі присниться.

Добро велике, безконечне,
Якась загальна, вільна воля,
І хліб смачний зі свого поля
Й братання щире та сердечне.

Нехай тобі в очах засяють
Незнаних зір нові світила,
Щоби не була в тьмі могила,
Де твої кости тліти мають.

*

Не нарікай! Схили на груди
Своє чоло, любвою ясне.
Проживши днину без облуди
Ми, як святі, підем між люди
З тим світлом, що у тьмі не гасне.

*

Не перші ми і не послідні,
До „вчора“ так подібне „нині“, —
По болю всі ми браття рідні,
І через біль стаємо гідні
Божественного у людині.

*

Так знай, що порох ти землі,
Ти пан її, слуга її!

*

Злій судьбі в перекір
Жий і вір!



П О Е З І Я.

Колисав мою колиску
Крик неволеного люду,
І — так в серце вколисався,
Що до смерті не забуду!

*

О, пісне моя, що найкращого є
В серці й мисли народу моого,
В твоїх звуках, як в гарфі безсмертній живе
Й дожида воскресення нового.

*

Усе, усе, що гарне, а нещасне
У нашім ріднім краю,
Я передам тобі, як своє, власне,
Нехай бажання в тобі не загасне
Крізь пекло йти до раю.

*

Життя, мов скрипку музикант,
Строїло все мене —
Сумний мій спів, товариш,
Бо все кругом сумне.

*

Поезія, друже, всюди є,
І в людях, і в природі,
І поки чоловік живе
Її умерти годі.

*

Все, що нам снилося колись·
У гордім слави сні
Й пропало, ділося кудись,
Забулося, — нараз: дивись!
Вертають нам пісні.

*

Я певний, що і завтра, так, як нині
І за багато ще, багато літ
Поезія останеться людині,
Як спомини лишаються дитині,
З котрими йде вона у дальший світ.



Д У М К И.

Отсе моя трагедія
Сердечній болі, —
До неба рад злетіти я,
А лину до землі.

*

Сніжок паде.... Немов крізь мраку мріє
Якийсь далекий, гарний, добрий світ,
Де все цвите, сміється, променіє —
Це спомини з моїх дитячих літ:

*

Бачу очі твої сині,
Ніби сонце по долині
Ходять, блудять все по мині.

Над чолом моїм літають,
Над повіками блукають,
Мов слідів своїх шукають.

Очіж ви мої кохані,
Чую дотик ваш на скрані,
Як бальсам на хорій рані!

*

Спомин щастя в нещастю — отрута,
Промінь сонця в темниці — меч ясний,
І невольника гірш давлять пута,
Як про волю згадає нещасний.

*

Тихо, легко і зпровока
Білій сніг паде як з сита
Вже ціла земля докола
ним покрита.

*

Вже мабуть і цю дорогу,
Що по ній ми ходим було,
Снігом занесло небогу
І — задуло.

*

Минає літо. Щелестить
Пожовкла бадилана,
А понад скибами летить
Сріблиста павутина.
Оттак і молодість моя
В літах, як в скибах гине,
Лиш спомини лишаються,
Мов пасма павутини.

*

Гей, ріко! Однакі наші шуми!
В тобі філі грають, в мині думи.
В нас обох і броди і безодні
І обос спинитись не годні.
Лиш ідемо крізь гори і бори
У невідоме нам чорне море.

*

Цить! То не філя шумить,
Не ріка котить срібні хрустали.

То невпинно пливуть
У невідому путь
Людські сліози, терпіння, печалі.

*

Ніч над морем. Йдуть хвилі легенькі
мов мрії.
Далеко, десь далеко беріг
край надії.
В прибережній капличці дзвонята.
В небо чисте
Перлові звуки линуть. — Аве!
Аве, Христе!

*

Як тяжко море уговорити,
Щоб більше не гуділо,
Так тяжко серце втихомирити,
Щоб з болю не скиміло.

*

Над море, що лагідно плеще,
Волю очерет, як шелеще,
Над лаври, гранати — наш бір,
Як шепче молитву до зір.

*

Як шумно філя грає,
Як бистро в діл біжить!
Усе, що є — минає,
Міниться, мерехтить,
як жемчуг.

Лиш смуток не минає
І не вмирає сум:
Над світом так літає,
Як над водою шум, —
Смутку дух.

*

Любліо я днедавній думи,
Далекий минувшини грім,
Любліо невідгадані шуми
Того, що несе хмаролім.

*

Впивайте очі в тьму, пускайте в шувір уха
І з бурею вздогін летить, як заверуха!

Проч, буре, проч! Бо волею збатожу, —
Гей, коні, вйо! Побачите що зможу!

Гей, ноче, чуєш? Поки в мене воля
Я переможець вам, пан вітру, ночі, поля!

*

Куди ти хмаро линеш,
У гори, чи над море?
Куди ти йдеш, де згинеш,
Самотне серце, хоре?

*

Між нами море крови,
Між нами річка спіз —
Деж той човен любови,
Щоби нас перевіз?

*

Весна до нас рік-річно повертає,
Рік-річно цвіт і дерево цвіте.
Та серце людське раз лиш процвітає,
Коли настане вέремя святе.

*

Як мені вас жаль, як жаль,
Листки летючі
В бурі-тучі
У незнану даль.

Як мені вас жаль, як жаль,
Ви, душі мручі,
Даром ждучі
Щастя, — ах, як жаль!

*

Я вас жалую, яблуні, груші,
Вас берези дріжучі, плачливі,
Що на цвінтари виросли, в глущі,
Гробів сторожі мовчаливі.

*

Вечірний дзвін, вечірний дзвін
Лунає за горою.
Добру поклін, а злу проклін
І вічний мир з собою.

*

Не журися, мое серце,
Не журися бідне,
Що в полуздне мерехтіло
Під вечір поблідне.

І не одно, що манило
Тебе в ясну днину,
Безвартісним покажеться
В вечірню годину.

І що тебе хвилювало,
Що тебе боліло,
Помалесенько, помалу
Забудеться ціло.

Мов би крил нараз дістало
Й кудись полетіло,
Те, що тебе хвилювало,
Що тебе боліло.

*

Що злого перебув — забудь,
Що доброго — згадай,
Благослови, не проклайнай
Веселим будь!



В І Й Н А.

Девятий вал.... Позір! Позір!
Гряде з Апокаліпси звір!

*

Хтось мене кличе, хтось мене
З тихої хати пріч жене.

Не знаю хто і звідки ти
А мушу йти, а мушу йти!

*

О проклята най буде насила
Серед мира, на війні і всюди.
Камінем вона нас придавила, —
Коли камінь цей ми скинем, люди?

*

Великий гріх, велике зло,
Гряде велика кара!
Хиляєсь дуб, дріжить стебло
І суне чорна хмара.

*

Вставай, вставай!
Не час тепер на сон!
Мов рана рідний край,
Мов зойк один і стон.

*

Поки сайдак не затуливсь порожній,
Не вищербився меч, спис не зломився,
Дажбожий внук оставсь непереможний,
А вмер, то з ворогом на другім світі бився.

*

Нам від Сяну по Дін
Або жити, або нам не жити!

*

Не підем ми, прийдуть вони, —
Таке вже в світі право!
Як сталъ гартується в огни,
Так ти нас, воле, розогни,
Веди, веди нас, славо!

*

Кріпіться в горю та ідіть на бої
Не як недолітки, а як мужі, герої!

*

В роботі був, там кнут, а тут рубель,
Там Муравйов, а тут Манхіявељ.

*

Війна, війна!... Чи в світі хто бував,
Щоби пізнав її й не проклинов?

*

Мабуть немає в людській мові слів
На ці терпіння, що наш люд терпів.
Хто не хотів, той нам в лиці плював
І кожний брав з нас, а ніхто не дав.
Хто почислить ці верби здовж шляхів
І скаже, кілько хлопських там голів
Хиталося з вітрами? Хто дійде
Коли, і як, в якім kraю і де,
Чи з шаблею в руці, чи у тaborі, чи,
Мов пес бездомний з зимна дріжучи,
Конав наш хлоп?... А все ж таки мабуть
Колись отсей рахунок підведуть.

*

Одинока правда — сила,
А спасення — розгін,
Або ти, або він,
Поміж вас — могила.

*

За боєм бій,
На тілі щораз нові рани, —
Цінний погній
Далій ми тобі, kraю коханий.

*

Ти громе бий, ти буре вий!
Не знаємо трівоги.
Крізь горя бір, у щастя двір
Прорубуєм дороги.

*

Радоб серце, радіб груди
Заспівати.
Так в ушах нам вічно грає
Гук гармати.
Горло наше, мов кліщами
Жаль стискає, —
На ту пісню мова людська
Слів немає.

*

А хоч нам полягти
Й не дійти до мети,
То про нас говоритимуть внуки:
Так боролись колись,
Полягли, не дались
А кайдани пірвали на штуки!

*

Тихо, тихо, оповиті імлами
По кервавім бій-поля
Йдете в верх! Слава йде перед вами,
Ви унали за волю!

*

Благословен, хто виав у бóю
За рідний край, за справу люду.
Його во віки не забудуть,
Його кріваве імя
Горітиме, як полумя
Серед кромішиої темряви,
Крізь жертву і любов — до слави!
Немаїж любови, кάжку вам,
Над цю, коли життя віддам
За другів моїх....

*

Чи знаєш полк? В рушницях куль немає,
Немає хліба, одягу, чобіт.
Та що йому? Він край обороняє
Від ворогів, а ворогами — світ!
Чи знаєш полк?
О, туди, туди,
Хотілаб я, з тобою, милий, йти!

*

Сторошенні гаї наши,
Поранені чола
Верхів гордих, — осталася
Руїна докола.
Над руїною оттою
Не місяць це сходить —
Наша мрія нездійснена
Ціла в сльозах ходить.

*

Ми до ворі брам
Головою товкли й кулаками:
Головою товкли,
Пожар кровю свою гасили,
Нуждарями лягли,
Але браму таки відчинили.

*

Опрошення великий дух,
Любови дух, покори,
Мов непорочний снігу пух
Зрівнає гори й доли.

*

Хто глядів
На безпощадний смерти гнів,
Той рад би міць життя скріпити,
Нам треба не вмірати, а жити!

*

Пощерблені мечі — вітаю вас!
Нездійсені кличі — настане час!
Герої у гробах — спокійно спіть!
Непройдений наш шлях — враги, тримтіть!

*

Отсе тая червона калина,
Що во вік не зівяне:
Пригадає її Україна,
Як із мертвих повстане.

Будуть туло калину в світлиці
Поза образом класти.
Хоч пропали шаблі і рушниці,
Так славі не пропасті!

→*←

РІДНИЙ КРАЙ.

О хато рідна, хато незабута •
В вікну сосон, що з вітром шумно грають,
Де літом стелиться барвінок, міята, рута,
Де малъви до вікон в ніч ясну заглядають,
Де рідну душу чуєш в кождім листі,
Де навіть сни бувають ясні й чисті.

*

Чи й нині мерехтять зірки
Над хатою старою? —
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужу за тобою.....

*

Рідне поле в хмараах нині,
А я, браття, на чужині.

*

Як раз оден
Я вас забув, нехай забвен
Буду во вік! І най будуть
Слова мої забуті вами....

*

Без плачу у нас
Ні хрестин нема, ні весілля....

*

Кривавий наш шлях,
Кривава до волі дорога,
Ми сльози в очах,
Ми кривду несемо аж до Бога.

*

Отсе наш шлях,
Ми кровлю його поливали,
Ми навіть у снах
Цю землю гадками орало.

*

..... псуває мені природи чар
То секвестратор, ворзний, то жандар.

І найяскійшу днину тінню тъмив
Той гніт важкий, що наш народ давів.

*

Недармож ллється кров,
Мов рана рідний край, —
Одна, одна любов
Тій кривді зробить край.

*

Безнадійне сподівання,
Бездорожні дороги,
Безнастанне мандрування
Крізь Дніпрові пороги, —
Щось таке дивнє, велике,
Раз гіанти, то знов — гноми.
Доокола поле дике.....
Доле, де ми? Доле, хто ми?

*

Не трать надії! Ще твій край
Буде неначе в Бога рай,
Неначе свято, мов неділя,
Колосся повний, повний зілля,
І повний дум і повний мрій
Буде колись, буде край твій.

*

Я вірю, як у Бога,
В відродження країни,
Ще є, ще є дорога
З упадку і руїни!

Дорога праці й труду,
Братерського єдинання
Щоб на просвіту люду
Йшли наші всі змагання

Щоби нас єдинила
Любов життя і волі....
Непоборима сила
Дрімає в нашім полі!

*

Ширші двері просічіть,
Розширіть віконця,
Більше воздуху впустіть,
Більше світла й сонця.
І не стійте близь воріт,
Як які приблуди,
Хто собі добуде світ,
Той в нім паном буде.

*

Хто каже вам, що все одно
Де жити, як вмирати,
Той тягне вас в багно, на дно,
Той вам дає без дна судно
І каже кермувати!

*

Нема на світі правди, — сила є,
Що ти в руці тримаєш, це твоє.
Тримай же сильно, о, тримай, тримай
Батьківську хату, землю, рідний край.

*

Най син твій знає, що таке кайдани,
Батько невольник був, син вольним стане.

*

Наш май прийде, прийде до нас конечно,
Гроби пахучим квіттям прибере —
Лиш вірмо всі глибоко й безконечно,
Що правда і добро і наш народ не вмре!

*

Прийде момент, і відвалиться пінта,
А воїни, воружені брехнею,
Упадуть ниць. Зніметься правда збита,
Скатована, рядном смертельним вкрита,
Зніметься, встане — й світ піде за нею.

*

Над попелища і могили
Зніметься ясний, білокрилий
Дух правди й волі. Оживе,
І зацвіте й зазелениться,

Усе, що кровію багриться, . . .
Широко в світі засливе . . .
Наш край, теперішня руїна; —
Воскресне, встане Україна!

*

Йде година,
Що підніметься домовина,
І похоронений живцем
Народ прокинеться. Очам
Неарячим світло правди блісне,
Долоня меч іріавай стисне,
А пімста серце розпалить,
Немов пожежу над степами.
Згорить тюрма, до тла згорить, —
Вже дах займається над нами!

*

Літа минуть. Грізні пожежі
Обернуть в попіл горді вежі,
І вітер попіл раз на все
В широкім полі рознесе
Як слід содомського гріха.
Минеться лихо і зі сна
Проснуться люде.

„Прикрі сни,”
(Промовлять встаючи вони)
„Бодай не снились!”
І підуть
З душних темниць на ясну путь
І у дорогу понесуть
Не збрую гостру, не машини,
Лиш серце чисте, як в дитини,
Любови повне....

*

Піде ваш слід під спід,
Розкинеться земля
Від заходу на схід
Неділена щіла,
Від заходу на схід,
Як море, як вода, —

Ти дав їй кров і піт,
Вона буде твоя!

*

Чи ви живете, чи життя вам сниться?

*

Поки слава
Ціла слезава і кервава,
Не стане з гробу, не засяє,
Поти спочинку нам немає!

*

Для здійснення великих снів
Побитих ворогом батьків
Посвятимо всі наші сили,
Аж до сконання, до могили,
До остаточних перемог, —
Так най буде нам свідком Бог!

*

Женітів від серць зневіру, як потвору,
Най дух ваш не паде, лише лине в гору, в гору!

*

Нехай у тобі вічна іскра тліє
Визвольного стремління,
Нехай на мить одну життя не вмліє,
Поки на сході день не зазоріє
Грядучим поколінням.

:

*

За переможця возом на чужину
Не побіжу. Як треба — дома згину.

*

О краю мій! Свята руїно,
Новітня Троє в попелах!
Перед тобою гну коліно
І кличу: Боже в небесах,
За кров, за муки, за руїну
Верни, верни нам Україну!

*

Помагай Біг, руки чорні,
Щоб були кріпкі й проворні,
Щоб колись на ріднім полю
Крашу виорали долю!

*

Не сяде пан,
Ні цар, ні хан,
Там де колись сидів гетьман —
ніколи!

*

Хоч нині чорна ніч,
Так завтра день, —
Гони розпуку пріч,
Снівай пісень!
Широких, як простір,
З землі до зір.
В побіду правди вір,
В побіду вір!



**З НОВІЩИХ ТВОРІВ
БОГДАНА ЛЕПКОГО**

ALLEGRO PATETICO.

На високій горі стояв город; не великий та гарний. Білі дімки знімалися одні вище других, ніби виходили на верх гори, щоб звідтам зазирнути в долину, у степ.

На вікнах стояли глечики з квітками, а перед воротами гралися діти ще краї від квіток.

Як було наблизатися пустим і від сонця випаленим степом до городу отсього, то здалеку виглядав він ніби якийсь великий, зачарований замок, ніби приманчива фатаморгана.

Тільки зелені було тут дуже мало, а й на тих хирлявих деревах та кущах, що де-не-де насилу добувала собі право до життя, лежала ніби сніг, біла вапняна пилюга.

Дощ був тут явищем надзвичайним, а на цілий город була тільки одна криниця.

До неї ранками блакитними і вечерами фіолетними караванами мандрували жінки з цілого міста.

На головах несли глиняні високі амфори і бедра їх колисалися ритмічно.

Кругом криниці сідали вінком ріжноцвітнім і, дожидаючи черги, розмовляли з собою.

А дожидати доводилося довго, бо вода лилася з кипарисового жолбіця звільна, повільно, ніби хтось з невидимого клубка снував нитку срібну, тоненьку.

Та вони дожидалися поколіннями цілими і навчилися ждати. Привикли. А діждавши і зачерпнувши води, несли її уважно, ніби лік цілющий, ніби найдороще вино.

Аж одного разу ті, що прийшли, — оторопіли.

Жолобець був сухий, води ні крапелинки.

„Покарав нас Господь за гріхи наші великі,” сказали мешканці городу цього, покинули його і пішли в степ, геть далеко, шукати собі нових осель, нової води.

Нішли, лишаючи хати свої і святощі родинні і гроби предків своїх, бо не могли забрати їх з собою.

Нішли на мандрівку довгу і далеку, на невідомі пригоди, на бої з племенами чужими, -- нішли, бо рідний город відмовив їм води. Знайшла вона собі серед скель нову дорогу і побігла нею, невідомо, до чиїх рук і до чиїх уст, до чиїх розмальованих амфор.

Город остався сам....

Я чув про нього і, пройдякаючи степом, наложив дороги, щоб зазирнути туди.

Червоне сонце викочувалося лініво на невиспаний обрій і не дожидаючи, щоб степ привик до нього, кидало йому в очі, ніби приск з горнила, своє сяєво слінуче і свій паличний жар.

Степ мовчав і корчився з болю, а його розпалини й ціліни глибшили все й ширшали, і весь він виглядав, мов пошарпані з розпуки одяга.

На обрію бовванів город, як величень у золотій збрui, бо кожний пшиль дому був позолочений сяєвом сходячого сонця і кожний камінь яснів, мов алмаз. Як я входив до нього, сонце піднялося високо, від домів клалися на цисті вулиці довгі, темні тіни, а крині, мури, вікна й двері, усе, усе було мов присипане мукою; на всім лежала вапняна пилюга, котрої не струщував ніхто.

На вікнах стояли глечики забуті, сухі, без квітків, а на воротах не гралися діти ще гарніші від квітів. Ізус моїх чобіт відбивався гомоном крикливим, ніби дім домові передавав несподівану вість, що хтось іде і вікна щікаво дивилися на мене, гадаючи, що може це вертає один з тих, що потинули город.

Город був як велика архітектонічна мумія, не-потребна нікому, покинена на поталу часу.

Навіть ящірки, що давно не бачили людини, крилися до своїх нірок, тільки гадини, скручені в спіралью, спокійно дивилися в сонце і впивалися ним. Знали вони, що навіть чоловік не любить їх і боїться.

Ніби в сні блукав я вулицями і ніби в сні побачив на скруті одної з них дідуся високого, старого, з бородою сивою і довгою по ноєс.

У руці тримав глиняну посуду, а другою нагинав чашечки квіток диких і, як мати зетрушує слізу з новік

своєї дитини, так він зструшував з них росу до тієї посуди.

Увесь був сивий, ніби пилом припав, такий, як і город увесь, він — частина його.

І ступав так тихо, так нечутно, ніби боявся розбудити ті спомини богаті, що дріжали у кожному кутку.

Виглядав ніби зява, ніби привид таємний, що тільки гляди як і щезне, як і розвістеться мов дим.

Та не щезав.

Я поклонився йому і спітав, що він робить таке?

— Збираю росу, бо нема води. Хіба не бачиш?

І даліше робив своє, не турбуєчись мною.

— А не скучно і не страшно тобі самому?

— Я не сам. Тут ціле мое життя. Ціле мое життя.

— Розкажи мені про нього.

Сумно покивав головою.

— Уста мої сціпилися від горя і не трібуї розтворити їх, бо хоч би я кричав на весь степ, то не висловлю того, що чую. Не спиняй мене, мені ніяк гаяти дорогого часу. Сонце висушить росу, іди звідкіль прийшов....

І даліше схилявся над кожною ростиною марною і вважно, вважно струшував крапеліни роси в свою глиняну посуду.

Так цей старець любив свій рідний город.



„ПАПЕРИ Є?“

(Із весінніх споминів)

Останній поїзд привіз нас до Яремча.

По дорозі бачили ми, як Надвірна горіла.

Була це, ніби маленька частинка, ніби огник один тої великої пожежі, що займалася кругом.

Перед Делятином авто переїхало нам дорогу.

Поїзд став.

Де не взялися жандарми, бігали від возу до возу і шукали когось, чи чогось.

Не знайшли.

І поїзд посунувся дальше.

Дивно нам. Того не бувало перше. Що таке зі світом зробилося нараз? Не вже ж війна переверне все до гори дном?

Вози шепотять.

Хтось каже, що тим автом чужі офіцери втікали, ті, що підпалили Надвірну. Один не вспів доскоочити ї лишився. Його то й шукали жандарми.

Другий краще знає. Тим автом повезли французыке золото до Росії, бо війна золото любить, як крук.

До Яремча приїхали ми під вечір.

Пахла живиця, Прут шумів, дівчатка суниці продавали.

„Мої солодші, мої, мої!“

Тут війні край. Між тії гори та вертепи вона чей не полізе.

Тут так гарно, — не вже ж можна поганити таку красу? Мусить же бути якийсь куток, деб люде про злочини забули, — про війну.

В готелю Гануса відчинені вікна, чути, як водопад Прута реве.

Хочу побачити його. Чи все такий гарний, як був, чи все такий гордий і завзятий, такий сердитий, ніби гнівається на весь світ.

Іду.

Смерічки витаються зі мною, кущі торкають мене за рукав. Дорога, як великий знак питання, згибається з горба на горб.

Перед водопадом поперек дороги ялиця.

Хочу перескочити; — „Стій!“

Я став.

Переді мною багнет, просто вимірений у груди.

— Ага, це війна, — гадаю собі, скидаю капелюх і обтираю з чола піт.

Ось яка моя перша стріча з війною! Смішно-глупа. Стій посеред дороги, як укопаний стовп.

Стою. Але це скучно і ноги болять.

— Коли не вільно вперед, так пустіть мене назад, — говорю до бағнета.

— Було не йти. Без цугсфірера не пущу!

— А деж той цугсфірер?

— Ось ідуть.

На мое щастя цугсфірер як раз показався з корчів.

— Папері є?

— Нема. Яж що лиш приїхав до Яремча і в готелю Гануса замешкав.

— Гу — ум! Побачимо.

Підійшов блище, глянув на мене і всміхнувся.

— Вам паперів не треба. Я вас знаю.

— Звідки?

— З ваших оповідань. „Нездала пятка“, „Оновідання дяка“. Я сам дяк. Добре ви його описали. Я й портрет ваш бачив у „Зорі“. Ідти же до готелю і пишіть собі свої оповідання і вірші, а по проходах не волочіться, бо тепер небезпечно.“

Я пішов....

Ніколи й ніяка критика не втішила мене так широ, як тата.



СІМ ШЛЯФРОКІВ.

Сиділи ми в купе, як у бочці селедці. Хто на лавках, хто на клунках, а хто на підлозі.

Діти, як горобці на плоті, примістилися в сітках. Баламкають ногами.

„Не баламкай, а то ще кого в голову вдариш!“

Вікна зачищені щільно. Нема чим дихнути.

Втікачі про вигоду не дбають. Раді, що до поїзду дісталися, бо ворог ступав їм по пятах. Ворог, якого ні вони, ні батьки їх не бачили на очі.

Кажуть, що він палить, грабує, мордує, а свідомих і діяльних у Сибір вивозить.

Страшна річ ворог! Хоч властиво кожний з нас розуміє, що ворогом нашим весь світ: Та ворог ворогові не рівний.

С ворог притасний, с --- явний. Притасний, як гадюка в корчах пишить, явний кидається на тебе, як розлюченій звір.

Неред ним ми і втікали.

Куди? Через Карпати, на Мадярщину.

— Кажуть, що Мадяри, хто панерів не має, в Шатмар-Неметі на різниці стріляють.

— Я чув, що гонведи і до різниці не доводять, по дорозі колбами голови торочать.

— Так поцок ми тікали? Країце було гинути дома.

— Країце там, де нас нема, — говорить старий дідусь і в куне стас на хвилину тихо.

В куті хлипак жінка, що дитину загубила. Товна пірвала її, винестила дитину з рук і дитина пішла під ноги.

— Не плачте, може хто підняв. С ще добре люде на світі. Дитина не пронаде. Мати Божа тримає дітей у своїй опіці....

Та вона ніби не чус тієї потіхи.

Ноїзд гуде.

— Я свою коровицю вигнала на поле.... Не возьмуж тебе з собою, бо колія навіть людей помістити не може. Тільки народу! Іди їй роби собі, що хоч!.... Як вона сумно ревіла!

— Що там корова. Я виділа, як діти стару матір линили, бо стара і на ноги хорує. Тая вам плакала, що люди вуха затикали.

В куне знов тихне. Колеса торохтять. Віз на скруті хилиться на бік.

— Тільки людей нахалося, що ті вози ще десь скотяться у пронасть.

— А хібаж ми не їдемо в пронасть?

Нопри вікна біжать телеграфічні стовни і підстрибують кострубаті верби, — такі, як у нас.

Двоє голов нахиляється до себе. Шепчує, щоби другі не чули:

— В нашім селі, що верба, то хтось висить. Кажуть — за зраду. Ніби то люде Москалям знаки подавали. Хто сіно горнув і виля в коницю встремив, хто білу корову на насовинсько вигнав, хто за те, що дітиска огонь під

лісом клали. А люде навіть не знають, що воно тая зрада.
Мордують наших.

— Цитьте!....

Напроти мене сидить якась паня. Ще молода і видко, що гарна. Дрібні, білі руки, волосся зачесане старанно. Але одяг не підходить до неї. Якась подрана блюзка і домашня спідниця. Як стояла, так і скочила до возу.

Тепер соромиться такого вбрання, — не привикла.

Тонкими пальцями складки на спідниці вигладжує, а як глянути на неї, то очі спускає під лаву.

Врешті не видержує погляду і говорить, як би сім днів не їла:

— Дома, в шафі, я сім шляфроків лишила.

.....

Девятий рік, а ми ще не вернули до дому.

Наш поїзд у невідоме гонить.

А в купе все ще сидить молода, гарна паня у брудній блюзці і в домашній спідниці.

Виплеканими руками поправляє на ній складки і як дивиться на неї, то засоромлена пояснює тобі, що в хаті сім шляфроків лишила.

Сім шляфроків!



ЖІНКА З КВІТКОЮ.

Кілька днів поїзд наш їде.

Навіть машиніст не знає, куди він нас везе.

Стримає паровіз серед пушти і нераз кілька годин стойть.

Тоді виходимо з возів, щоб роз простувати ноги.

Ноги непевно доторкаються чужої землі.

Квітки здивовано дивляться на нас, ворони стадами злітаються з піль. Кричати на нас: Пощо прийшли?!

За полями, на обрію, високий, синій мур.... Карпати.

За ними наша земля, а на ній — ворог.

Всім нам це одно на гадці: Що він там робить?

Наслухуємо, чи вітер не наднене голосу якого.

Нема. Тільки гадки біжать.

Так їх багато, як тих ворон на полі і також вони чорні, тії гадки.

В купе лишається тільки одна жінка.

Сидить у кутку і на колінах тримає з квіткою глечик.
Квітка червоно цвіте.

На ній щось блищиць, — роса, чи сльози?

Жінка очей з тої квітки не зводить.

Що вона бачить у ній?....

Мабуть усе, що лишила дома.

Усе....



У ША Т М А Р І.

У Шатмар-Неметі на різницю ми не попали.

Наняли кімнатку в старозаконного Жида й замешкали в ній.

Кімнатка невеличка, а нас пятеро душ.

Добре, що осінь тепла і ясна, не треба вікон зачиняти.
Злодія не боїмся, бо не має що красти.

Тільки добра, що на нас, і тільки нашої потіхи....
Хата стоїть далеко за містом, над великим болотом.
Воно й не висохає ніколи.

В болоті з ранку до ночі риються свині, — великі, товсті, сірі.

Розкошують, як крокодилі в Нілю.

Сонце світить на них.

Болото і вони — одно. Нічого їм більше не треба.
Щасливі!

А за хатою соняшники великі, у вікна заглядають.

Між соняшниками криниця. Над нею журавель.
До неба шию витягає.

За соняшниками й за журавлем поле.

Копи на ньому стоять, такі, як у нас. Тільки ніхто не толочить їх кінами і кулі у них не влучають.

Від копи до копи бабине літо снується. Вітерець від Карпатів віє, полониною пахне.

Здається нам, що шматок рідної землі прибіг аж тут за нами.

Гей, рідна земле, уже ти за горою єси!



НЕ ВИХОДИМО З ХАТИ.

Кілька днів не виходимо з хати.

Наш господар, старозаконний Жид, має крамничку.
Що до життя конечно потрібне, купуємо в нього, а місто
не цікаве для нас.

Місто, це стоголова гидра.

Скрізь варти стоять, скрізь з багнетами вояки.

Вояки такі гострі і такі послушні, як багнети.

Кілька днів не виходимо з хати.

Досипляємо недоспані ночі. Ходимо по хаті, мов
по кораблі.

Ноги від землі відвикли. В голові — млин. Вода
на лотоках шумить, камінь зерно розтирає на міл.

Зерно наших споминів і вражінь....

Як соромно втікати!

Нагадується пес, - котрого з подвірря женуть, бо
хату новий господар заняв. Пес голову понурив і біжить.
За селом на окопі сяде і буде вити.

Ой, будемо вити!

Як соромно кидати свій рідний край!

Ніби він кличе на тебе: „Куди ідеш? На те викохав
я тебе, щоб ти мене на невідоме кидав?“

Дерева, придорожні хрести й каплички, навіть цвинтарі
біжать за тобою і кличуть: „вернися!“

І можеб ти вернувсь та поїзду не здержиш. Вже
ти слова не маєш, бо ти втікач.

Мостів вояки пильнують. Наші дядьки. Лишили
жінок і дітей, лишили недокінчене жниво і пішли пильнувати
мостів. При кожнім кількох, а ворог хмарою надходить.

Допильнують!

Розклали ватру, гріються і страву варять.

Дрібонький дощик хоче погасити ватру.

Не годен.

Так не годен слізми погасити світової пожежі....

Дощик паде, ліси куряться, за нами ніби хтось
занавісу спускає.

Не підніметься вона так скоро....

Кілька днів не виходимо з хати, а думки не відходять від нас.



НА РИНКУ.

На ринку товна.
Товпа тягне, як стихія.
Іду.
Наш селянин з бучацького повіту привів на воловоді корову.
З Коропця аж до Шатмару.
Селянин з далеких сторін і корова не мадярської породи.
Обое чужі, — народ зглядається на них.
— Також дурний. Хто видів тілький світ з коровою тікати! Ніби тут нема коров?
Селянин не розуміє мадярської мови, але догадується, що люди з нього сміються. Він безрадно дивиться на свої великі, порозчавлювані, покалічені ноги.
Йшов би ними дальше, все дальнє й дальше, та не годен.
Цеж не ноги, а один біль!
Корова ніби розуміє його, дивиться на господаря свого великими, мудрими очима, а потім голову повертає на північ, туди поза Карпати і — реве.
Реве на весь Шатмар....
Здається, — до нині чую той сумний і безрадний рев.



ДВОЄ ДІТЕЙ.

На вулиці двоє дітей. Дівчинка, як намальована, і хлопчик каліка. Гарне чоло, мудрі очі, лише ніби його по голові хто вдарив і голова всунулася в плечі.
І вже вона не висунеться ніколи.
Обое в слізах. Згубили батька й маму. Тепер не знають, що в чужім краю робити. Ніхто їх не розуміє і вони не розуміють нікого.... „Нем тудом!“
Люде дивляться на них і головами хитають.
Навіть дітей війна не пощастила. Викинула їх на чужу дорогу, як вітер неоперених воробят зпід стріхи.
Надіжджає повіз, — стає.

Повіз блискучий, коні, як би їх хто милом намилив,
пані в шовках:

Побачила дітей і зіскочила до них. Хлопчикови
золотий гріш у руку ткнула, дівчинку по голові гладить:

— Бідна, бідна! Хочеш, заберу тебе з собою. У
мене гарно. Суконки тобі пошию, біле ліжечко дістанеш,
а як чесна будеш, то за свою візьму, бо я дітей не маю.
Хочеш?....

— Їдь, Ганусю, їдь! — радить дівчинці братчик, а
голова йому ще глибше між рамена лізе:

Дівчинка глянула на повіз, на коні, на паню, і —
притулилася до брата.

Не хочу....

Повіз поїхав, а вони дальнє пішли.

Дівчинка, як образ, і хлопчик каліка.



НАД ОЗЕРОМ

Над озером верба самотна
Купає в хвилях срібні коси,
Неначе дівчина турботна,
Що з хати вибігла й голосить.

Втихомирися! В нашім краю
Стоять рядком твої сестриці,
З вечірним вітром розмовляють
Над річкою і при криниці.

Як зорі згаснуть, місяченко
За цвінтarem на сон приляжс
Верба вербі тоді тихенько
Свою недоленську розкаже.

Розкаже, як її весною
Обрізують дівочі коси
І як осінною порою
Вітри її за стан термосять.

І як за час війни, бувало,
(Тут верби туляться до купи)

Іх гілля тихо колисало
Керваві, сині, хлопські трупи.

Розказують, а річка слуха,
І слуха лан широкополий,
Шумить над лісом заверуха, —
Їм цього не забуть ніколи!



Х Л І Б А! Х Л І Б А!

У лісі вис звір,
У хмарах краче крук,
Знімається в простір
Міліон худих рук:
Хліба! Хліба!

Спосушені лани,
Згоріла сіножать,
Крізь сині тумани,
Як лебеді ячатъ:
Істи! Істи!

Щож я вам їсти дам?
Гризіть землю сиру!
Хіба я, діти, вам
Грудь свою роздеру —
Іджте! Іджте!

Хлепчіть ви кров мою,
І плоть мою гризіть,
Та лиш на мить одну
Замовкніть, не кричіть:
Істи! Істи!

У лісі вис звір,
У хмарах краче крук,
Знімається в простір
Міліон худих рук:
Хліба! Хліба!



ЛЕЖАВ ПРИ ВІДЧИНЕНІМ ВІКНІ....

Лежав при відчиненім вікні і зорі заглядали йому в душу.

Пригадав собі, як колись дитиною малою питався мамі, що це таке зорі?

А мати казала йому: „Зорі, це душі добрих, померших людей. Як така душа стане перед Господом Богом, ціла біла і ясна, як сніг, то Пан Біг питастіться її: „Яке маєш бажання?“

„Ніякого, — відповідає душа, — лиш тужу за своїми.“

„За своїми?“

„За тими, що лишилися на світі.“

І погладить Бог душу по схиленій головці і каже: „Дам тобі свічку таку ясну, що тисячі літ світить. Як настане вечір погідний, то вийдеш з нею на небо і будеш дивитися в долину, до своїх. Вона тобі всю дорогу від неба аж до землі освітить.“

„І виходять душі зі своїми свічками на небо і дивляться“ на нас. Бачать усе. І як ми за вечерєю сидимо і як балакаємо з собою, як хрестиками уставки до сорочок вишиваемо і як читаємо гарні книжки. І коли ми в мирі й гаразді говоримо з собою, коли ми добрым словом згадуємо про них, то вони тішаться і свічки дріжать у їх руках. А як ми не по правді живемо на божому світі і коли ми забули про них, то свічки вилітають їм із рук. О, бачиш, як полетіла одна, і друга, і третя, о!....“

Лежав при відчиненім вікні і зорі заглядали йому в душу.



НІЧ.

Місяць в річку задивився,
Як у зеркало дівчина.
Місяцеві сон приснився:
Горе, море, верховина,
Тиха нічка, ясна днина.....
Місяцеві сон приснився,
Він у річку задивився,
Як у зеркало дівчина.

На беріжку, в очереті,
Чешуть русалки волосся;
Мають хлопця на прикметі
І його до себе просять:
„Хлопче, хлопче, не барися,
Подивись, які в нас чари!“
Місяць з мрії очутився
І сковавсь за сиві хмари.



А К В А Р Е Л Я.

Озвалася сова:
Пугу! Пугу!
І квітка лісова
Голівоньку хова —
В траву.

Збудився лісовик:
„Шу-гай! Шу-гай!
Давай мені музик,
Я до танцю привик,
Давай!“

Русалка крізь шувар:
Шу-шу! Шу-шу!
„За перли, за янтар
Я твій любовний жар
Вгашу!

Пірнено в синю глиб
На дно! На дно!
В крайну зимних риб,
Там не один погиб
Давно.

В палаті водяній
Хрусталь, хрусталь!
Зі мною серед мрій
Вгасиш огонь ти свій,
Свій жаль.

Покинь зелений гай,
Покинь, покинь!
Що буде не гадай,
Зі мною поспішай,
У синь!“

Здрігнувся темний ліс:
Гу-гу! Гу-гу!
Прут під ногою тріс,
І лісовик поліз
В ріку.

Дзвенять пільні дзвінки:
Дзелень! Дзелень!
Нема русалки, — зник
У хвилях лісовик
По нині день.



ДОБРОЇ НОЧІ!

Доброї ночі!
Тихої ночі!
Хтось цілує мої очі,
Чиїсь теплії уста
Нахиляються над мене.
Віття гóйдається зелене,
Поле й гори,
Чебо й море,
Леосяжній простори, —
Десь зза світа вітер віє,
Тихне серце, жаль німіє,
Меркнуть зорі, гаснуть очі....
Доброї ночі!
Тихої ночі!



ФРАГМЕНТ.

Втомилися мої ноги
З довгої дороги,

Втомилися руки мої
З роботи важкої, —

Тільки серце не втомилось
І не покорилось,

Воно в злиднях не вгнулося
Тільки засталилось.



„ПИШІТЬ І МЕНЕ.“

Як Лука Микитюк відчинив двері восьмого номеру в готелю Бальмуса, то перше всюго побачив хмару диму, бо Гуцул і люлька то одно, він з нею розлучається хіба в церкві, або у сні. А газдів зібралися тут богато, Приїхав адвокат з повітового міста, і мала відбутися нарада.

За Лукою ішли його сини; старший Микола, що вчився в гімназії і за рік мав здавати матуру, і молодший, Василь, що помогав батькові при господарстві.

Микитюк кивнув головою направо й наліво і голосно промовив: Дай Боже добрий вечір.

— Вечір добрий! — відповіли йому.

Ще він не розглянувся гаразд, як до його підйшов адвокат, заживний лисавий панок, з малими чорними вусами. Знала його уся Гуцулля, бо він оснував „Підгірський Банк“ і був у йому головою. Адвокат подав Микитюкові руку, на якій вилискувався перстень з дорогим брилянтом.

— Вітайте, пане Микитюк, ми на вас чекаємо, а то вже й почали бути нараду. А це мабуть ваші сини.

— Так, пане докторе. Старший учиться на „пана“, а молодший і даліше носитиме сердаць.

— Гарні легіні, нема що казати, в батька вдалиси. Таких тепер треба.

— Славити Бога, чемні діти. Шанують мене і матір, — не можу нарікати.

На тім і перервалася розмова, бо адвокат підійшов до стола, обійшов його, став лицем до дверей і, відкапельнувши грімко та обтерши хусткою спочене чоло, почав:

— Вітаю вас, шановні гості, і прошу сідати: хто де може, на ліжку теж, бо крісл небогато. А як кому з молодших приайдеться постоїти, то хай простить, бо я не в себе в хаті.

— Відома річ, — відповіли газди, розміщуючись на ліжку, на канапі і на кріслах, не як-будь, а по старшині.

— Ви певно догадуєтесь, — почав адвокат, — по що я до вас приїхав. Наш найясніший пан обявив війну. Він її не хотів, та ворог присилував його. А знаєте чого ворог хоче? Ваших гір, щоб мати кріпку границю, та ще хоче він Львова, щоб прибрati у свої руки всі наші товариства, всі тії просвітні й економічні нитки, що збігаються з усіх сторін нашої країни до її столиці. Він бачить, що земля Романа й Данила з года в год просвіщається, що свідомість народня росте, що ми вже не toti Руснаки зперед п'яdesяti літ, на яких перший ліпший сурдуговець дивився з гори, як на „бидло“, — а лиш свідомі Українці, які не зрікаються святого права жити своїм життям. I зжахнулася Москва, боячись, щоб свідомість народня, мов степовий пожар, не поширилася із Львова по Київ і ще дальше, зжахнулася і посилає отсе полки свої на нас, щоб пригасити огонь, який тут розгорівся. Знаємо, як тяжко було нам роздмухати цю ватру, що горить тепер що раз живійше і що раз яснійше, і тому не хочемо, щоби вона погасла.

— Не допустимо до того! Не дамо! — притакнули газди.

— Відома річ, — говорив дальнє промовецеь, — що і тут гаразди наші не були великі, що далеко нам до того, що здобули собі другі, щасливіші від нас народи.

— Ой далеко, далеко... — зітхнули слухачі.

— А вже таки нашим закордонним братам і до наших гараздів далеко. У нас боротьба за університет іде, а там навіть української народньої школи немає.

— Сором! Сором! — залунало в громаді.

— І тому не може бути й двох думок, по котрім боці нам стояти.

— А вжеж, а вжеж! — притакував начальник громади, високий сивоусий газда з двома медалями на киптарі, — віддамо, паноньку, ціарю, що пісарське.

— Об тім я і не сумніваюся, — говорив промовець, — але тут то і річ, щоб також Україні нашій віддати те, що українське.

В надимленій хаті зробилося тихо, мов би якийсь новий вітер повіяв. Газди повиймали люльки з ротів і зглядалися по собі. Начальник покрутів значучо головою.

— Тепер така пора, що за ким сила, за тим і право. Як ми не покажемо нашої сили, то і права нам не буде.

— Право для всіх повинно бути рівне, — перебив начальник.

— Чи одно повинно бути, та не є, — такий уже цей світ. Що, ні?

— Тож так, так воно і есть, — притакнуло кількох.

— Отже, бачите, коли ми у теперішній війні не будемо мати свого війська, то по війні скажуть нам: а ви де були добри люди?

— А невже з нашого села не забрали двайцять і вісім людей під карабін, а в двоє більше чи не поїхало з форшпанами?

— Того ви не потрібуете мені казати; я й сам знаю, що наш народ шлють у перший огонь і називають його Тирольцями сходу.

— Як звав, так звав, коби що дав, — доповів один з дотепнійших.

— А не вжеж ви бачили, щоби хто давав з доброї волі? — звернувся до його промовець, — треба собі взяти, а щоб взяти, треба руки мати, а на війні тії руки, то своє військо. Ті наші люди, що пішли до армії, розплинуться у ній, як річка у морі, змішаються з другими народами, Німцями, Мадярами, Чехами, Поляками, тощо і тільки помину по них буде, що їх імена видрукують у „ферлюстлістах“ та що вдови й сироти по них заплакані поміж нами ходити будуть; а напій, українській справі який з цього хосен?

Начальник відкашельнув грімко, аж крісло затріщало.

— Нам треба мати свою, українську армію, свій легіон, своїх стрільців, щоб цілий світ бачив, що українське.

їнський народ приймає участь у війні і що він захищає свій рідний край, свої здобутки політичні, економічні й культурні. І такий легіон ми маємо дозвіл творити. Він буде під нашою власною управою, це буде завязок української армії.

Тут промовець перервав і обкинув оком зібраних, щоб побачити, яке враження зробила на них тая вість. Але обличчя газдів подібні були до малюнків святих, обдимлених кадилом у церкві. Відсапнувши, говорив даліше.

— З отсім я до вас приїхав. Знаєте мене і я знаю вас. Не одну ложку соли зіли. Сподіюсь, ви певні, що я вас не намовляю до злого. Тут папір, — хто хоче, найголоситься. Вільно записуватися таким, що не скінчили після 18 року, або скінчили літ 36. По других селах записалося богато — (він виняв нотатник і подав відповідні дати). Мабуть не схочете остатиця по заду.

Сказавши це, сів. Газди знов понесли люльки до ротів. Деякий набивав свою тютюном, другий сіркав сірник до рукава, або до підошви. Начальник кресав огонь кресалом, — казав, що так воно найпевніше і найменше коштовно. До паперу, по старій звичці, не спішився ніхто. Він лежав білою цяткою на жовтому столі.

Докторові *utriusque juris*, голові „Підгірської Ради“ і Начальному директорові „Підгірського Банку“, зробилося на душі ніби після першого програного процесу. Він встав, хотів щось даліше говорити, і знов сів, і ще раз устав, а тоді прямо спитався:

— Ну, як же воно буде, панове?

Панове не відповіли нічого, лиш з кута почулось: „Пилип Каня Степанів голоситься до слова.“

— Просимо дуже! — сказав врадуваний адвокат.

З хмар диму виринула висока стать — з обличчям, що нагадувало не Каню, а гірського вірла-беркута. Довгий, горбатий ніс, навислі сиві брови і зіниці, що миготіли під ними, мов блудні вогні в корчах.

Каня підступив до вікна і відчинив його. Почувся шум смерек, джурніт гірських потоків і свист полонинського вітру. Тютюновий дим захвилювався, мов осіння імла, коли сонце сходить, і в хаті зробилося виднійше. Не тільки обличчя зібраних Гуцулів, але й образи

на стінках зарисувалися ясніше. Каня перехилився крізь вікно і зачиняючи його обережно сказав: „Нема нікого. На дворі гарна ніч, аж любо.“ Сказавши це, підійшов до дверей, відчинив, зазирнув направо і наліво у коридор і, вертаючи на своє місце, спітав:

— А чи ми тут газди самі свої? Нема тут кого не потрібного між нами?

— Можете, батьку, говорити безпечно, — відповіли йому.

— Ну, так слухайте, коли ласка.... Дякуємо пану адвокатові, що приїхав до нас і сказав нам мудре слово.

— Дякуємо, дякуємо!.... — почулося кругом.

— Усе, що він балакав, суща правда. Але я, як той Пилат у святому письмі, спитаюся вас, що таке правда? Я вже над гробом, ноги мої половину світа зійшли, очі мої богато такого бачили, чого ви, газди, не побачите ніколи, але правди я не стрінув піде. Вона хіба у Бога святого на небесах, та ще може і у тих дітей, що злого не творили, і в тих душах старців, що злого творити не годні, бо їм уже не до того, бо вони вже у другий світ зазирають, так як я. Сокотись, чоловіче добрий, бо кругом тебе, мов гадина в корчах, брехня і кривда сичить, вона тільки того і пазить, щоб тебе у саме серце вжалити. Так воно й тепер. Нам сокотитися треба, бо окрім божої опіки другої над нами нема. Пригадайте собі, чого то нам не обіцяли, як під Кенігрець вели. Я там був і бачив, що з нами творили. Наш полк стояв, як народ у церкві на храм, збито, збито. А пруські гармати валили в нас й валили. Чому ж пытаюся я, не посунули нами ні вперед, ані назад? Чому?

Перервав, дожидаючись відповіді, та не відповідав ніхто.

— А під вечір, коли приказ прийшов уступати, то ми з місця рушити не могли. Труп на тебе зправа і зліва валився, бо неодин з них поміж живими піби живий стояв, і аж тепер виявилося, що він труп. Богато говорити та слухати нема коли. Кондрегур, Пакеня, Коломийський, Черновецький полк, — то хто такий? Хіба це не наші люди? А кільки їх там лягло? І чи лише там? А в Італії, а в Боснії, гадаєте, що там забава була, — що?

І він обкинув своїм вірлиним зором голови слухачів; та тії голови хилилися все нище й нище вділ, мов би їх його слова скелею придавляли. Навіть начальник спер голову на руки, а руки на коліна і так сидів, як з каменя кутий.

— А як нам за це платили, того вам не потрібую казати? Де наші полонини широкі, де наша сплавачка вольна, де наші ліси предковічні і тії лови, що не один з нас у них кохався, в хаті всидіти не міг, бо рушниця кивала на його: „ходи“. Наїхало всілякого чужого народу, жандарі дорогу на найвищі верхи знайшли, — прашай, гуцульська воле. І коли ми до решти не прошали, так це дякувати маємо тій освіті, що поширилася між нами, тим товариствам, спілкам і крамницям, у яких ми збираємося до купи, бо кожного з нас зокрема справили б вони скоро.

— Ваша правда, ваша свята правда, батьку Пилипе, — звалися газди. — Говоріть, говоріть дальше!

— Перше кожний з нас розумів, що він Гуцул і на тому край. А нині ми знаємо, що не тільки світа що в вікні, що наша країна куди більша, і що на ній живе великий український народ. До мене ті нові думки долітають, як би хто з другого берега кликав, бо я старий, бо моя дорога не туди, а там — о. (Він показав рукою у сторону церкви.) Але є молодші від мене і вони певно не цураються доброго діла, вони послужать тій нашій Україні. Але як?

— Але як? — перекидалися зором і словами гуцульські газди.

— Наше село, яктої макух. Щобуло молодого й дужого забрали. Збили його, як на фолюші сукно. Підіть ви завтра вулицею і подивітесь, кого стрінете. Жінки і стариня. Легіня зі свічкою не стрінете, хіба підпарубочих, запорожців, що зза порога на танець глядять. Підхоплюється то, як птахи у гнізді, за рік, за два і вони будуть літати, — підхопні. Пішлемо їх, — то хто лишиться в селі, хто боронитиме наших жінок і дівчат? Довбуш не хоче вставати.

— Довбуш на Сокільському спить, — кивали головами газди, і зітхання, подібне до шуму цвінтарних смерек, понеслося по хаті.

— Чи не краще буlob, як би нам рушниці прислали, і кулі, і пороху, що треба. Ніхто, як ми, не знає наших гір, ніхто, як ми, не буде їх боронити. Я, хоч старий, а за піч не полізу і на тім, о, верху я вам вгадаю, чи це ялівець, чи медвідь. Нас очі не заводять, а руки не трясуться, тут кожний камінь для нас, як феник у кишенні. Обороняючи наших гір, боронилиб ми границь України. Я скінчив.

І висока стать схovalася знов у димах поміж книтарами.

Гість з міста потер чоло, ніби хотів, щоб воно сильніше думало, а потім прикрив очі рукою і мовчав. Газди мовчали теж. Ізза гір викочувався місяць. Вікна стояли, ніби із срібла куті.

— Чи ще хоче говорити?

— Ні. Каня сказали, що всім нам було на язичі.

— Так тоді пустіть мене до слова.

— Просимо, просимо, пане докторе!

— Я не Гуцул, але з Гуцулами зrisся. Я чую, що їх болить. Мій передбесідник говорив, ніби мені із серця читав. Але так, як би нам хотілося, на жаль, не може бути. Нам дозволили мати не територіальну міліцію, а український легіон, як окрему військову частину державної армії.

— В тім бо то й діло, — втрутив своє слово начальник.

— Того нам не змінити, бо нема як і коли. Хмара насувається на нас і тільки слухай, як перші громи вдарят. Газди! Я певний, що ви так обороняли би своїх гір, і колиб, і полонин, і кожного плаю, як ні один лицар у світі та чи оборонили би ви їх, це друге питання. Тую силу, яка насувається з півночі і від сходу, треба здергати, спинити там на долах, десь може над Дністром або над його притоками; тут буlob запізно, тут і так народу, як сами знаєте, не богато залишилося. Тому-то я ще раз прошу, хто хоче, хай голоситься. Дехто інші, оттут на цьому папері, хай покладе свос імя, а інші хай підпишуться в комітеті, який ми виберемо з трьох пода. Скоро світ, іду даліше. До неділі остається нам три дні. В неділю комітет відведе добровольців у город. Так — прошу....

За той час, як говорив адвокат, праворуч від його почувся діяльго.

— Татуню, я голошуся.

— А мати ж що? Стрівай!

— Ні, я мушу! — і до паперу підступив молодий хлопець, ніби з образу зіскочив, гарний, хоч малюй. Взяв за перо і поклав перші великі і невправні букви. Його батько слухав, як скрипіло перо по папері, і як тряслися чорні кучері його наймолодшого над білим новим киптарем. Двох старших він виправив у полк ще тамтого тижня. Перед його очима виринула тая пустка, яка тепер зробиться в хаті й на обійстю, і тій великі жінчині очі, що серед тої пустки будуть когось шукати. Але як син закінчив свій підпис і вертав від стола під стіну, він махнув рукою і сказав: — Взяв вовк корову, хай бере її теля.

До стола підійшли оба молоді Микитюки. Їх батько переступив з ноги на ногу і спитав: — Ви оба?

— Оба, татуню! — відповіли хлопці. — Ми ж браття.

— Про мене.

За ними підступило ще кількох, а тоді почувся у хаті кашель. Значиться, більше ніхто. Адвокат прочитав підписи і почислив. Було 13.

— Тринайцятьох підписалося, — сказав у голос.

Тринайцять, це погане число . . .

Знов почувся цей самий кашіль. А тоді виринув, як лящ із троші, хирявий, худощавий лєтінь; його при наборі рекрута постили і в селі дивилися на нього як на сміховиту фігуру. Він не годен був ковбка двигнути, бо в грудях грало йому, як на тримбіті, а як вийшов на верх до маржини, то довго-довго лежав, мов неживий, заки прийшов до себе.

Тепер він випрямився, голову підняв гордо, руку заложив за пояс і сказав: „Тринайцять нещасливе число. Щоб було 14, пишіть і мене.“

.....

Записали.



В ТАБОРІ.

(Виїмок з поеми „Буря“.)

Оттак ми, пане, йшли, і йшли, і йшли,
Аж до табору втікачів прийшли.

Висока брама і кільчастий дріт,
Брудні бараки, церква, — це наші світ.

Дивлюся я, — тож кримінал, гарéшт,
Пошо ця церква і на церкві хрест?

Хіба, щоб рідне згадуватъ село
І плакати за тим, що там булó.

Булó й нема.... Чи буде ще коли?...
Бог знає.... Нас в бараку привели.

Барака довга кроків п'ятдесятъ,
На право і на ліво люде сплять.

Перегородка тут, і там, і знов, —
Барака, ніби стайні для коров.

Тільки у наших дідичів стайні
Куди чистійші й не такі тісні.

Скотíна місце має, щоб лягти,
Скотíна річ цінна, не те, що ти.

Скотíну кормлять, чешуть, стережуть..
Тебеж як пса з кута у кут женуть.

Бо ти слабий, і не для тебе твер.
Байдуже їм, чи ти живий, чи вмер.

А діти? Хлопецькі діти, звісна річ,
Їм все одно, солома, лава, піч,

Щоб голову булó де приклонить.
Напхаетсья картоплею і спити.

А чи здоровий їм буде цей сон,
Чи мають воздух, сонце від вікон,

Чи розвинуться, чи зівянуть тут? —
Най тішаться, що мають власний кут.

Сей власний кут.... О, Господи з небес,
У тім куті я жив, як в буді пес.

З їжі марнів, від зимна синів, пух,
Куди не йшов, волік важкий ланцух.

Бо у таборі: варта, комісár,
Що пильнував нас, ніби псаřю псаř.

І писарі всілякі і урýд,
І ніби кождий був нам дуже рад.

А вдійсности то всякому табор
Був так потрібний, як в аэбуці „йор“.

От примістився, щоб не йти під твер.
Той наглядав, а той псував папер.

Ще доки літо було, доти ми
Не проکлинали нашої тюрми.

Бувало сядеш, дивишся на гай,
На жито, на пшеницю, як Дунай,

І згадуєш, як сам колись орав,
І сіяв, і косив, і копи клав.

І молотив в стодолі і весни
Чекав. І всі ті спомини, як сни,

Кріпили нас, казали: „зачекай
Повернете колись у рідний край

І заживете краще, як жили!“
А голос у душі питав: „коли?“

Коли? Коли?... І як на сон клались,
То весь барак стогнав: колись.... колись....

Колиб я сам був, — невеликий страх,
Але ті слізози, слізози на очах

Моєї жінки і моїх дітей!
Я хлоп, як камінь, та для сліз мягкий,

Вони мене палили от тут, о!
На груди щось важке мені лягло,

Спирало воздух і казало: „кинь!
Кинь цей табор, ані, то скорше гинь!“

Та кинути його не було як.
Бо як кліщі тримав нас цей барак,

І не пускав.... Діждались так зими;
Найгірший клопіт мали ми з дітьми.

Як птахи з клітки перлися на двір,
Худі, голодні, білі, як папір.

Без опанчини, шапки, без чобіт, —
Щоб не в барапі тільки, щоб на світ!

А ввечір кашель, що не можна вснуть,
Сусіди гніваються і кленуть:

„А щоб ти задубів, а щоб ти спух!“
А жінка плаче й тулилась під кожух.

Так кожда ніч була нам, як віки,
А найбіднійші, то були жінки.

Бо хлопська річ, „подбай“, жіноча „плач“,
То птахаю співай, то круком крач.

Тай плакалиж вони! Не знаю я,
Як від тих сліз не впилася земля.

То не табор був, тільки шльох і рев.
Летіли душі, як листки з дерев.

Як ми прийшли, був за табором яр,
Як відходили, то лишивсь цвінтár.

Душ девятьсот і девятьсот хрестів —
Моя доњка там й двох моїх синів.

А третій на війні. Цей щастя мав,
За рідний край боровся він і — впав.

Погиб під Львовом. Калиновий квіт
За шапкою поніс на другий світ.

За ним не плачу. Довг свій вітчині
Сплатив в сімнайцятій життя весні.

Коротко жив та гарно й славно вмер, —
Таку потіху маю я тепер.

А жінка? Жінка стала, ніби пень,
У неї — ніч, не ніч, і день — не день.

Що не візьме до уст — полин і сіль,
Для неї світ — один великий біль.

Для неї світ, не Сян, не Збруч, не Дін,
Лиш зойк один, один важкий проклін.

,,Бодай би я у рідному селі
Повисла була на сухій гилі,

То знала би, що земленці своїй
Віддала грішне тіло на погній.

То знала би, що з моїх трудних рук
Буйну пшеницю буде їсти внук,

Що та пшениця сил йому додасть,
Щоби змогти колись ворожу властъ,

А так, — я тут, а мої діти там,
Якуж я раду свому серцю дам?“

Оттак вона голосить, мов крізь сон,
Волосся рве й дереться до вікон.

А я до неї кажу: „Жінко, цить!
Жалю жалем не можна угасить.

Нам треба жити, треба працювати,
Нам треба довг святій землі віддать

Бо щоб не було в світі, у людий,
А наше діло: хлопе, землю рий!

Ми з неї вийшли; і тебе й мене
Вона колись в своє нутро прийме.

І ніби мати нам колись повість:
Забудьте кривду і забудьте злість.

Жили ви чесно, як Господь велив,
Господь розсудить вас і ворогів.

Минувшість най буде, як чорна тінь,
А будучність, як білий день, — амінь!“



П О Д У Ш К А.

— Неважек це правда?.... Женишся?

— Так женюся і тебе прошу за свідка.

— Гум! Коли ж вінчання?

— У неділю.

— В неділю? Алеж це не можливо! Як можна так скоро зважитися на найризиковніший крок у життю? Це для мене прямо незрозуміле і, прости за слова, павіть підозріле.

— Нічого тут підозрілого нема. Женяться другі, неважек мені не можна. Я вже довше не можу витримати зі своєю подушкою і з господинею.

— Яка подушка? При чім тут господиня?? Говори ясніше.

— Як-то при чім? Тут подушка грає велику ролю, подушка і господиня, а властиво, головна річ подушка.

— На маєш, напийся чарку вина, бо тобі щось мабуть недобре. Закури папіроску і поясни мені це єфінкове питання, бо як ні, не буду тобі за свідка. В неясну справу не гадаю встравати....

Чоломкнулися чарками, закурили папіроски і той, що прийшов, став оповідати:

— У мене, як знаєш, була подушка. Своя власна подушка. Та ще яка! Двоє могло на ній спати. Важила невно яких п'ять-шість фунтів. Фунт пірря коштує тепер 25 міліонів. Значиться, не подушка, а прямо маєток. Головна річ, що тая подушка, то було не тілько мое ціле движиме й недвижиме майно, але, так сказати, святощі родинні, мої Ляри й Пенати. Тую подушку подарувала мені покійна моя бабуля. Цілу зиму власними руками пірря дерла.

— Гу — ум!

— Не „гу — ум“, а пірря, правдиве гусяче пірря. Сиділа біля печі така маленька й худенька, що здавалося, ціла в подушку влізти може, і дрібними пальцями віддирала пух від шипулок. Що відідре, то в піхву остережно пхає. З пуху відділювався що найдрібніший пушок, сідав на бровах і на сивій голові бабуні і вона виглядала, ніби її іней припав.

— Прости, що перебиваю. Але ти не малюй, а розкажуй, яку ролю грає тая подушка у твоїм наглім вінчанні.

— Як умію, так і розкажую, а коли тобі недогода, так можу і кождої хвилини перестати.

— От і обидився. Ну, говори вже, говори!

— На чім я став? Ага, бабуля пірря дерла, а я вчився писати. Господи! Як мені не вдавалися „літери“, особливо буква „ф“, — я її тому й називав „фе“. А „вісім“, то я писав так, що два колісцятка одно верх другого чіпав. Ніяк не міг викрутити того обарінка, що зветься — вісім. Нераз хотілося мені зубами погристи перо, подерти папір і йти собі геть. Але, як бувало гляну на бабуню, то погадаю собі: ні, вже таки краще писати, ніж пірря дерти.

На Великдень перший раз спав я на моїй новій подушці. Яка розкіш! Цілий потонув я у ній, так, що тільки чуприна сторчала. А бабуля казала мені: памятай, синоньку, щоби ти тої подушки не запропастив де у світі, як будеш великий, бо великі хлопці, то великі драбуги! А кілько разів будеш на тую подушку свою голову клсти, то і мою голову згадай, бо мене вже тоді не буде на світі.

Так я й робив. І до матури на тій подушці вчився і на університет її з собою возив і як перший раз залибився, то до уха її зітхав, знаєш, як воно буває. А, тая подушка могла би богато дечого розказати. Вона навіть на війну зі мною ходила і ранена була. Але мій форисіц вилічив її, залатав як найделікатніші пальчики якоїсь панночки господарної і ніхто навіть не сказав би був, що тій подушці 20 літ минуло. От що то за подушка була!

— Дуже то гарно, але я все таки доглупатися не можу, який звязок між нею, а твоїм наглим наміром покинути стан холостяцький. Був чоловік, як чоловік, і нараз жениться, дезертирує з нашого кавалерського табору. Не розумію!

— Терпливости! Це лиш початок, так сказати, вступ до новелі, а тепер прийде сама новеля. Послухай! Тую подушку я аж тут з собою привіз. Шукаючи хати, дивився я пильно, чи безпечно там буде моїй подушці, чи ні. Одяг замкнені у шафі, а подушка на ліжку лежить, хтось будь може украсти. Яж до своєї подушки так привик, що без неї, здавалося, навіть жити не міг би. Аж знайшов я собі хату. Невеличку, але чистеньку. І ліжко стояло не при дверах, а далеко при вікні, значиться, мої подушка буде безпечна.

— А не заглядають до вас непрошені гості? —
питаю господині.

А вона руки на грудях нахрест зложила і ніби літанію читає:

— Поганий тепер народ зробився. В Бога не вірить.. Кіна, лікери, фокстроти. Клямки від дверей відривають. Нашому сусідові, лікареві, вивіску і дзвінок від дверей відчіпили. В ночі прийшли кликати його до хорого і не могли дістатися до хати. Так хорий і вмер без лікарської помочі. Але в мене ви будете безпечні. В мене самі порядні люди. І ланцух при дверах висить і пса Філюта тримають.

Йому як муха понад ніс перелетить, то гавкає, не то що.
Ні, ні, в мене вам буде безпечно.

Ну коли так, то добре! — Примістив я мою подушку
і мешкаю.

А господиня моя прямо живцем мене до неба тягне.
Прийду рано по воду — молиться, загляну перед вечером
до кухні — молиться, в суботу лямпика перед образом
горить. Ізабеля називалася. Я й прозвав її — Ізабеля
Католицька.

Як ми вже трохи краще познайомилися, то я раз-
і питав її:

— А за кого ви так молитеся, пані?

— А хоч би за вас, мій пан.

— Неважек я такий грішний?

— Не знаю, але знаю, що ви по ночах кудись лазите,
а ніч, то недобра річ. Все, що найгірше, робиться в ночі.

— А коли ж мені ходити, моя ласкова пані. Яж
цілий день у фабриці, в бюрі сиджу. А треба ж чоловікови
трохи розривки якоїсь.

— Тим бо то біда, що молоді люди за розривками
гонять. Для мене найкраща розривка, як у неділю до-
костьола піду. Більше мені нічого й не треба. От і виб
так робили. А ввечір почитали „життя святих“, або
позичили собі в мене Геновефу, то раз „цуд“ гарна книжка.
І виспані ходили би, і гроші трималися би вашої кишені,
і я спокійно засипляла би в ночі. А так, як почую на
вулиці крик, то все собі гадаю, чи не вас які горлорізи
мordують. Страх, які тепер погані люди повиростали.
Що крок, то шинок, а що два, то кіна. Не буде добра
на світі, ой не буде!

Так вона мене що найменше раз в тиждень на добру
дорогу наверталася. І, знаєш, я дійсно став скорше до хати
приходити, а як на дворі дощ, або мороз, то нікуди й не
ходжу. Ніяково було перед Ізабелею Католицькою, така
свята, хоч у рамці клади.

Але раз якось у фабриці застрайкували і я вернув
несподівано до хати.

Відчиняю двері, входжу і нараз очам своїм не вірю.
Ніби мене до порога щось привязало, ніби я стовп якийсь,
а не чоловік, ніби....

— Лиши тії порівняння і кажи, що сталося, бо я
вже цікавий.

— Сталося щось страшного. Уяви собі. Ізабелля Католицька клячить коло мого ліжка і з моєї подушки пересипає пірря до свого яська. Як побачила мене, то так, як набрала була повну пригорщу що найкращого пуху, так і не донесла його до насипки, лише розсипала по підлозі. Пух, як яка ґльорія, повис над її головою.

— Ну, а ти що?

— Ніщо. Мені так соромно зробилося, так глупо, що насунув капелюх на голову і як пішов, то аж над раном до дому вернувся, щоб не стрінутися з нею. А на другий день написав її лист, щоби собі від першого іншого лъкатора шукала, бо я другої хати шукаю. А що тепер мешкання знайти тяжче, ніж вигадати нову теорію Айнштейна, так я рішився оженитись.

Моя наречена дістає від своїх родичів два умебльовані покої, а головна річ не буде мені пірря з моєї подушки надсипати. От що!



РОЗМОВА.

(Віймок з поеми.)

Вже зорі меркли над садами,
Вже й місяць скрився за горою,
А аранжέр*) кричав без тями:
„Панове, гусаком за мною!“

Благословилося на днину
І вікна синіли, біліли,
А ті танці ні на хвилину
Ніяк спинитись не хотіли.

Вже світло лямп почало биться
Зі світлом дня, — так дивно стало:
Якісь такі зелені лица,
Сукніж, — як квіття, що привяло.

Почув я втому, вийшов з салі
На танок, з танку до горбоду,
Іду все далі, далі й далі.
Садом, левадою, над воду.

*) Той, що проводить танцями.

Нараз — щось біле, як калина,
Ціла рясним покрита цвітом,
Як в сяйві місячнім „Причинна“,
Ішо ходить, нудить божим світом.

Вона! Вона!... Не тямлю нині,
Як я тоді прийшов до слова,
А тямлю — йшли ми по долині,
Долина ж та була чудоба!

Кругом смарагди і опалі,
Сафіри, жемчуги, рубіни,
Імла, немов хрустальні салі,
Каміння — мов якісь руйни.

А ми, як ті герої з казки,
Царевич я, вона царівна.
Я ніби в неї прошу ласки,
Вона, русалкам водним рівна,

Не каже „так“, ні „ні“, — очами
Манить мене в глибінь бездонну,
А я іду, іду без тями,
І вірю в неї, як в мадонну....

„Скажіть раз, пані, можу мати
Надії, хоч за маку зерно?“
„Не знаю.... Нам пора до хати....
Ні, ви лишіться тут.... Я верну, —

Сама, бо знаєте, язики
Які тепер лихі, погані,
Сказалиб: що за звичай дикий
Ходити в двійку на зарані?“

„Я вас не пущу, я за вами
Піду слід в слід, за ріки й гори!“
„Не боїтесь моєї мами?
Як нас побачить, буде горе!“

„Моя ти зоре, пані моя,
Я не боюсь тепер нічого.“
„А чи ви чули, що й небоя
Вовки вже зіли, й не одного?“

„Волю вовкам попасти в зуби,
Пантерам, тиграм пасманистим,
Як втратити усе, що любе,
І з туги своє серце гризти!“

„Чому відразу так трагічно
Любовну арію співати?“
„Бо я не вмію плятонічно
Любити“. . . . „Так?... То йдім до хати!“

„Ходім! Най бачать, що по слові
Вже ми, що звязані на віки....“
„Ви, бачу, дуже помислові,
Час і терпець — найкращі ліки

Для хорих на totу недугу,
Що звесь раптовнєє кохання.“
„А я ще знаю слабість другу.“
„Яку? Скажіть!“. . . „Кокетування.“

„Дивіть які! А я гадала,
Що вас до рани можна класти.“
„Коли болячка вже нарвала,
To зайві і найкращі масті.

Потрібний ніж. Цей ніж, то слово.
Скажіть його, пора остання!“
„Пошо? Дивіться, як чудово
Зіходить зіронька порання.

Повисла прямо над сосною,
Тільки підскочить і — вхопити....“
„Ви глумитеся надімною,
A я без вас не можу жити.“

„Не можу! Що значить „не можу“
Для мушкинї?... Не розумію.
Aбо себе я переможу,
Aбо я в світі жить не вмію.

Ви молоді. Пробуйте сили,
Пробуйте боротьби з собою.
A то, — метелик легококрилий
Повис над квіткою одною

Й гадає, та одна на світі,
А більше не було й немає....
В вас ще весна, що буде в літі?“
„Що буде, пані, я не знаю.“

„Так зачекайте. Може вскорі
Забудете мене, мій пане,
Час і простір, це два докторі,
Що гоять і найглибші рани.“ .

„На мою рану тільки ліку,
Що ваше слово, більш немає,
Абó щасливий я до віку,
Абó кінець мене чекає.“

„Невижек?... А може ви гуляли
Задовго трохи й без перерви,
І дві-три ночі не діспали
Тому в вас розгулялись нерви?“

„Ах що там нерви?... Кітка й мишка,
Якже люблю я цю забаву!
Скажіть раз: так, чи ні, і — кришка,
Пора скінчити раз цю справу.

Я не дитина, не дозволю,
Щоби ви з мене глузували,
Я не хробак, щоб ви ногою
Мене, всміхаючись, доптали.

Я чоловік і ви людина,
Обое рівно гідні чести.
Рішаюча в життю хвилина,
А ми будем Бог зна що пласти!“

„Дивіть, дивіть, яка раптова
Зробилась з вами переміна!“
„Бо я...“ „Пустіть мене до слова!
У мині теж настала зміна.

Як довго гралися словами,
Так довго правду я скривала,
Тепер готова перед вами
Сказати, що давно бажала.

Мені ви, пане, не байдужні,
Я радо вас в життю стрічала,
І ваші наміри подружні,
Поцо скривати? — прочувала.

Я згідна руку вам подати
На долю і недолю, друже,
Та є у мене батько й мати,
Мені їх воля не байдуже.

Я одиначка, я їх око,
Їх ціль життя, я їх надія,
Неважек могла би я жостоко
Нараз надію цю розвіять?

Вони старі. „Батьки і діти,“
Як відомо, відвічна драма,
Донька хотіла в світ летіти,
Так з хати не пускає мама.

Донці поезія, романы,
Мистецтво, праця для народу,
А мати, як лиш ранком встане,
Біжить до стайні й огороду.

От так џераз буває, квочка
Кричить, як качата йдуть в річку.
Та час над „ї“ поставить точку,
Пора нам погасити свічку.

Я, пане, не еманципантка,
Я лише так трохи поступова,
І хоч не дуже то й педантка,
Та знаю, що це дати слово.

Ви того слова не бажайте
Від мене скоро, зараз, нині,
Не дам його — не проклінайте,
І даром не тужіть по мині.

Не все у світі так буває,
Як хоче наше серце, пане,
І не одно, що процвітає
Так гарно нині, завтра вяне.

Та, щоб там не булό, ми будьмо
Такими другами, як нині,
І тої ночі не забудьмо,
Як ми ходили по долині.

Як ми ходили і словами
Перекидалися, ніби гралися,
Я рада би, щоби між нами
Вони, як спомини, остались.

Не всім судьба, як рідна мати, —
Коли тебе нападе туга,
Яка розрада погадати,
Шо маєш десь у світі друга,

Що друг цей думкою при тобі,
Що він про тебе памятає..
Правдивій приязні і в гробі
Кінця і забуття немає.

Тож дайте руку, будьмо други!
І — що нам світ? І — що нам люди?
Немає більшої потуги
Над ту, що криється в нашій груді!“

Подала руку, я устами
Припав до неї і — без слова
До хати ми пішли стежками. . .

Так закінчилася розмова.



В Т І К А Т И?

— Втікати?... А тож як?... Видиш ці дерева? —
Він рукою показав на садок. — Вони, сказати, не з землі,
а з моїх пальців повиростали. Як зимою буря зачне
вихитувати ними, то мені так, як колиб гостець мої
власні руки крутив. А збіже! Колись тут вівсик вівсика
кликав, а нині жито, що вуж не перелізе. А сіно жать,
а худоба, а пчола!... Я на цій землі свої сили лишив,
я тут своє серце зів, а тепер кажеш: тікай!

Полинялі очі зпід навислих бровів устромив у свого зятя так, що цей голову над скриню понурив.

В хаті бреніли мухи і при грудях молодиці хлипала дитина.

— Війна. Ніби то перший раз цісарі воюють. А хібаж я їм своєї скіри під Кенігрець не носив? Чого вони ще хочуть? Мені спокійна старість належиться і тиха могила, о там, о, де мої батьки лежать, щоби наші кости на страшний суд не потрібували з усіх сторін світа до купи збігатися.... Правда?

— Та воно ніби то правда, але світ тепер не на правді стоїть, а на кривді. Вішають наших за зраду, а як ворог прийде, то буде вішати за вірність. Хочуть нас вороги наші, як той ліс, вирубати і викорчувати, щоби тут своє насіння насіяти. От що! Тому — втікаймо! Потерпимо, поблукаемо по світі, а колись таки вернемо на цей ґрунт і буде він наш, а ми його. Ви, татуню, оцих маєтків і так не заберете до гробу.

— Фільєсоф! Вже то з вас молодих, як котрий словом рушить, то так, як здохле теля хвостом. Не заберу?! А щоб ти знав, що таки заберу. Наберу повні очі поля, села, цілої рідної землі, останні мої гадки будуть про них, — не заберу?! А когож я тут лишну, як не вас, а ви хто, як не я?... Фільєсоф!

Зять встав. — Татуню, не пора тепер на розмову. Будемо по дорозі говорити. Дивіть, як люди в гори втікають. Я, кажуть, не дурний, послухайте мене хоч раз, — тікаймо! Прийдуть Мадяри, повісять, о це вже хоч би й коршмар постарається, прийдуть Москалі, скажуть: Мазепинці, і теж нас по голові не погладять; як же ми тоді лишими Марію і Петrusя?

Оба зирнули на молодицю, що з дитиною на руках сиділа біля печі, як Богородиця в старім іконостасі.

— Яке їм життя, коли нас не стане? Вона ще молода, ще нічого собі, а тут тільки диви, як нахлине вояків, ніби тих кабанів... тьфу! — і він махнув рукою.

Старий ще раз глянув на доньку і внука і відвернувся до вікна. Від його широких плечей потемніло в хаті.

Чути було, як скрипіли ворота, іржали коні, торохтили вози.

Село заворушилося, як муравлисько.

На майдані, перед урядом громадським викрикувала „навіжена Ксенька“: „Не мають що робити тай воюють! Звоювалаб іх сила Божа!... А ви — тікайте! О, тікайте, як зайці перед хортами.... Господарі, газди превелебні! Ксенька хвоста не задре разом з вами. Бо й пошо мені втікати? Голий розбою не боїться. На мене вже й чорт не злакомиться, не то Москаль. Хібаб му сліпаки на верх повилазили....“

Ніхто її не слухав.

У стайнях худоба жалісно ревіла, ніби просила, щоб її без догляду не лишати.

Чепіль повернувся від вікна на хату.

— Збирайтесь!

— А Ви?

— Нім зладжу віз, щоб були готові!

На порозі спотинувся, мало головою об одвірок не луснув.

— Iri!

* * *

Як коней вбирав у півшорки, то приговорював до них: „А справуйтесь добре. Де треба, спішіть, де треба, спокійно стійте і не полоштесь, бо тепер такі часи, що на всяку всячину треба дивитися. Доньку, внука і зятя привезіть назад. Памятайте! А мене ви вже в остатну дорогу мабуть не повезете.... Ого!... Бог святий знає, як воно буде, та не буде так, як годиться.... Ну, ну, не шарпай мене за рукав, бо розірвеш.“ — І поплескав коня по гнучкій, лискучій шиї.

* * *

Семен з Марією відсунули у ванькири стару, ковану єкриню. Відважили дві дошки в долівці і відкрили мощену яму. Туди посыдали звої полотна, одіж, кожухи, всі статки, яких годі було з собою забирати. На верх ішли книжки.

— Маріє, а воно не потухнуть? Шкода таких гарних книжок. Ми їх з тестем зі Львова з кождих зборів привозили. Скучно буде без них.

— Чи без одного буде нам скучно, Семене! Та чей же Бог дасть, що за який місяць вернемося назад.

Кажуть, тепер війна не може довго тривати. Куль не стане.

— Коби то, — та мені якось інакше здається.

Дошки назад моцно прибили і скриню на своє місце присунули. Ванькир замкнули на ключ. З привички, бо знали, що перед такими розбишаками, які тепер ішли, замків нема.

Ще не скінчили збиратися, як заїхав віз.

— Ну виходіть там! — гукнув Чепіль.

Але вийти не так то легко було, як сказати.

— Можеб ще тую тарілку забрати? Диви, яка гарна, поливана! Ти мені її аж з Кутів привіз.

— Та бери!

— А як же ми без образів будемо? Візьму Матір Божу Зарваницьку. Може вона від нас яке лихо відверне.

— Забирарай!

— А харчів, чи не мало нам буде? Там може навіть і кукурудзи не садять.

Набрали більше харчів.

А потім попросили батька, щоби ще в хату зайшов.

Послухав. Випили по чарці, закусили хлібом і сіллю і посадали на лаві, як на відлєті птиці.

Нараз встали, поклонилися стінам на всі сторони світа і вийшли.

О якіж тяжні ті чоботи хлопські!... Як з заліза....

* * *

Батько з доњкою сіли по середині воза, де менше трясе. Семен взяв віжки до рук. Перехрестив коні батогом і рушили з місця. Підручний спотикнувся, та він його не вдарив, як звичайно. Німина мабуть теж щось розуміє, може щось прочуває.

Дитина плакала: ніби казала, — куди ви мене везете? Я там не хочу!

Марія заститькувала її, а сама з жалю аж умлівала.

Батько сидів похмурий, як осіння ніч.

Не говорили до себе, ніби щось злого зробили.

Що діялося в селі, того й на воловій скріні не списав би.

Іхали скоро, щоб не бачити.

Та здавалося їм, що дорога стогне, що коліс щось хапається і не пускає.

За селом, на скруті мусіли спинитися.

Натовпилося богато возів, ніяк було переїхати.

— Або їдьте, або возьміть на бік! — гукнув Чепіль.

— Ая, їдь! А подивітъ, яка там кумедія! — Відповіли йому.

Поставали на віз і дивилися.

Посеред дороги стояв Олексій, Божий чоловік, і проповідував. „Куди їдете, люде! Іх ідуть визволяти, а вони втікають чортові в зуби.. Кажу вам: завертайте! Нікому волос з голови не спаде. Спаситель наш гряде, уготовім йому дорогу, щоб не назав нас рабами негідними.... Завертай кажу, а то голову розторощу!

І підняв якусь ломаку і вимахував нею від рова до рова та полошив коні.

— Та чого ви стоїте, — каже Чепіль, — та слухаєте дурного. Возьміть його на бік тай їдьте!

Поташили Олексія геть на окіп і вози рушили в дорогу. Але ще вони і гонів не віхали, як він уже знов стояв там, де перше і чекав на нових утікачів, щоби їм ту саму проповідь говорити.

— Щоби хоч лихий якого жандара не надніс, — каже Семен, — а то повисне невинний чоловік.

— Може й невинний та дурний, коли дав собі голову білим царем закрутити та ще других з толку зводить!

— Кождому вільно свою гадку мати, — конституція.

— Де твоя конституція, сину!

* * *

Як виїхали на першу гору, Чепіль не витримав, озирнувся. Побачив село в долині, ціле в садах і городах. Сади аж угиналися від овочів. Соняшники серед городовини, як лелітки на вишивці, вилискувалися до сонця. Копи стояли густо, а стерня була, як щітка. Пахло зерном і землею.

І побачив Чепіль свою власну хату, найкращу в цілім селі. І побачив грушку, під котрою з покійною жінкою в суботу, по роботі на відпочинок сідав. І побачив криницю, котру сам викопав і з котрої вода смакувала йому краще найсмачнішого меду. Над криницею

журавель витягав свою шию ген' понад стріхи високо-високо, ніби хотів побачити, куди то його господар поїхав....

— Гов!

— А ви татуню, куди?

— Я щось забув. Коло Червоної коршми станеться на попас. Може я вас навпрашки догоню.

Знали, що батькове слово тверде. Сказав — так і буде. А до того гадали, чи не забув гроші. Ніхто не знав, де він їх ховає.

Пішов....

* * *

Коло Червоної коршми возів, як на ярмарку.

Шинкар пиво й горівку розносить і бере більше як звичайно. Золото окремо ховає, здачі не дас, — дрібних не стало.

— Що воно буде, як ви гадаєте Семене? — питаютъ Чепілевого зятя.

— Як би я знов, то може дома сидів би. Як би був такий, що знає, як тая війна скінчиться, то йому більше нічого і не треба.

Якийсь незначний чоловічок вже може сотний раз нині толкує: „Москаль до нас на кутю прийде, а ми до нього на паску. А на Зелені свята зайдуться цісарі на границі і зроблять мир. Як було перше, так і даліше буде, тільки хрещеного народу богато убуде. Ой, багато!...

Жінки зітхають і втирають слізози. Розказують собі, як іх хата, ніби руками тримала, як хрестикивали на них, щоб не їхали, як ревіла худібка і кільки котра полотна лишила, щей недобіленого.

— Не сливн! — гукає котрийсь на свою. — Ще дощу накличеш, а нам ще лиш того бракує.

Ті, що попасли й погодували коней, їхали даліше, а нові надтягали.

Семен чекав на тестя.

Постелив жінці на возі, накрив її, а сам видивлює очі на шлях. Нема.

Ніч ясна, але зимнава. Перші листки облітають з дерев. Ліс ніби щось шепче.

Якась трівога обхопила Семена. Чи не сталося що з тестем? Він чоловік мудрий, але завзятий. Нікому не уступить. А нині, поли втінай і втікай! Нині треба, як той лис хвостом крутити, — і поклонитися, і дурним прикинуться, і не один гріх на свою совість взяти. А Чепіля і війна не переробить.

„Не лишу його в такій лихій пригоді,“ рішив Семен і збудив жінку.

— Вважай на віз і на одного коня. Другим поїду в село. Пошукаю батька.

— Не барися і приходіть оба!

— Будь спокійна. Я чортові в зуби не полізу. Ворог ще десь далеко. Ні луни є видно, ні стрілів не чути. Бувай здорована!

Поїхав.

* * *

Перед селом погадав собі, що коня треба лишити в стебнику, бо пішки якось пересунешся, а кінський тупіт серед тихої ночі далеко й широко лунає.

Так і зробив.

Стебник стояв у ярі, над потоком. До нього навіть дороги не було, тільки стежка бігла між полями.

Казали люди, що на тій стежці чорний баран пасеться, хованець Чепіля, його богацтв пильнує. Ніхто туди не ходив по ночах, бо кому стежку цей баран перейде, тому добра не буде. Семен сміявся з того і нераз навідувався до стебника, чи все в порядку.

Взяв коня за вуздечку, веде.

Прийшов, хоче відчинити двері, не подаються.

Підважив плечем, ще раз і ще раз, — не йде.

— А який там чорт не дає мені і тут спокою? — почув низький, жіночий голос.

Пізнав голос Ісеньки.

— Відчиніть! Це я.

Відсунула підпору: — Т-с!

— А Ви тут що?

Приложила палець до рота: — Т-с!

— Та кажіть бо!

— Т-с!

— Здурила жінка. Кажіть, що в селі, — чи не бачили старого?

— Бачила і більше не побачу!

— Не морочте мене, розказуйте! Впилася баба, чи що....

— А вже що пила і зілля піддала. Та в мене зілля проти зілля було, а в них ні: От що! Попилися. Один і каже: „ходи зі мною, молодице.“ А я йому: „Хоч ти мені і трийцять тисяч міліонів давай, так не піду.“ „А то ніби чому?“ „А тому, що ти поганий, в тебе ніс напоперек, а очі напоздовж.“ „А тож як?“... „Подивися в калабаню, то й побачиш як“.... А він тоді до мене: „Відьма!“ А я до нього: „Відьмак! Ось тобі як!“...

Взяв Семен Ксеньку за плечі аж кости захрупогли.

— Не дурій, а кажи, що сталося з моїм тестем!

Випутила на нього очі, ніби її хто з твердого сну збудив.

— Скажу, синоньку, скажу, але перше треба двері підперти. А як би хто двері виважив, то під девятим вуликом потайник є, аж до каміньоломів веде. Ти не знов, а Ксенька знає, Ксенька все знає, бо Ксенька чарівниця.

Підперла двері і потягнула його до повітки, де була постіль і невеличка піч. Шепотом стала говорити.

— Як ви поїхали, гадаю собі; треба йти до Чепелів, і так свого кута не маю. Допильную їм хати, обійду худібку, подякують, як вернуть. Розпалила я в печі, зварила якусь вечерю, припратала, така я широка господиня, що ну! Аж і Чепіль прийшов.

— А тиж тут як?

— Так, як бачите.

Розповіла я йому, а він і каже:

— Ну то й гаразд. Оставайся!

Повечеряв і пішов до світлиці. Мені казав сидіти в челяндні.

Куняю я на лаві, а все мені здається, що щось воно буде, що ворог прийде. Розумієте. Аж чую ніби старий до когось балака. Наслухую. Ніби молиться. „Давти мені, Господи, чесно вік звікувати, дай і без сорому вмерти....“ Нараз:

— Ксенько! Ти спиш?

— Ні, — кажу, — і йду до нього.

Сидить на лаві, рушниця коло нього, знаєте, тая, що нею диків на своїй бульбі стріляв. Дивиться так якось грізно, незвичайно.

Стала я біля дверей.

— Слухай! каже.

— Слухаю..

— Як би зі мною щось сталося, то підеш до стебника. Там під третім вуликом, від дверей на ліво, вириєш ямку, так може на пів ліктя. Візьмеш, що там буде, сховася за пазуху і побіжиш до Червоної коршми. Застанеш їх, віддаш, а не застанеш, то питай людей, куди поїхали, і доганяй. Десята частина тобі, за труд і вірність, а решта їм. Та ще скажеш, що благословеніє мое їм на дорогу посилаю. Зрозуміла?

— Щеб то ні!

— А тепер можеш йти спати. Тебе тут не треба.

Піщла я. Ale не сплю. „От чоловік, — гадаю собі. — Яка я нікчемна, ніби ворожка, ніби піячка, що я таке? А він мені свої маєтки довірив. Добив він мене тимі Слідіб я його цілувала, на край світа пішлаб, кудиб . не казав. Плачу....“

Аж нараз: „Ту, ту, ту!“ — вони!

Позлазили з коней, добуваються.

— Відчини, а то виважимо двері!

Тихо.

— Відчиняй, сякий такий сину!

Тихо.

— Не хочеш по добру, так на тобі! — і посипалися кулі в двері.

Кинулася я до світлиці і одна мені по при саме вухо, як той чміль прожужжала. Входжу, а старий з рушницею вже коло вікна. Відчинив кватирку.

— Я тую хату збудував і поки я живий, ворог до неї не ввійде!

Примірився і — грим! і — грим! і — грим!

А стрілець був добрий. Таких тепер нема. Ні одна куля не хибила.

Остатну для себе лишив.

І тая не завела....

* * *

Що дальше — не потрібую казати.

То був хлоп, то був господар, то був лицар!...

ЯК ПОВЕРНЕМО

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

Хто введе нас у старі пороги,
І з дороги нам обміє ноги?

Хто постелить білу постелю,
Що не треба й пишного готелю?

Бо невжеж є де така арома
Квітів, меду, мрій і снів, як дома?

Бо невжеж де так солодко спиться?
Плещуть хвилі, збіже колоситься,

В житі сині зацвілі волошки,
Небо ясне, хмар ніде ні трошки.

Йдеш кудись, — куди? До щастя брами.
Гей нема, нема, як в батька й мами.....

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

На руїні бовваніє комин,
Притуливсь до його сірий спомин,

Притуливсь і гірко, гірко плаче,
На могилі чорний ворон краче.

Чорний ворон, а туга чорніща,
Це подруга наша найвірніща.

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

*

У городі черешні і вишні
Пригадають мрії нам колишні,

А розцвилі рожі і лелії
Пригадають літа молодості.

І вітрець зашелестить листками,
Стрепенуться дерева гильками,

І посиплеться з них квіття біле.
На волосся з болю побіліле.

*

А на полі кожна нива, грядка,
Кожний міст, на річці кожна кладка

Стануть нас несміливо питати:
,,Чи ви чули, як грали гармати?

Чи ви чули, як верби скрипіли,
Як хати вночі палахкотіли?

Зойк, що птах не міг на хату сісти!“
Чи ми чули?... Щож нам відповісти?

*

І будуть питати нас могили,
По яких дорогах ми ходили?

По яких дорогах бездорожних,
По чужім болоті, чи по рожах?

І будуть могили нас питати,
А ми чоба вділ будем хиляти,

Нище, нище як під вечір тіни,
Як головні посеред руїни.....

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?



С Т А Р И Й Д В I Р.

По легкім туркоті повозу пізнав, що з мурованої дороги звернули на полеву.

По обох боках філювали дозріваючі збіжа.

Останні відблиски погасаючого сонця ховзалися по легких філях житного й пшеничного колосся.

Хвилину можна було піznати, жито по сріблистім, а пшеницю по золотавім відблиску, але незабаром і тая ріжниця розплилась в зелено-фіолетнім тоні, як краска на малярській палеті.

Починалася ніч. Спокійна, підгірська, літна ніч, вдумчива й поетична, повна своєрідного настрою, якого годі шукати в інших, чужих краях.

Стрикали пільні коники і в ровах покумкували жаби.

„А ось і двір!“ — сказав візник, показуючи батогом і перервав задуму подорожнього.

Цей глянув в напрямі батога.

На право, яких кількасот метрів перед ним, стелився синявий туман, а з того туману знімався білий будинок, якого контури злегка зарисовувалися на тлі мягкотемного лісу.

Зза ліса виринав місяць у повни.

В дворі лиш у кількох вікнах світилося і тільки з одного комина снувався дим місяцеві просто під ніс.

„Буде погода,“ — сказав візник і скрутів в липову алєю, довгу, але щербату, бо деяких лип бракувало.

Брама до двора була відчинена.

Обіхали великий муравник і спинилися перед ґанком. Чотири високі й доволі грубі стовпи виростали з камяних сходів. За стовпами, досить глибоко були скляні двері.

Зігнутий в чотири погибелі чоловічок підбіг до повозу і глянув гостеві в очі.

Цей спитав: — Пан управитель дома?

— Ще нема. Прийшла депеша, щоб завтра зполудня вислати на залізницю коні.

Пан управитель просять, щоби на них підіждали.

— А переночуєте мене?

— Розуміється. Покоїв маємо богато. Двір майже пустий.

— Ну, то й гаразд.

Старий, досвідний лакей легко взяв гостя попід рамя і поміг йому вилізти з високого, фяктерського повозу.

— Прошу вважати, бо тут щість сходів. Так, ми вже на ґанку, а тепер я піду по ліхтарку.

— Не треба, зайдемо і без свічки, маю добрі очі.

Перейшли кілька кімнат освічених зеленавою місячною позолотою, аж служачий спинився і сказав:

— Тут, може, ласкавий пан дозволять розгоститися.

Засвітив лямпу, на високій бронзовій підставі, мабуть одно з перших того рода світил, привезене зі світової вистави у Відні, і вийшов.

За хвилину вернув з валізою.

— Спасибі вам, — не знаю, як на імя....

— Ксаверий.

— Спасибі вам, Ксаверий, — сказав гість, розглядаючися по кімнаті, в котрій мав провести нинішній ніч.

— Що пан позволять на вечерю? З дробу може бути що завгодно.

— Що кухар подасть, те й буде, але склянку горячого чаю випу радо.

Слухаю пана.... і як тінь висунувся з кімнати. Був малий, мав великі сиві бокобороди, ходив, як на пружинах. З хребта звисав йому фрак невловимої краски і теліпалися блискучі гузики з пятипалковими коронами.

В кімнаті було сиро. Як звичайно там, де довгий час ніхто не мешкав.

Гість повів пальцями по столі і дивувався, звідки й тут береться порох.

Потім оглянув образи і підійшов до дверей.

Вели до малої, ошкленої веранди з повсялими квітками. Видко, не було їх кому пильнувати. Взагалі будинок подобав на зачарований двір. Паркети скрипіли, двері співали, годинники розказували якісь незрозумілі казки. Крізь відчинені двері до сусідного покою видно було, як портрети моргали до себе. На одному, якийсь здоровенний добродій, з підголеним чубом, здвигав раменами, і ніби питався: „А він тут чого?“

Чого?... Цей маєток мають парцлювати. Хоче купити собі декілька моргів і двір, щоб мав де з родиною провести час літнього відпочинку.

Була це здавна його улюблена мрія. Місто виснажує чоловіка, робить його подібним до паперового цвіту, без

ароми і без привабу життя. Дійсно, мешканці міст, особливо великих, шукають радості не там, де треба, а куди їх тягне уява. Ідять хліб, але не знають, звідки він береться, діти часто не бачили збіжжа на очі і не знають що жито, що пшениця. Неваже вони добре і здорово? Ніяк ні! Мрії Рескіна й Куліша про хуториній устрій мають богато дечого доброго за собою. Поки був молодий, не думав проте, але тепер, як п'ятьдесятка за плечима, чує, що мати природа гнівається на свого марнотратного сина. Треба вертати до неї, як не на все, то хоч на два-три місяці що року, тоді, як вона в повному розцвіті своїх невмірущих сил.

— Вечеря на столі! — почувся голос Ісаверого, що стояв у широко відчинених дверах до їадальні, випрямлений як свічка, в чорному фраку і в білій краватці. Бокобороди ніби нарочно розгорнув, щоб видно було білу краватку і чистий перед сорочки.

Хрустальний павук освічував круглий стіл, на котрім стояло одно накриття.

Гість сів, білу скатертку положив на коліна і, набираючи страву з півмиска, котрий йому подавав Ісаверий, спитав:

— Пан і пані давно виїхали за границю?
— Ще весною.
— А коли вернуть?
— Невідомо. Тут тепер управитель господарює, а властиво — ліквідус.

Останнє слово вимовив з жалем.

Про тую ліквідацію говорили недогарки свічок у павуці і порохи на меблях і тюлеві занавіски при вікнах, на котрих навіть не дуже то вправне око могло пізнати сліди тютюнового диму.

Тільки цвіти в японській вазі перед стола були свіжі й розкішні, як би їх ця ліквідація не торкалася.

Були вони тут одиноким живим і привабливим явищем, бо від усього іншого дихав смуток минулого і пережитого, — не виключаючи і Ісаверого, хоч мав фрагільну білу краватку.

— Ісаверий довго служить?
— З діда прадіда. Тут я зріс, тут гадав і вмирати. А тепер....

Не докінчивши речення, змінив таріль і подав солодке.

— Ви не потрібно зготовили таку вечерю. Маєте знаменитого кухаря.

— Колись тут усе, можна сказати, було знамените.

— Колись?

— Так, бо тепер богато змінилося. Тепер головна річ — столиця і заграниця, а про рідне гніздо ніхто не дбас, тому до нього летять чужі птиці.... Може я собі за богато позволив сказати, вибачіння прошу.

— Нічого. Яж вас питав, бо не привик мовчки їсти.... Вина не наливайте. Не хочу. Випю горячого чаю. Другі по чаю заснути не можуть, а я не сплю, як його не випю.

— Я знов, як дозволять пан сказати, люблю до подушки чарку полинівки. Без того погані сни маю, як ось ніби мене покійний пан за ухо тягне, або дід нинішнього дідича каже замкнути в ледівні, бо й таке колись бувало.... Кождий чоловік, як лікарі говорять, має свою „конституцію“.

Присунув гостеві під руку столик з шипучим самоваром і з великого, старосвітського чайника напляв свіжо запареного чаю.

Сам, як тінь, висунувся до другого покою, де дівчина стелила гостеві ліжко.

— Ти навіть ліжка постелити не вмієш!

— Та чому?

— Або я знаю чому, — досить, що не вмієш. Перину треба добре зрухати, подушки мають стояти отак, о!... Ви, баби, нарід ні до чого. Шісте тисячі літ, а таки так, як іравець вшиє, жадна з вас не потрафить. Так само з варенням. Що кухар, то кухар. Ви тільки до одного здатні, хлопцям голови завертати. О, це ви вмієте раз добре.

Говорив шепотом, але гість чув тую розмову.

Добра вечеря, гарний чай і полеміка старого Ісаверого на тему жіночих здібностей розвіяли його надто ліричний настрій.

Запалив „трабуко“ і вийшов на веранду. Обвіяв його холод літної, гарної ночі, по якій сподівався погідної, теплої днини.

Запущений парк, широкі алєї, над верхівям дерев зорі, а на стежках меріжки місячного сяйва, все воно було несказано звичайне, а разом із тим якесь таке

поетичне, що наш гість, не дивлячись на свою п'ятьдесятку, став піддаватися чарам тієї ночі.

Посеред парку був невеликий став. Верхівя дерев сицали на воду місячну позолоту, а вода посилала їм свою легку мраку. Було тихо, ні листок не ворохнувся, ні квітка не задріжала і парк нагадував заворожений город у казці про сплячу королівну.

— Цей парк міг бі теж децо розказати.... Скільки тут грудей зітхало до місяця в таку ніч, як отся, кільки притишених розмов мішалося з шелестом перших по-жовкливих листків. Де вони нині, ті уста, що такі солодкі слова шепотали, ці ніжки, що ледви доторкалися піском висипаних стежок?... Суєта суєти! — Треба йти спати. Усьому прийде свій час на сон.... Добраніч!

І вернув у їдальню.

Ксаверий чекав тут на нього.

На нічній шафті горіла нова свічка, стояла склянка з водою і пишався незвичайної форми дзвінок.

Ксаверий хотів позачинювати двері від сусідних покоїв.

— Лиштъ. Люблю богато воздуху.

— Я тому, бо двір пустий, шиборне миш і здається, не знати що. Часом десь з вечера заletить лилик, притулиться до якої шафи, а в ночі заче літати. Ще збудить пана.

— Нічо страшного. Чи раз мене будили. Добраніч вам!

— Доброї ночі бажаю покірно.... А як би чого панові треба було, то прошу тим дзвінком задзвонити. Встану.

І вийшов.

Гість підійшов до ліжка. Було велике, вигідне, мягкє, тільки постіль чути було не фіялками, ні резедою, а пранням. Глянув на дзвінок. Такий самий показували йому колись в однім заграницініму музею як велику рідкість. Дзвонар, видко, горячий католик, на його крисах вирізьбив цілу сатиру на дисидентів, навіть не дуже то приличну.

„Цим дзвінком можна би й голову розбити,” — подумав собі, сідаючи на канапу.

„Вигідна. Не ти до неї, а вона до тебе притулюється, хоче тебе взяти в свої обійми. А робить це не так нахаль-

но, як теперішні „клубзеслі“, знає міру, і не така безугарна, як вони.... Любли старі меблі, особливо бідермаєр, та ще віденський.

І одяги тоді були куди гарніші від ниніших, особливо мужеські! Наші нинішні одяги, ні то вигідні, ні гарні. От мішки. З того боку жінки мають над нами перевагу, вони вдягаються гарніше, це і Ксаверий мусів би їм призвати....“

Повіки насувалися на очі, а думки не хотіли йти спати.

„Як дивно! Цей двір тягне мене до себе, ніби старий знайомий. Неважек би?“

І пригадав собі, що його предки по батькові й по мамі були теж колись великими панами. Збідніли в Наполеонських часах. Батько позбувся останніх шляхотських традицій, був демократом, а він пішов слідами батька. Важкою працею добився імені і придбав дешо гроша. А тепер захотілося йому хоч літом мешкати в дворі. Чому? Неважек відзвивається в ньому аграрій?... Можливо. Пригадує собі шкільні часи. Як бувало прийде весна і побіжать з горбів перші потічки зі стопленого снігу, то щось його від тої книжки ніби кліщами тягнуло в поле й казало: „Ходи! Будемо орати, сіяти і слухати, як жайворон співає.“ Щось подібного говорили до нього нині ці стіни. „Вертай до нас, приведи тут своїх дітей, верни нам життя, як колись було.“ „Алеж це смішно! Він якраз порвав з тим давним життям-світом, хоче нового, буйнішого і куди кращого.... Сентіменти!“ Смішні сентіменти. Загалом тут богато смішного. Перший Ксаверий. Як він вдягнений. Неважек тут треба фрака? Як ходить, як говорить, як бордою трясе, — ніби вертепна кукла. Куклу зробили з живого чоловіка і тая кукла плаче, що їй назад хочуть привернути людську подобу. З яким жалем вимовив він слово „ліквідують....“ А все ж таки тут гарно. Щоб тільки добити торгу з управителем. Такий великий парк. Може діждеться хвилини, коли по цих тінистих алеях бігатимуть його румяni внуки. Веселим щебетом виполошать останні тіни минулого і буде тут соняшно, весело, ясно....

Вдивився в поломінь свічки, в очах затанцювали семибарвні круги, які ширшали, ширшали й незамітно переносили його в зачаровану країну сну. Канапа при-

тулилася до нього ще блище, сердитий пан на портреті підніс палець до надутих губ і звертаючись до свого мальованого товариства шепнув: „тс!“, місяць сховався за хмару.... заснув.

Тільки з вази на столі в їдалальні паході свіжо зірваних квіток мандрували по тихих покоях.

* * *

— Цей дзвінок, то не є така невинна штука, як кому здається. Го-го!... Було воно так. Старий пан, дідо нинішнього дідича, лежав хорій на подагру. Я її не мав, не знаю, що воно за хороба, але говорять, що дуже болить. Пан не привик був терпіти, — кричав, сердився, навіть лікаря хотів бити. А обслугував його козачок Петрусь. (Це ще за панщини було, бодай не вертала!) Мале, синьооке з жовтими кучерами, як тії волокна, що їх кукурудза пряде. Видали?! Все він був перестрашений, все йому чогось руки тряслися. Раз, перед ночі, пірвали пана болі. І теплі подушки давай, і баньки клади, і гірчицю грій. Петрусь з ніг валиться. „Капель мені, капель хутчійш, чуєш! ти!“ — Петрусь відчинив аптичку (так отсю шафку звали), вишукав плящинку, взяв ложку, числиль: „один, два, три, три...“ „Діяволе, як ти рахуєш? Ти мене отруїти хочеш, — стій!“ Петрусь хотів плящинку від ложки відняти, рука задріжала — тарах! Каплі розлились по паркеті. Пан зірвався, вхопив дзвінок і пустив його просто між двоє отсих перестрашених очей. Дзвінок був сильніший від хлопського черепа. Розбився не дзвінок, а череп. І перестав Петрусь боятися пана, перестали йому руки трястися, вже його тепер ніхто по десять разів одної ночі не будить, вже він вольний.... О тут, о, коли пан дозволять побачити, видно, як відлупився мур.... (старий відсунув канапу і показав відколупану стіну).... Що заклеяте новою тапетою, то вона, гляди, й віддується, як на руці міхур.... Такий цей дзвінок, а дивитися на нього, так нічого, ніби гарна штука, навіть сміховита...

Але перейдім до великої салі.

Увійшли. Саля довга, лискучий паркет, біла стеля, стіни червоним шовком обиті. Здовж одної стіни шість вікон, усі до городу, під другою канапки і фотелі, а над

ними портрети. Видно не один мальяр малював і не рівночасно, але всі покриті покостом з фабрики часу, з тої самої, що робить патину на мідяні криші церков, на бронзові статуї полководців і на прикраси ампіру.

— Отсей пан по середині, це воєвода, гордоші наших панів. Життя і смерть богато тисячів народу тримав у своїх сильних руках. Жорстокий був. Не одного на другий світ вислав, на те й воєвода. А дивак, що й розказати важко! Бувало спросить гостей на пир. Приїдуть, зберуться у їдалальні, маршалок кожному його місце покаже. Чекають. Аж і воєвода входить. Стане при столі, коло свого фотеля, поведе оком на право й на ліво, а тоді з пістолета у венецьке зеркало — грим! Посиплеться скло, кому й на голову впаде, пані йойкнуть, а він: „Вітайте дорогі гости. Це вам на віват. Простіть, коли кого стрівожив!“.... Такий був.

Дама в гермелінах коло нього, це жінка воєводи. На право й на ліво від них їх сини й доньки. А отсі коло дверей в кутку (тут слуга нахилився до гостя, одно око прижмурив, як до стрільби і не без деякої іронії у голосі казав): — ці до фамілії не належать. Покійний дідич привіз їх із заграниці. Купив у якого торговця стариною, чим більше предків, тим краще — правда? Не даром же Й Вергелій цілу поему написав, щоб Римлян вивести від Троянців. Мій рід теж не буденний, сказав слуга і випрямився, як струна.... Ми з діда прадіда лъокаями були. Прадід маршалком в отсьому самому дворі служив. Маршалок! Хе, хе, хе! Над службою і пасами полководив. Хе, хе, хе! З ним теж раз пригода була. Щось раз панові стрілило в голову і питає: „Маршалку! А кілько в нас служби в дворі?“ „Сорок сім люда, прошу ласки вельможного пана.“ „Сорок сім?... Почислимо.“

Задзвонили і кругом ґазону уставилася ціла двірська прислуга, хлопи й жіноцтво. Рахують, — сорок шість, рахують ще раз і таки нема сорок сім. Пополотнів мій прадід, не знав бідака, що тая баба, що в комірці цілий день цукор рубала, як раз на кольки померла.

„То ти такий маршалок! — гукнув пан, — то ти так свою службу робиш!“ — і кивнув на гайдуків. „Випороти його!“

І випороли маршалка.... Маршалок!

Але позатим нарікати на свого предка не можу. Була це „перзона“, — його хоч би й на королівський двір посилай, сорому не зробив би. Розумів своє діло, а діло наше не легке, ой не легке, прошу пана!

— А чий це портрет? — спитав гість, показуючи на гарну паню, кохетливо всміхнену, зі шнурком перел на рожевій, лебединій шиї.

— Це наймолодша донька воєводи.

— Гарний малюнок. Хто його робив?

— Кажуть — Бакчіяреллі, але я при тім не був, ручатися не можу, може це твір котрого з його учнів, бо сам він лиш короля та королівських дам портретував. Кажуть, що модель був кращий від портрету. Я тої самої гадки. Може пан порівнають?

— Що ви це? Вона ж померла, заки я на світ прийшов.

— Та воно так, а все ж таки, коли пан цікаві, то можуть побачити її. Треба лише положитися снати в сусідній кімнаті на отомані. О дванайцятій годині вона злазить зі стіни і чистить паркет.

— Жартуєте!

— Деж би я смів. Говорю сущу правду. Підіпне шовкову сукню, на білі саплянці падіне щітки і чистить, чистить поки не запіють кури. І не всміхається тоді, так як на портреті. Прижмурить очі, закусить губи і чистить.

Соромиться, бо на неї ціле товариство зі стін глядить.

— Що за диво!

— Не диво, а кара, прошу ласки пана, а за що така кара, я можу розказати. Отож служила раз у дворі дівчина чудової вроди, ще краща від самої ясної панянки. А до панянки приїздив стольникович, женитися хотів, тільки воєводи боявся. Панянці подобався панич, а паничеві покосіва в око впала. Запримітила це панянка і стала знущатися над безталанною дівчиною. Казала себе чесати і драпала її, як кітка, казала шити й голкою в груди колола, казала чистити паркет і щіткою по голові била. „Щоб мені цей паркет був, як зеркало, щоб я в ньому могла побачити себе.“

Дівчина чистила й чистила, а все ж таки, що зеркало, то не паркет. На тім паркеті вона собі ножем отак — о (тут зробив рух, що нагадував гаракірі) і — кінець. А панночка мусить по ночах паркет за неї чистити, бо

кара, прошу ласкавого пана, все таки мусить бути, як не за життя, то колись.... Може пан скажуть на другу ніч на отомані собі постелити?

- Ні, дякую вам.
- Чи маю й про других говорити?
- Ні!
- Так може підемо даліше?
- Ходім.

І переступили поріг.

— Це гостинна, — почав наново служачий. — Меблі змінялися разом із модою. Отсі, що тепер, куплені за гроші, які пан одної ночі виграв у карти від свого сусіда. Сусід зарівався бритвою. Властиво, голився, рука задріжала і бритва перетяла головну жилу. Нешасливий припадок. „Я ніколи не сподівався, — казав тоді наш пан до пані, — що Томаш такий неуважний. Здавалося чоловік зрівноважений, спон'йний, аж нараз такий припадок.“ А паня: „Дівчата, коні й карта, — черта варта.“

Пан засміявся на ціле горло, а пані пішла до своїх покoїв. Вона тих меблів не любила. Бувало, як мусить вийти до гостей, то сяде на крайчику фотелю і тільки жде, щоб піти собі геть. За те пановий здоровий регіт лунав нераз по отсім покою. Він любив сидіти в тім, о, фотелю і курити люльку, як баша. Тут і з ним стався припадок, але це вже пізнійша історія. Я про неї розкажу панові, як обійдемо другі покої. А тепер побачимо, щось секретного, про що лиши домашні знали.

Тільки прошу вважати, бо тут три сходки в долину. Зійшли, відчинили ще одні двері і служачий засвітив свічку. Темничка без вікна, лише тапчан, клячник, а над ним образ Матери Божої. Старий слуга добув хустину, обтер нею чоло й очі і говорив дріжачим голосом: „Туди увійшла панна Гертруда, як рожа, а вийшла сива, як голуб. Три роки пересиділа нещасна. За що? — питаютися пан. Звичайна історія. З лісничим утікала.“

Той лісничий, то був волинський дідич, що в повстанню маєток стратив, мусів утікати і дістав лісничівку в нашого пана. Кращого мушини я не бачив ніколи. Панна Гертруда любила ходити по лісі з книжкою у руках, з Вальтер Скотом. Так вони й пізналися, полюбилися, а що любов була безнадійна, змовилися втікати. Хтось доніс до двора, вислали погоню, счинилася стріляни-

на, він згинув від кулі (теж-нещасливий припадок), а її привезли й засадили оттут. Вийшла щойно тоді, як з нашим паном стався нещасливий припадок. Та об тім я обіцяв розповісти пізніше. А тепер переїдемо до канцелярії.

Ця канцелярія, то була спора кімната обставлена шафами й обвішана сідлами, вуздечками і всіляким ремінням. В куті стояли міхи з зерном, а на них клітки й ліхтарні всілякого фасону. Коло величезної скіряноти канапи стояла колекція цибухів і палиць, а над канапою пишалися стрільби і нагайки. Ці останні могли бути стати прикрасою навіть славного судового музею в Нірнберзі. Скіряні й дротяні, з цвяхами і з кульками, великі й малі. Показуючи на одну, казав старий слуга: „Такою як по спині лизнули, то памятав до самої смерти.“ „Пусти хлопа під стіл, то він лізе на стіл, — говорив бувало пан, — не тримай його добре в руках, то він тобі до горла добереться.“ „І тримав, — добре вмів тримати! Отими залязами прикручували руки, а тими“...

— Дякую Ісаверому! — перервав йому гість і підійшов до вікна.

Вікно було мале і високо від землі, щоби хто не закрався, бо в канцелярії стояла також каса.

Перед вікном стелився зелений муравник, шуміли корчі, а в корчах стояла ледівня. Перед ледівнею груба, дубова, стара, аж чорна лава.

— Тая лава, прошу пана, називалася „кобила“. Там, де ледівня, стояла колись мандаторія. Мандатор судив людей. Час був дорогий, суд відбувався скоро. Вивели, поклали на кобилу і били. Двох гайдуків тримало винуватця за голову і за руки, а третій валив. Били, аж гомін від двора відбивався. Пані втікала до свого покою і голову під подушку ховала. Мігрина, спазми, не виходила до обіду, а на завтра знов усе йшло своїм порядком. Пані добра була, милосердна, але щож вона могла порадити? „Я тобі до твого діла не мішаюся, а ти мені до мого не втручайся,“ — говорив пан, а як він сказав, так і було. Цікава річ, що як колись перед кобилою люди ногами землю збили, так вона й до нині не заросла травою, ніби навіть трава на тім місци рости не хоче.

Гість відвернувся від вікна і перейшов до другого покою.

— Тут звичайно мешкав учитель, або учителька, вчили дітей. Остатню спровадили з Німеччини. Висока, білява, горда. Діти слухали її і добре вчилися. Аж приїхав зза границі панич. Не знаю, чи так вона йому подобалася, чи тому, що на селі не мав що робити, досить того, що почав з нею романс. Але не на свою трафив. Не дала собі голови закрутити, зробила скандал. Не знаю чим той скандал був би скінчився, колиб одного ранку не витягнули були нашої учительки зі ставу, — неживою.

Відчинив вікно і показав на плесо.

— Іду я до офіцини, дивлюся, а на ставі, щось ніби коса. От, гадаю собі, щось мèні привиділося, бо звідки би там взялася коса? Але ні, бачу, що коса, то виплине, то потапає, підходжу блище, а на воді ніби рука водні лілеї ловить.... Потопельниця.... Побіг я до двора, наробив крику і витягнули. О, бачать пан, о, підпливає рукав, видно пальці, о, о, волосся колишеться на філях.... I так все, коли місяць у повні....

А тепер вертаємо до гостинної, тут, де стався припадок з моїм покійним паном. Було це зимою 1846. року. Певно пан знають, яка це зима була? Ну, отже! Аж до нас доходили глухі вісти про те, що діялося на Мазурах. Народ став зпід лоба дивитися на двір. Чекали якогось цісарського письма, дурніші виговорилися, що зроблять те, що сталося у Горожані.

Донесли до пана і — почалося. „Я з вас, гайдамаки, девяту шкуру зідру!“ відгрожувався пан. Аж одної ночі, чуємо: в парку; якісь голоси; бренькіт кіс, огні... Що такого? Післали маршалка. Вернув ледви живий. Бунт, прошу ясновельможного пана. Хлопи обложили парк, поставили варту на всіх дорогах і кажуть, що живої душі з двора не пустять.

— До стрільб! Ми їх кулями розженемо, як встеклих псів!

Почула пані і вхопила пана за руку. Поки я жива, ти того не зробиш. Не хочу, не допущу!

— Так що? Чекати аж впадуть до двора і переріжуть нас?

— Божа воля. Іх і так більше. Треба по доброму пробувати. Пішлемо за парохом.

Якось вдалося козачкові пересунутися через варти в село. Прибіг парох і почав переговорювати з бунтарями.

Переговори тяглися по північ. А тимчасом пан, пані і ціла родина сиділи в гостинній, на тих меблях, що їх пан колись у карти був виграв. Пан, то сідав, то вставав, ходив як тигр по клітці і сопів.

Пані молилася перед родинним хрестом: „Прости нам, Господи, гріхи наші і помилуй нас!“ (Вона нашої віри була, зі старого українського роду походила і народ любив її.) Аж відчинилися двері і увійшов парох. Ніколи не забуду його. Високий, з великим чолом, синьоокий. Такий сильний був, що як ухопив рукою за колесо, то щоб найсильніші коні, а стануть. Співав як соловій, а проповіди такі балакав, що народ з далеких сіл до нашої церкви прибігав. Не було такого, щоб не послухав його. Увійшов обсніжений і каже: „Слава Ісусу Христу!“ Всі кинулися до нього: „Спасителю наш!“ А він: „Ласкаві панство. Послухайте, що скажу і рішайтесь скоро. Знаєте мою прихильність до вас (пані Зофія приходилася йому своячкою), але знаєте, що і народ мені не чужий, я його пастир. Я обіцяв людям, що відберу від вас присягу, що виїдете з села і поки дідич живий, не вернє туди. Маєтком буде управляти настановлений вами управитель. За те, що сталося нині, нікому волос з голови не спаде. Якщо ви годитеся на те, так присягайте.“ „Годимося!“ відповіли всі, крім дідича. „А ви?“ — звернувся парох до нього. „З огляду на родину мушу згодитися, але колиб жінка і не діти, яб з ними короткий процес зробив.“ „Отже прошу,“ — сказав різко парох і відібрав присягу. А тоді вийшов на ганок і промовив до народу. Його голос лунав серед зимового вітру як військова команда. „Ручу вам своїм словом, що ціла родина виїде з села і поки пан живий, не вернє туди. А тепер прошу, поводіться, як слід. Я відправлю панські повози поза наші граници, зі мною поїде той з господарів, котрого ви виберете з поміж себе для контролі. Чи годитеся?“

— Годимося! — залунало кругом і парох казав лаштувати повози, а сам вернув у двір.

Пані Софія припала йому до ніг. Підняв її і посадив на канапі.

— Заспокійтесь. Це, гадаю, найкраща розвязка, якої тільки можна було добитися. Дітям і так треба ходити до школ, а що до маєтку, то я вже буду добре дивитися управителеви на руки.

Дідич ходив по покою і сопів.

— Дякую вам, отче кузине, — сказав, простягаючи до пароха руку. — Але це вимушена присяга.

— Що?

— Вимушена присяга, кажу. І не вже ж я звязаний нею супроти моїх власних хлопів, та ще роззвірених як тічня?

— Алё я обовязаний перед ними, а ви передо мною! — відповів рішучо парох і очі його запалали на силу здергуванням гнівом. „Як чесний чоловік, ви повинні знати, що ваше поведення з селянами було гірше ніж погане, злочинне. До часу збанок воду носить, а той час і так довго тягнувся. Присяга, річ свята і ви її мусите додержати. А коли ні, справа буде між вами, а мною. Не гороїтесь! Мене ви не настравите. Мої предки були більшими панами ніж ви, перед фізичною силою я страху не знаю, а моральна перевага теж не по вашому боці.“

— Отче!

— Пане!

Очи їх стрінулися з собою.

В гостинній зробилося тихо. Ніхто не смів пари з уст пустити. Здавалося, що навіть годинник перестав тикотіти.

Аж дідич похилив голову.

— Отже?! — спитав священик.

— Ну, так.... .вицідив крізь зуби пан і казав собі подати води.

А парох:

— І ще одно. Заки виїдете, мушу знати, що сталося з Гертрудою.

— Це родинна справа.

— Я також, хоч і з далека, але до родини належу, а колиб навіть і не належав, то совість велить мені, щоб тая загадка була раз розвязана, мій пане!

— Води! Скорше, скорше води! Темно мені. Запаліть більше свічок!

Всі кинулися до пана і за хвилину він не жив. Стався з ним припадок, на тій самій канапі, яку купив за виграні в карти гроші.

Під вікнами почулися крики. Народ бентежився, чому не відізджають пани. На ганок вийшов парох.

— Пан не поїде. Він помер. Не вірите мені?

— Віrimo, але якось дивно.

— Як дивно, то най двох найстарших газдів прийдуть і подивляться.

— Не треба, не треба. Най з Богом спочивають.

І розійшлися.

Як поховали пана, за трумною ішла Гертруда, біла, як молоко. Всі гадали, що вона посивіла тої страшної ночі, коли з паном стався отсей припадок.

По похороні люде просили пароха, щоби пані не виїздила з села, казали, що вони знають її добре серце і що між селом і двором не буде тої пропasti, що перше.

Але пані не згодилася. Казала, що недаром цілуvala хрест, щоб більше не вернути. Аж діти підросли і ожениvся найстарший син та перебрав маєток. Але тоді вже і панщини не було. І ціла тая пригода пішла в забуття, як не одно в світі; пам'ять наша коротка. Але є мабуть якась невидима книга, в котрій записують усе, добре і зло, щоб звести порахунки. В книзі нашого двора „debet“ було більше від „habet“. І тому він засуджений на запустіння.. Маєток парцелюють, а щож варт двір без маєтку? Це вже не двір, а великий, бездушний будинок, неважек воно не так?

— Мабуть, що так.

— Гадаю собі своїм дурним розумом, що справедливість якась мусить бути і що жаден гріх, жадна кривда не минає безкарно.

— Говорите, як священик в церкві. Але, правда того священика, про якого ви розказували, я пізнав з ваших слів.

— Неважек?

— Так. Це був мій дід.

Лице Єсаверого видовжилося і закамяніло з дива.

— А Гертруда....

— Панна Гертруда, — повторив слуга і очі його стали рости, рости аж до розмірів двох шиб у вікні.....

* * *

Коли збудився, на шибах горіла заграва сходячого сонця. Співали перші птахи. Потер рукою очі, підніс високо повіки і лиши раменами здигнув. „Ігі! І не пив я нічого, крім чаю і щось таке ввижалося мені.“

Встав, підійшов до ліжка і згасив свічку, яка доГорювала в ліхтарі і з якої синявий, чуткий димок снувався кругом канапи, як бабське літо круг корча.

Скоренько роздягнувся і пірнув у постелю. Не хотілося йому, щоби Ксаверий побачив нерушенну постіль і догадався, що він не спав.

Але заснути не міг.

Сонні мрії снувалися дальше поперед очі і ніби казали йому: піди й переконайся, чи все те правда.

Встав і пішов до салі.

Воєвода грізно дивився зі своїх позолочених, порохом прикритих рам.

Усміхнена паня зі шнурком перел, нокетливо гляділа на нього і ніби казала: „і ти віриш, немов то я коло півночи чишу паркет?“

Портрети нечленів родини ніби хотіли сховатися, в сутінки, які падали ще від великої кафлової печі.

В гостинній позіхала канапа, на котрій стався припадок зі старим паном. До інших покоїв не заглядав. Був певний, що і там не інакше, лиш так, як йому ввижалося у його сонних марах.

Відчинив двері на ґанок і уявляв собі ті огні, що горіли в парку, коли двір облягали збунтовані селянє. Туди перекрадався лакейчук на попівство в село, туди надійшов священик, тут він промовляв до бунтівників.

Таке то.....

А тепер у парку було тихо і глухо.

Доріжки заростали травою, дерева порохнавіли і валилися, ставок заростав ряскою і шуваром.

„Цей двір засуджений на запустіння,“ — пригадав собі слова свого нічного провідника по салях. „Бо єсть невидима книга, в котрій списують добрі і злі учинки і

мусить бути рука, котра зведе колись усі порахунки в тій книзі.“

Обійшов кругом великий, старий сад, а як вернув, ліжко його було вже постелене і в їdalні крутився Ксаверий у фраку і в білій краватці.

— Що пан позволяєть, каву, чи гербату?

— Гербату, розуміється, коли наставили самовар.

— Він уже два рази перекипів. Петрусю, принеси його тут!

Петрусъ приніс самовар і Ксаверий налив філіжанку пахучого чаю.

— Як вам спалося, Ксаверий?

— Дякую панови, що ласкаві спитати. Погано. А пан?

— І мені не найкраще.

— Такі тепер часи, що чоловік навіть сну спокійного не має. Погані часи! — І зітхнув.

— Щож вам снилося такого?

Спиниєся перед кріслом гостя і, закинувши серветку на ліву руку, а правою поправляючи білу краватку, говорив: Снилося мені, ніби я пана опроваджував по салах і розказував таке, чого нікому не сказав би. Чимало є такого, про що не годиться казати! Події, як мерці, їм спокій належиться у гробі.

Гість дмухав на горячий чай.

— А скажіть мені, Ксаверий, кілько літ, як учителька втопилася у ставі?

Ксаверий зробив великі очі. „Учителька?“

— Тая Німка, знаєте, що панич хотів романсувати з нею.

Ксаверому мало чайник не вилетів з рук.

— Богато, а богато, я ще покоєвим був.

— А чи живе хто з родичів дівчини, що зарізалася в сальоні?

— Тої дівчини? Чи живе?... Не знаю, прошу пана, не знаю.

— А бачили ви тую паню, що вночі фротерує паркет?

Ксаверий закашлявся, задріботів ногами і вибіг до другого покою. Чути було як шептав беззубими устами „Ісусе Христе! Ісусе Христе!“

* * *

Гість випив снідання, походив по пустих покоях, ще раз оглянув портрети і подзвонив тим дзвінком, на котрім дзвонар, католик, вирізьбив усю свою нехіть до дисидентів. На порозі з'явився Ксаверий.

— Я не можу чекати аж до вечера. Маю важне діло в місті. Поклонітесь пану управителеві і скажіть, що напишу лист. Колиб мав доброго купця, най продаде. А тепер пішліть на село і найміть для мене коні до стації.

— Добре, прошу пана. Але коней наймати не треба, бо і так має виїхати наш повіз по пана управителя. Вишлемо скорше і пан ним поїдуть, а коні до вечера відпічнуть у заїзднім домі.

— Тим краще. Дякую вам, Ксаверий. Дайте мою валізку візникови, а я піду собі наперед, заки він повіз приладить: перейдуся.

— Як пан прикажуть.

— Дякую вам за труд. В їдалні під тарелем для вас, а коло вази для служби. Бувайте здорові!

— Щасливої дороги панови!

Побіг наперед і відчинив фіртку.

— А все ж таки шкода, що пан не қуплять двора. Піде в чужі руки....

В половині алеї гість обернувся і ще раз глянув на старий двір, облитий золотими проміннями літнього сонця.

У фіртці все ще стояв Ксаверий.

„Піде в чужі руки. А неважеж я свій?“

Пройшов алею і схвильовані збіжа пірвали його думки, як море лодку і понесли, світами. А він гладив колосся рукою і тішився, що таке буйне й налите зерно.

Перший здоровив кожного стрічного селянина, а люди дивувалися, звідки взявся такий ченний пан.

— Певно не тутешній, — казали.



У БОЮ КРИПКО СТІЙ...

У бою кріпко стій,
В побіду твердо вір,
Іди на перебій,
Як бистра струя з гір!

Нічого не жахайсь,
(Що гірше від кайдан?)
Судьбі не піддавайсь,
Ти над судьбою пан.

Судьба залізо, ти
І молот і коваль.
В залізо бий, гати,
Щоби зробилася сталь!

Лиш серце най буде,
Яким було колись,
Як буря прогуде,
Щоб рожі розцвілись!



ВЕСНИКА.

„Ой весна, весна, ти весняночко,
Що ти нам несеш, ясна панночко?

Що ти нам несеш за даруночки
І василечки й цвіт маруночки?

Що ти нам несеш за обновоньки
Для лісів, лугів, для дібровоньки?“

„Ой несу я вам працю новую
На ланах- полях за дібровою.

Вже спилий сніги, ожили луги
Витягайте ви з повіток плуги.

Витягайте їх і лаштуйте їх
На насущний хліб для дітий своїх.

Та забудьте ви про біду зими,
Як нераз в мороз залилися слізми,

Як не було що на обід зварить,
Як прийшлось дітий казкою кормить.

Припиню мороз і втишу вітри,
Подарую вам подарунки три.

А що перший дар — сила сильная,
А що другий дар — праця пильная,

А що третій дар — то надії чар,
Що двигнете ви життєвий тягар.



С В Я Т О К О Т Л Я Р Е В С Ъ К О Г О У Л Ь В О В І.

(Із споминів)

Року 1898 Бережани були ще за світом. Повітове місто з гімназією і окружним судом не мало залізниці. Попадалися люди, що цього винаходу і в очі не видали.

До залізниці було в одну сторону щось миль п'ять (Зарваничка), а в другу близько шість (Бурштин).

Хто не мав власних коней мусів наймати фіякra. Найбільше фіякерське підприємство мав Лібер. Його вози звичайно доїздili в пору до поїзду, а коні теж не гинули по дорозі. Про других фіякрай цього не можна було сказати.

Але наймати повіз у Лібра це значило втратити кілька ринських, а що ринський, то були гроші, так люде їздili до Львова і до Станіславова, одним словом у „ширіший світ“, тільки у важніших випадках.

Тому-то Бережанці тішилися надією, що ось-ось дістануть залізницю Стрий-Тернопіль і що до стації Потутори буде вже тільки кілька кільометрів.

Нам на свято Котляревського прийшлося їхати кілька миль кіньми до Зарванички, а звідтам що лиши залізницею до Львова.

Вибралися ми в трійку: мій покійний батько, д-р Андрій Чайківський і я. Батько їздив мало, я хоч бував трохи в світі (бо Віденська і Прага, то вже тоді називався „світ“), великим досвідом не визначався, нашим так сказати комендантом, був автор „Олюнъки“ і „В чужім гнізді“, колишній офіцер у боснійській війні, а тепер адвокат і письменник. Він визначався не тільки досвідом, котрого тоді треба було, щоб з Бережан заїхати до Львова, але мав ще й ту юну знамениту прикмету, що скорочував

Знімка укр. письменників і учених з приводу свята Котляревського у Львові 1898. р.



дорогу. Оповідав так рідко, живо й цікаво, що забувалося про кільометрові стовпи і про годинник, забувалося про дуже гористу, можна сказати, карколомну дорогу і приїхавши до ціли казалося: „От як скоро ми нині заїхали!“

Так скоро заїхали ми на свято Котляревського до Львова. Остановилися в готелю Штатмілера і зійшли на вечерю до готелевої ідалні. Там був рух. Гості з дальших сторін надтягали ріжними поїздами. Виталися й тішилися, бо стрічалися й такі, що стрічі сподівалися хіба на Йосафатовій долині.

— Коли-то ми бачилися, товариш?

— Підожди. На Покрови буде літ 35.

— Ой ні, 37, бо вважай — і тут починалася хронольготія.

А там знов чулося:

— І ти тут! Ну, ну, кого, як кого, а тебе я ніколи не сподівався побачити. Ти певно цілий тиждень йдеш.

— Тиждень, як тиждень, але дві добі, то таки витратив, заки дібрався звідтам, де медвідь добрий вечір каже туди, де електрика світить.

Усіх іх стягнув до Львова не хто другий як Іван Котляревський, той самий, що перед соткою літ свою „Енеїдою“ постягав був чимало Українців до купи. Він певно, як тоді, так і тепер, зпоза гробу, сміявся, дивлячись, яка йому вдалася штука.

На другий день рано зайшли ми до Бесіди. І там стрічі, і там вігуки в роді „копа літ!“ „гора з горою не зійдеться!“ і т. д.

З тяжкою бідою добули ми якось білети на вечірний концерт, що мав відбуватися в театрі Скарбка. Великий незугарний будинок, що бачив першу виставу „Barbar-и Radziwiłł-івної“ і „Zemst-и“ і мав нині відчинити свої двері перед автором „Наташки Полтавки“. Велика сала була випродана до останнього місця. Дехто ухитрився і добув хоч надпрограмове місце, алे богато з жалем мусіло відійти до дому. Один з достойників польських, увійшовши дэ льожі, сказав: „Звідки вас так богато набралося?“ І дійсно, мабуть у перше побачили ми, що української інтелігенції в Галичині вже так богато.

„Ростемо!“ — це було перше слово, що кождому з нас приходило на гадку. А до того росту в значній мірі причинився Іван Котляревський. Це теж розумів усякий і тому свято Котляревського не було формою, а мало моральний зміст, — вдяку для батька нашого відродження...

Увертура, — підноситься занавіса і Лев Лопатинський виголошує прольоғ Франка. І автор, і декламатор нині спочивають у гробі. Один у Львові, другий на боєвищі. Не знаю, чи відома його могила. У нас неодна могила забуттям поростає. А Лопатинський гідний доброї памяти. Ціле життя працював з запалом, як актор, декламатор, драматург і журналіст. Скінчив не декламацією, а ділом. Поляг з крісом у руці... Прольоғ зробив сильне враження. Він не ефектовний, але палкий і щирій, як щирій був Котляревський у життю і в творах. Зі щирості родяться великі твори. Що нещире, вяне і пропадає, як паперові квітки у слоту. Дальшої програми не тямлю, бо ввага моя була звернена більше на сам момент, ніж на його аристичний вислів. Але знаю, що всі виходили з театру Скарбка вдоволені та скріплени духом, як з церкви у велике свято.

Кождому було ясно, що справа українського відродження за тих сто літ, від 1798 до 1898, зробила великий крок вперед і що завернути її назад ніяка сила не зможе. По концерті була спільна вечеря в театральній салі в готелю Жоржа. Виголошено чимало промов, літературних і політичних. Коли не мішаю цього комерсу з комерсом у честь Франка, то тоді вперше почув я нашого знаменитого тенора Менцінського. Співали „Ще не вмерла“. І не співали так, як треба. Тоді молодий теольоғ сказав: „Панове, не так! Послухайте, як треба співати наш національний гімн.“ І голосом, сильним, дзвінким, чистим проспівав: „Ще не вмерла.“ Це був Менцінський і вже тоді можна було сказати, що він стане колись славним співаком.

На другий день гурток учених і письменників зібрався у фотографа на Академічній улиці (імені його не тямлю), щоб на спомин зїзду відфотографуватися. Прийшов Франко, Павлик, Грушевський, пані Кобринська, Кобилянська, Ярошинська, панове Маковей, Колесса,

Гнатюк, Труш і другі. Поруч старших, поважніших і заслужених у літературі та в науці, кількох новиків, між ними також я.

Це були перші такі сходини, перше зближення людей, що одушевлені були одною ідеєю, служити рідному письменству і рідній справі.

Франко був у повнім цвіті сил, життєвих і літературних, у бороді проф. Грушевського не білілося ще срібне волосся, на Ольгу Кобилянську дивилися, як на молоду, дуже надійну письменницю, в Маковею бачили не тільки доброго поета, але й одинокого нашого справжнього гумориста. Його фейлетони читали ми з насолодою. Від часів Устяновичових „Під неділю“ нічого подібного в наших часописях не стрічалося. Колесса подавав гарні надії як музик, Труш був відомим малярем, Івасюка „Хмельницький під Зборовом“ здобув собі призначення. Павлик і Кобринська мали окремі заслуги. На першого дивилися ми, як на організатора селян, на Кобринську, як на родонаочальницю поступового жіночого руху. Павлик виглядав над вік старо і нагадував аскета-мученика. Кобринська не піддавалася літам. Мій батько був з нею добре знайомий ще зі студентських часів. Представив мене, і покійна авторка „Задля кусника хліба“, подаючи мені руку, сказала до моого батька: „Ось дивіть, які ми вже старі. А я всеж таки почиваю себе молодою.“

І мабуть усі ми тоді почували себе молодими, дивлячись на вічно молоду „Енейду“ і „Наталку Полтавку“. Було це справжнє відродження.

* * *

З тої пори минуло літ 25. „Мов батогом тріснув,“ — кажуть у нас. І дійсно лускав і лускає над нами батіг, свій і чужий. Цей останній, щораз інший і щораз гірший. Богато дечого, чого ми тоді бажали, сподівалися, ждали, не здійснилося. На те ми й люде.

Богато декого не стало між живими. Франко, Павлик, Кобринська, Ярошинська, відійшли від нас, не бачивши жахливих подій останніх літ. Ті, що лишилися — по-

сивіли. Нові підростають. Доля людей, як доля листя у лісі. Життя як ліс, повний високих дерев і низьких корчів, і пахучих квіток, і співучих пташків. Але є в ньому і отруйливі гриби та погане зілля, є гадюки, є дики звірі. Богато тепер звірів...

Як дивлюся на збірну фотографію з 1898. року, як бачу такими молодими Франка, Кобилянську, Маковея, то забиваю, що з тої пори третє десятиліття минає, і сам молодію душую... Гарно було!



БІБЛІОГРАФІЯ ПИСАНЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО

зложив

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

БІБЛІОГРАФІЯ ПИСАНЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО.

Не маючи на еміграції змоги, виготовити повний й до-кладний список усіх писань Б. Лепкого, розкинених по сотках часописів і журналів, я поклав собі завдання зібрати бодай книжкові видання (декількох мені не вдалось тут роздобути) та, що найважніше, подати список тих богатьох, переважно псевдонімних і анонімних творів, які містилися на протязі його перебування у Німеччині в часописах „Шлях“ (1918—1920), „Нове Слово“ (1920) і „Українське Слово“ (1921—1922). Як редактор цих газет я, за дозволом автора, розкрив усі псевдоніми, криptonіми й аноніми, ратуючи цей, незвичайно цінний матеріал перед повним забуттям. Так само зазначив я всі праці Б. Лепкого у берлінських видавництвах „Українське Слово“ і „Українська Накладня“, використовуючи їхній архівний матеріал. Крім того, як матеріал для будучого бібліографа писань Лепкого, зазначую деякі музичні композиції до слів Ювилята.

За поміч при укладі цеї бібліографії дякую Панам Б. Лепкому, В. Дорошенкові й В. Кучабському та Хв. Товариству „Просвіта“ у Львові*).

***) ПОЯСНЕНИЯ І СКОРОЧЕННЯ.** Майже всі книжки, де не за-значено інакше, описано з автоспії з законаллям прикмет правопису. Книжки впорядковано по роках, а серед цього поазлучно: статті всюди впо-рядковані поазлучно. Замість імені автора перед заголовками поставлено для узелення впорядковання звичайну авіаду *. Слови в круглих скобках взято зпоза заголовку (нпр. з обортки, з дальншого тексту), де круглі скобки подвіються в заголовку, там при скобках поставлені двоточки :. Все, що в гранчастих скобках, не належить до тексту й доповнено мною. Для за-оцадження місця ужито м. і. таких скорочень:

Б. заг.	без заголовку	опов.	оповідання
б. підп.	без підпису	перед.	передова
б. р.	без року	передрук.	передруковано
в. 8°	велика 8°	перекл.	переклад
вид.	видання	підп.	підписав, підписано
Вістник СВУ	Вістник Союза Визво- лення України	портр.	портрет
друк.	друковано	проа.	проавний
Н. Сл.	Нове Слово	рис.	рисунку
м. 8°	мала 8°	стор.	сторона
обр.	обортка	Укр. Сл.	Українське Слово
обр.	образи	фейп.	фейлетон
		ч.	число

I. КНИЖКОВІ ВИДАННЯ Б. ЛЕПКОГО.

1. **Magya Kopornicka.** Szkic literacki. (Sprawozdanie wyżs. gimnazjum ... za rok 1898.) Brzeżały 1898.
[З обортки.]
2. ***З села.** Збірка оповідань. Чернівці, 1898. [З переднім словом Льва Турбацького.] Стор. ?, 8^o. [З пам'яті.]
Зміст: Мати. — Оповідання дяка. — Нездала пятка. — Гусій. — Матвій Цвпув. — Недільником. — Настя.
[2. в и д. :] ***З села.** Друге, доповнене видання. [На верху:] [Съвітова Бібліотека. Ч. 4.] Чернівці, 1909. Заходом Др. [sic!] Льва Когута і Франца Коковського. (З друкарні тов. „Руска Рада“ під зарядом Ів. Захарка.) Стор. 71, 8^o. [На обортці вінетка пера автора.]
[3. в и д. :] ***З села.** (Оповідання.) [На верху:] Видавництво Товариства „Просвіта“ в Ужгороді. Ч. 23. Ціна 2 кр. Книгопечатня „Викторія“. Ужгород, 1923. Стор. 31, вел. 8^o.
3. ***З життя.** Збірка оповідань. Накладом Українсько-русської Видавничої Спілки, зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові, 1899. Стор. 62+[II], 8^o.
4. ***Оповідання.** Накладом А. Хойнацкого. Львів, 1901. Стор. 136+[III], 16^o.
Зміст: Цвіт щастя. — Закутник. — Стріча. — Починок.
5. ***Стрічки.** (:Заходом К. Студинського.:) Львів. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковського. 1901. Стор. 103+[II], м. 8^o.
Тільки оправні.
6. ***Щаслива година.** (:Заходом К. Студинського.:) [Опов.] Львів. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковського. 1901. Стор. 145+[II], м. 8^o.
Тільки оправні.
7. ***Листки падуть.** (:Заходом К. Студинського.:) Львів. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковського. 1902. Стор. 126+[IV]+портрет автора з власноручним підписом, 8^o.
Зеленим другом, тільки оправні.
8. **На послуханє до Відня.** (Видавництво Товариства „Просвіти“, ч. 268, кн. 9.) Львів, 1902. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Стор. 32, м. 8^o. Ціна 20 сот.
9. **На Тарасовій могилі.** Річ сценічна. Тернопіль, 1902. Стор. 7+[I], м. 8^o.
[Передрук.] **На Тарасовій могилі.** (Річ сценічна.) Накладом Редакції „Гайдамаки“. [В збірці:] На коляду Руси Україні оден сніп з гайдамацької ниви. Львів, 1903. [Стор. 1—11], 16^o.

- [2. в и д.:] **На Тарасовій могилі.** Сценічний прольот. Видання друге. Краків, 1910. Стор. 11, 16⁰.
У Вернизові: Богдан Лепкий. Писання, I, стор. VIII згадується ще видання: Львів, 1911, однакче це мабуть помилка.
10. ***Оєйн.** [Вірші.] Коломия. Накладом власним. З друкарні Вільгельма Браунера в Коломії. 1902. Стор. 93+[II], мал. 8⁰. Друк. темносиньою краскою.
11. **Василь Стефаник.** (Літературний нарис.) Накладом автора. Львів, 1903. Стор. 31+[I], 16⁰.
Те саме в перекладі польськім і чеськім.
12. **В глухім куті,** оповіданє, написав Богдан Лепкий. (Видавництво Товариства „Просвіти“, ч. 274, кн. 3.) Коштом і заходом Товариства „Просвіта“ у Львові, 1903. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Стор. 29, 8⁰.
[2. в и д.:] **В глухомъ кутѣ.** (Выдавництво Товариства „Просвѣта“ в Ужгородѣ, ч. 15.) Печатня „Викторія“ в Ужгородѣ, 1922. Стор. 16, 8⁰. Цѣна 2 кр.
На Тарасовій могилі. Львів, 1903. Диви ч. 9.
13. ***В горах.** Новелї. Львів, 1904. *Бесіди, 17*.
З обгортації.
14. **Миколі Лисенкові на спомин 7 грудня 1903 року.** Львів [1903]. Стор. [III], 8⁰.
15. ***Нова збірка.** Львів, 1903. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковского. Стор. 102+[II], м. 8⁰.
16. **I. Донька і мати, або не протився науці. II. На милуванні нема силуванні.** (Правдива подія.) Написав Б. Л. (Видавництво Товариства „Просвіта“, ч. 290, кн. 7.) Коштом і заходом Товариства „Просвіта“ у Львові, 1904. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Стор. 27, 8⁰.
17. ***На чужині.** Спомини і мрії. [Вірші.] Львів, 1904.
Дави: В. Вернизовля, стор. VIII.
18. **Начерк історії української літератури.** Написав Богдан Лепкий. Коломия Галицька Накладня Якова Оренштайна. Москва: Іван Соломчак. (З друкарні А. В. Кисілевського і Ски в Коломії.) [На обгортації:] (№ 1—6. Ціна К. 1.80 Загальна Бібліотека... Книжка. I (:до нападів Татар :). [Б. р. 1904.]) Стор. 320, м. 8⁰.
[2. в и д.:] ***Начерк історії української літератури.** Друге справлене видання з ілюстраціями. Українська Накладня Київ-Ляйпциг [б. р. 1923] ... (Друковано у друкарні [sic!] К. Г. Редера в Ляйпцигу.) Стор. 333 + [V проспекту].
Начерк історії української літератури. Книжка II. Від нападів Татар до Котляревського. (Загальна Бібліотека, № 94—98.) [Б. р. са 1912] ... Стор. 272, м. 8⁰.
19. **Читанка для середніх шкіл з польським язиком викладовим.** Курс низший. Уложив Богдан Лепкий. Wypisy dla szkół średnich z polskim językiem wykładowym. У Львові, 1904. Накладом Фонду Красного. Стор. V+[I]+144, 8⁰.

20. З глубин душі. Вибір поезій Богдана Лепкого. Львів. Накладом Михайла Петрицького, „Друкарня Удлова“, Львів, Коперника ч. 20, 1905. Стор. 192, 8^o. [З портретом автора і власноручним підписом.]
21. *Над рікою. (:Поезії.:) Львів, Накладом Р. Гординського. З друкарні В. А. Шийковського. 1905. Стор. 92, 8^o.
22. *По дорозі життя. Вибір оповідань. Накладом Михайла Петрицького. Львів, 1905. Стор. 168+[I], 8^o.
Зміст: Образ. — Дідусь. — Цвіт щастя. — Закутанка. — Стріча. — Печкар. — Небішка. — В касині. — Восій. — Повединок.
23. Słowo o pułku Igora. Przełożył B. Łepki. (:Przekład z komentarzem.:) Kraków, druk W. Anczycsa, 1905. Стор. 51+[I], 8^o. Чертежний папір.
24. *Кара та інші оповідання. (Літературно-наукова бібліотека, видає Українсько-руська Видавнича Спілка у Львові. Серія I, ч. 93.) Львів, 1908 [чи 1905]. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядком К. Беднарського.
Зміст: Перша зірка. — Над ставом. — Жертва. — Оповідання яка. — Гусій. — Гостина. — Матвій Цапун. — Неадала пята. — Мати. — Настя. — В глухій куті. — Мій товариш. — Кара. — Звичайна історія. — Іван Медвідь.
25. Kociułyński M. W pętach szatana. Tłomaczył N. M. [= Б. Лепкий]. Nakładem Feliksa Westa. Brody, 1906. Стор. 219+[II], 8^o.
Treść: W pętach szatana. — Na kamieniu. — Poczwarka. — W grzebanym świat. — Pe koptior. — Pojedynek. — Śmiech. — Fata morgana.
26. *Поезис розрадо одинока. Львів, 1908. „Молода Муз.“ Ч. 9. Друкарня Олекси Ріппера в Кракові. [На обгортці вінєтка автора.] Стор. 80+[II], м. 8^o.
З села. Чернівці, 1909. [2. в и д.] Диви ч. 2.
На Тарасовій могилі. Краків, 1910. [2. в и д.] Диви ч. 9.
27. Характеристики українських письменників. П. Маркіян Шашкевич. З ілюстраціями. Написав Богдан Лепкий. Талицька Накладня Якова Оренштайна в Коломні. (З друкарні Киселевського і Ски в Коломні.) [На обгортці:] (№ 106—108. Ціна 60 сот. Загальна Бібліотека.) [Б. р., 1910?] Стор. VIII+108, 8^o. [З портретом М. Шашкевича і 12 обр. в тексті.]
28. Чекає нас велика річ. Прольто [підп.: Федір Крегулецький]. Краків, 1910. Стор. 11, 16^o.
[2. в и д.:] Віденсь, 1916. Стор. 35 + [V], 8^o.
У Вернизові, стор. VIII, згадується помилково вид.: Краків 1911.
29. *Для ідеї. [На верху:] Видавництво „Жіночого Кружка Р. Т. П.“ (Ціна 25 сот. У Львові 1911. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка.) Стор. 15, 8^o. [З віністкою не автора.]
30. *Кидаю слова.... (:Нариси й оповідання.:) [На верху:] Рік I. 1. січня 1911. Число 1—2. Народна Бібліотека Одвічальний редактор: Андрій Веретельник. Чернівці. Видає Видавничий Відділ Союза руских хліборобських спілок на Буковині „Селянська Каса“. (З друкарні „Рускої Ради“ в Чернівцях, під зарядом І. Захарка.) Стор. 78, м. 8^o.

31. **Оля.** Образок з глухого кута. Львів, 1911. Друкарня В. А. Шийковского. Накладом автора. Стор. 48, 8^o.
Друк. наперед у „Руслані“.
32. **Про житє великого поета Тараса Шевченка** в п'ятдесят-літнію річницю його смерти видало Товариство „Просвіта“. У Львові, 1911. (З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського.) [Підп. на кінці Богдан Л.] Стор. 48 [з 12 обр. в тексті], 8^o. [З обгорткою рис. автора.]
33. ***З над моря.** Жовква. Накладом автора. 1913. (Печатня 00. Василиян в Жовкві.) Стор. 85 + [II], 8^o.
Зміст: З над моря. — Калиновий квіт. — Осінь 1912 року. — Пoesия друже, всюди є. — З маргінесів.
34. ***За люд, у сотні роковини уродин Тараса Шевченка.** Krakiv, 1914. Стор. 24 + портрет Шевченка на окремій картці, 8^o. [2. в и д.:] 1915. Диви : В. Верниволя, стор. VIII.
В тексті 4 образки: Палета і пензлі Шевченка; Шевченкові прибори до писання; Портрет; Могила в первісній вигляді.
35. **Про Шевченків „Кобзар“.** В сотні роковини уродин Поета видало Товариство „Просвіта“ у Львові. [На обгортці:] (Видавництво Товариства „Просвіта“ Ч. 373. Ціна 40 сот.) Львів, 1914. (З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка.) Стор. 64, 8^o. [З 12 ілюстр. в тексті.]
Друк. також в: „Українське Слово“, Львів, 1916, ч. 65 з 9 березня.
36. ***В Тарасові роковини.** Коштом і заходом Товариства „Просвіта“. Відень, 1915. Стор. 31 + [1], м. 8^o, ціна 30 сот.
Дати з життя Тараса Шевченка. — Хата. — До Тарасової матері. — Батькове проподівство. — Мрії та дійсність. — Перші твори. — До Тарасових поезій. — Роззіяні мрії. — Суд над поетом. — Дорога. — Пустиня. — Шевченкова верба. — Дядько. — 26 лютого 1861. — З поза гробу.
Образки: Хата Ш-ка — Енгельгардт застас Ш-ка при мальованню. — Бандура й книжки. — Над морем. — Александровський форп. — Ш-ві прибори до писання. — Ш-ва верба. — Тарас в петровівській кріпості. — Ш-ко на смертнім ложі. — Поліція на Ш-вій могилі. — Палета Ш-ка.
За люд. Krakiv, 1915. [2. в и д.] Диви ч. 34.
37. **З історії української літератури.** 1. Богдан Лепкий: Чим живе українська література? [На верху:] Виданнє Союза Визволення України. 2. Василь Сімович: Короткий огляд української літератури. Відень, 1915. Накладом „Союза Визволення України“. З друкарні Ад. Гольцгавзена у Відні, м. 8^o.
Стаття Лепкого стор. 3—28.
[2. в и д.:] Чим живе українська література написав Богдан Лепкий. Друге спрощене видання. Вецляр, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) [На обгортці: вінєтка автора і рисунок цілої загол. карти.] Стор. 23. [З портретом І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Кулиша, М. Марковички, М. Шашкевича і М. Драгоманова, теж рисунки автора.]
38. **Слово о полку Ігоревім у віршованих перекладах.** [На верху:] Kriegsbibliothek des Gesamtukrainischen Kulturrates. Das Lied von Ihors Heeresfahrt. Ukrainisches Heldenepic.

aus dem XII. Jahrhundert in modernen poetischen Uebersetzungen [ютика]. Воєнна бібліотека Культурної Ради. Віден, 1915. Накладом Загально-Української Культурної Ради. (З друкарні Ад. Гольцгавзена у Відни.) [На обгортці:] Слово о полку Ігоревім у віршованих перекладах. Виданнє Загально-Української Культурної Ради. [Із вінеткою.] [На 4. стор. обгортки:] Vom Pressebüreau des Kriegsministeriums genehmigt. Vom K. K. Ministerium für Kultus und Unterricht am 2. Oktober 1915, Z. 29314, genehmigt. [На стор. 3:] Переклади й переспіви: Тараса Шевченка, Михайла Максимовича, Стефана Руданського, Панаса Мирного, Василя Щурата й Богдана Лепкого. Стор. 56.

Всі вінетки й заставки рисовані автором, так само церков-слав. черенки, якими книжка друкована.

39. **Червона калина.** Збірка присвячена Українським Стрільцям. Зложив Богдан Лепкий. Ілюструвала Олена Кульчицька. Віден, 1915. Стор. 35.
Там поміщено Лепкого: До Січових Стрільців. — Журавлі, з нотами. — Море пожовкого листя (вірш). — Чи чуєш (вірш). — Під Великдень на чужині (вірш). — Розривалося серце мое (вірш). — Присяга Украйнських Січових Стрільців у Відні.
40. ***Тим, що полягли 1914—1915.** Віден, 1916. Накладом Загально-Української Культурної Ради. [На обгортці:] Publikation des Ukrainischen Kulturrates. Bohdan Lepkyj: Den Gefallenen. (З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.) [На 4. стор. обгортки:] Vom Preßbüreau des K. u. K. Kriegsministeriums genehmigt. Vom K. K. Ministerium für Kultus und Unterricht (:7. 19734, am 5. Juli 1916:) genehmigt. Чекас нас велика річ. Віден, 1916. [2. в и д.] Диви ч. 28.
41. ***Ще не вмерла Україна.** Співанник з великих днів. Вибір українських пісень з нотами. Віден, 1916. Накладом Загально-Української Культурної Ради.
Загол. з обгортки.
42. ***Доля.** Вецляр, 1917. Черенками Шарфого. Стор. 52 + портрет автора, м. 8°.
Обгортка з вінеткою, 25 віршів.
43. **Перша Читанка (Буквар) для народних шкіл.** Уложили Антін Крушельницький, Омелян Попович, Богдан Лепкий. З образками Олени Кульчицької. Виданнє „Української Культурної Ради“ у Відні 1918. Книжка дозволена розпорядком ц. к. Міністерства Просвіти до ужитку в народних школах з дня 29. листопада 1915, ч. 35632. (З друкарні Шарфого у Вецларі.) Стор. 80, в. 8°.
44. **Петро Тихий. Свое життя.** (:Розмови на біжучі теми.:) Київ-Ляйпциг, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецларі.) Стор. 63, 8° [з 32 ілюстр. в тексті].
45. **Про життя і твори Тараса Шевченка,** написав Богдан Лепкий. [На верху:] Українська Накладня. Київ-Ляйпциг, 1918. (Друкарня Шарфого Вецляр.) Стор. 98. [З портретом Шевченка на стор. 2], 8°.
- Рец. Павло Зайцев: „Книгаръ“. Київ, 1919, ч. 21.

46. **Байки Івана Крилова** в переспівах і наслідуваннях Богдана Лепкого. Київ-Ляйпциг Українська Накладня Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919 (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 44 + [I], м. 8⁰. [З портретом Крилова рис. Лепкого і 8 обр. в тексті, з того 4 на окр. сторінках, оборот порожній, а пагінований, кольор. обгорта з рис. автора. Передмова, стор. 5—8 підп. Б. Л.]
47. **Заворожена Королівна.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
48. **Казки 1001 ночі.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
49. **Кіт в сапинцях.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
50. **Мінхгаузен.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.
Книжка з кольоровими образкам для малечі. Текст Б. Лепкого.
51. **Подорож пана Цікановського.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [XI], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
52. **Робінзон Круао.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
53. **Снігурочка.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
54. **Хатка дядька Тома.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X], 4⁰.
Книжка з кольоровими образами для малечі. Текст Б. Лепкого.
55. **Червона Шапочка.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X], 4⁰.
Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.
56. ***Шевченко про мистецтво.** Накладом автора. Зальцведель, 1920. (З друкарні С. В. У. у Зальцведелі.) Стор. 26. [На обгортаці:] 50 фен., 8⁰.

57. ***Вибір віршів.** Вецляр, 1921. Видавництво „Струя“. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 60 [III], м. 8º. [З віністкою автора.]
Антольгія.
58. **Жean de Ляфонтен. Казки.** Свобідний переклад [Лепкого] з образками. Українська Накладня Київ-Ляйпциг. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1921.] Стор. 41 + [I], м. 8º. [З портр. Ляфонтена рис. Лепкого і 9 рисунками Лепкого в тексті. З кольоровою обгорткою рис. Лепкого.]
59. ***Ноктури.** Зальцведель, 1921. (З друкарні Гофмана у Зальцведелі.) Стор. 16, 8º.
 12 бордів, 12 старців, 12 жіноч., 12 сиріт, 12 іздів.
- В глухомъ кутъ.** Ужгород, 1922. [З. в и д.] Диви ч. 2.
60. **Казки Фенельона.** Українська Накладня Київ-Ляйпциг (Друкарня Шарфого у Вецлярі). [Б. р. 1922.] Стор. 48, м. 8º. [З передмовою Лепкого без підпису і з 4 ілюстраціями в тексті руки Лепкого. На обг. кольор. обгортка руки Лепкого.]
61. **Н. Літинський. Денцо про гроши.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 26.) Berlin, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 24, 16º.
62. **Незабутні.** Літературні нариси Богдана Лепкого. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4.) Berlін, 1922. Накладом „Українського Слова“, сп. з в. о. п. (Із друкарні Börsenbuchdruckerei Denter. & Nicolas, Berlін.) Стор. 82 + [II], м. 8º.
63. ***Писання. Том I.** Вірші. Київ-Ляйпциг, Українська Накладня. Коломия Галицька Накладня. Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. [Б. р. 1922.] Стор. [I] + XXVIII + 398 + XVI + [II], 8º. [З портретом Б. Лепкого на окремій картці поміж стор. II і III.]
- ***Писання. Том II.** Проза. Київ-Ляйпциг. Українська Накладня. Коломия Галицька Накладня. Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. (Типографія Шпамера въ Лейпцигѣ.) [Б. р. 1922.] Стор. 485 + [I], 8º.
64. **Струни.** Антольгія української поезії від найдавніших до нинішніх часів для вживання школи й хати влаштував Богдан Лепкий. 2 томи. Спільне видання „Української Народньої Бібліотеки“ і „Українського Слова“, Берлін 1922, Головний склад „Ukrainske Slovo“, Buch- und Zeitungsverlag, G. m. b. H., Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11. — Том I. Від „Слова о полку Ігоревім“ до Івана Франка. Стор. VIII + 139, 8º [з 18 обр., обгорткою рисунку впорядчика]. — Том II, стор. XII + 296, 8º [з 15 обр., з того 10 рис. впорядчика і обг. рис. вп.].
- З села.** [З. в и д.] Диви ч. 2.

ІІ. КНИЖКИ ЗРЕДАГОВАНІ АБО ВИДАНІ Б. ЛЕПКИМ.

65. **Іван Тобілевич** (:Карпенко Карий:). Суєта. Комедія в 4-х діях (картинки). Нове [друге] переглянене и [sic!] виправлене видання. Українська Накладня Київ-Ляйпциг. (Друковано в друкарні К. Г. Редера тов. з обм. пор. в Ляйпцигу.) [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 9—11, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing.) [Б. р. 1922.] Стор. 144, 8^o.
Стор. 3—11 передмова підп. Б. Лепкій.
66. **С. Руданський.** Съпівомовки зі вступом Н. Н. і з портретом автора. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 15—16 а.) Стор. 144, 8^o.
Стор. 5—8 передмова Б. Лепкого б. підп.
67. **Василь Барвінок** (:Володимир Барвінський:). Скошений цвіт. (Віймок з галицьких образків.) Друге видання. Із вступом Богдана Лепкого. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 41—43 а.) [Б. р. 1920.] Стор. 292, 8^o.
Стор. 8—12 Вступ підп. Богдан Лепкій. Krakiv, квітень 1920.
68. **Аркад. Аверченко.** Гуморески. Перевід з російського. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. (З друкарні Кисілевського і Ски в Коломиї.) [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 104.) Стор. 60, 8^o.
69. **Пантелеїмон Куліш.** Чорна Рада. Хроніка 1663 року. З ілюстраціями. Із вступом і поясненнями Богдана Лепкого. Галицька Накладня і Друкарня Якова Оренштайна в Коломиї. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 108—110 б.) Стор. 325, 8^o.
Стор. 5—26. Вступні замітки пера Б. Лепкого.
70. **Історія України з малюнками написав Микола Аркас.** Третьє видання Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. (Печатано в типографії К. Г. Редера тов. з обм. пор. в Ляйпциг [sic!].) Стор. 682 + [I.]
Містить: Микола Аркас (підп. Б. Л.) стор. 8—6. Передмова до другого видання (підп. Богдан Лепкій) стор. 8—12. Передмова до третього видання (підп. Б. Л.) стор. 13. Пам'яті Василя Доманицького (підп. Б. Л.) стор. 14—15.
Друге видання, стор. 416.
- Редакцію другого видання провадив Богдан Лепкій від Хмельницького, крім цього 1. і 3. коректу.
В третьому виданні змінив 5. розділ російсько-австрійський (стор. 322—416 другого видання).
Першого видання я не мав під рукою.
71. **Наша пісня.** Виданнє „Союза Визволення України“ 1916. (З друкарні „Союза Визволення України“ у Вецлярі.) Стор. 34.
До того ілюстр. обгортка рисунку автора, рисунки і кінцівки автора
Один вірш Лепкого: До волі з неволі, підп. Л.

72. **Байки Леоніда Глібова.** Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия „Галицька Накладня“, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 64, м. 8⁰.
 З портретом Л. Глібова і 10 образками рис. Лепкого. Кольорова обгортака Лепкого. Передмова ст. 5—8 підп. Б. Л.
73. **Приказки Евгена Гребінки.** Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия „Галицька Накладня“, Winnipeg Man. Ukrainian Publisher, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) [На обортці:] Гребінчині приказки. Стор. 46 + [II цінники], 12⁰.
 Вінетка видавця. Стор. 5—8. Передмова підп. Б. Лепкій. З 20 вінетками і кінцівками.
Гребінчині приказки. Наклад другий (11—20 тисяч). Без зміни.
 [2. в и д.:] **Приказки Евгена Гребінки.** Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1918. (З друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 47, м. 8⁰.
 З портретом Гребінки з літографії невідомого літографа, розшуканої у Німеччині. З 18 вінетками і кольоровою оборткою Лепкого. Передмова підп. Б. Л.
74. **Три поеми Тараса Шевченка.** [На верху:] Нова бібліотека ч. 4. (Сон, — Великий Льюх, — Неофіти) з передмовами й поясненнями Богдана Лепкого. Українська Накладня Київ-Ляйпциг, 1918. (Із друкарні Шарфого в Вецлярі.) [З 3 портретами Тараса Шевченка на стор. 2, 16, 82.] Стор. 134 + [III], м. 8⁰.
75. **Шляхом волі.** [На верху:] Нова бібліотека ч. 1. „Українська Накладня“. Київ-Ляйпциг, 1918. (Друкарня Шарфого.) Стор. 96, 8⁰.
 З заголовком видавця і багатьома прикрасами переважно видавця. Англьські патріот. самост. 54 віршів, з того 6 видавця.
76. **Казки Братів Гріммів.** Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 45 + [I].
 З портретом Якова Грімма руки Лепкого. Текст зредагований Лепким.
77. **Казки Гауфа.** Київ-Коломия. Видавництво Я. Оренштайна. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1919.] Стор. 44 + [I], м. 8⁰. [З порт. Гауфа і кольор. вінеткою рис. Лепкого.] [На обортці стор. 4:] Українська Накладня Київ-Ляйпциг. Переклад спрощений Лепким.
78. **Наші казки.** Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 48, м. 8⁰.
 Зміст на обортці. 11 обр. в тексті. Кольорова обгортака чужа. Казка: Золотий черевичок підп. В. Л. опрацьована Лепким.
79. **Русалка й інші казки Братів Гріммів.** Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man.

- Ukrainian Publishing*, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 48, м. 8^o.
 З казки. З кольоровою обгорткою Лепкого і 11 образками Лепкого в тексті. Зредаговано Лепким.
80. **Сальоме**, драма Оскара Уайльда. Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publisher, 1919. Стор. 94, 8^o.
 З портретом О. Уайльда на 2. стор. пера Б. Лепкого, стор. 5—9 передмова підп. В. Л.
81. **Співомовки Степана Руданського**. Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 47, м. 8^o.
 З портретом Руданського руки Лепкого. Передмова (стор. 5—8) підп. Богдан Лепкий. Обгортка з кольоровою вінкетою чужа.
82. **Тарас Шевченко. Гайдамаки**. З портретом автора й ілюстраціями.. [На обгортці:] „Бібліотека Українського Слова“, ч. 20.. Вецляр, 1920 (Друкарня Шарфого у Вецлярі). Стор. 100 + [портрет Шевченка на крейдяному папері + 7 вставних ілюстрацій на крейд. папері], 8^o.
 Обгортка з портретом Шевченка.
83. **Тарас Шевченко. Кобзарь**. Українська Накладня Київ-Ляйпциг. Головні склади і т. д. [Б. р. 1921.] [З портретом Т. Шевченка на окр. картці на поч. книжки]. Стор. 707, 8^o.
84. **Достойно есть**. Збірка в Шевченкові роковини (Бібліотека „Українського Слова“ ч. 24). Berlin, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі). Стор. 82, 16^o.
85. **Іван Котляревський. Твори**. 2 томи. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 8 і 9.) Берлін, 1922. (З друкарні Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін), м. 8^o. Том I.. Енеїда. Зі вступом [стор. V—XV] і поясненнями [189—205] Богдана Лепкого. Стор. XVI+206 + портрет Котляревського. Том II Наталка Полтавка. Москаль Чарівник, Ода до князя Куракіна [стор. 3—7]. Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. Стор. 112.
86. **Казки Андерсена**. Українська Накладня Київ-Ляйпциг. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1922.] Стор. 46+[I], м. 8^o. [З портретом Андерсена руки Лепкого.] [На стор. 4:] Українська Накладня Київ-Ляйпциг.
87. **Казки Федьковича**. Українська Накладня Київ-Ляйпциг. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1922.] Стор. 47, м. 8^o. [З портретом Федьковича рис. Лепкого.] [На обгортці:] Казки Федьковича.
 З кольоровою вінкетою Лепкого. Передмова стор. 5—8, підп. В. Л.
88. **Наші казки. II**. Українська Накладня Київ-Ляйпциг. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1922.] Стор. 44+[I], м. 8^o.
 З казки. Кольорова обгортка роботи Лепкого, на обгортці стор. 4: Українська Накладня Київ-Ляйпциг. З 6 рис. Лепкого в тексті.
89. **Олекса Стороженко. Твори**. Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 16

- i 17.) 2 томи. Берлін, 1922 (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін). Том I. Марко Проклятий і інші оповідання. Стор. 243 + [5 проспекту]. [З портретом Стороженка, роботи Лепкого, в тексті.] Т. II. Оповідання. [На обгортці:] Дорош, Гаркуша і інші оповідання. Стор. 256, 8^o.
90. **Повне видання творів Тараса Шевченка.** 5 томів. Київ-Ляйпциг Українська Накладня. Коломия Галицька Накладня. Winnipeg [sic!] Man. Ukrainian Publishing [sic!], [б. р. 1922], 8^o.
- Том I. Про життя і твори Тараса Шевченка — написав Богдан Лепкий — Література — Матеріали до процесів Шевченка — Листи Тараса Шевченка — Автобіографічна замітка Т. Шевченка — Автобіографічний лист Т. Шевченка — Спомин про старшого боярина Тараса Шевченка — Шевченку серед поетів славянства — написав Н. Корни. Стор. XVIII + 514 з портретом Т. Шевченка.
- Том II. Кобзарь. Стор. XVI + 707.
- Том III. Варіанти й доповнення — Пояснення до „Кобзаря“ — Слъпая (поэма) — Безталанный (поэма) — Уривок з драми: „Никита Гайдай“. Стор. VI + 451.
- Том IV. Назаръ Стодоля — Артист — Дневник — Княжна — Безщасний — Капитанша — Пояснення. Стор. [IV] + 602 + [II].
- Том V. Музика — Варнак — Близнята — Прогулка — Наймичка — Спомини Лазаревського — Чого стоїть Шевченко яко поет народній (Куліша) — Слово над гробом Шевченка — Пояснення. Стор. [VI] + 514.
91. **Рідне Слово.** Збірка новель і оповідань українських авторів. I. (Бібліотека „Українського Слова“, Берлін, ч. 27.) „Ukrainske Slowo“, Buch- und Zeitungsvorlag, G. m. b. H., Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11, 1922. Стор. 288 + [II], 8^o.
- Обгортка рисунку автора. У збірці два оповідання Лепкого: Дідусь (68—73) і Цвіт пастя (208—214).
92. **Тарас Шевченко. Думки.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 23.) Berlin, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 18, 16^o. З рисунками автора.
93. **Тарас Шевченко. Кобзар.** Повний, ілюстрований збірник віршованих творів поета з життєписом та передмовою Богдана Лепкого (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 19). 1922, „Ukrainske Slowo“ (Друкарня Шарфого у Вецлярі). Стор. XVI + 309 + [III], 8^o.
- З ілюстраціями в тексті Обгортка її рис. на стор. 29 „Перебендя“ Лепкого.
94. **Тарас Шевченко. Повісті.** Під редакцією Богдана Лепкого, 2 томи. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 21 і 22). Берлін, 1922 (Друковано в Scharfe's Druckereien in Wetzlar). Том I. Артист і Музика. Стор. 242. — Том II. Наймичка. Варнак. Близнята. Стор. 322.
- Повісті зрівняні з оригіналом, деякі, як „Артист“, написані перекладені.

95. **О. Федъкович.** **Вибір поезій.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 25.) Берлін, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 32, 16^o.
96. **Б. Клин.** **Національне виховання.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 35.) Берлін, 1923. (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Berlin.) Стор. 36, м. 8^o.
Передм. Лепкого, підп. видавництво, стор. 5—8.
97. **Всесвітна історія (з ілюстраціями).** Том I. Старинна історія. Опрацював Йосиф Чайківський. Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 30—33 в.) Стор. 280, 8^o.
Підготовлення тексту до друку.
98. **Пантелеймон Куліш.** **Твори.** Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. 4 томи. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 28, 29, 36 і 37.) Берлін 1922/23 (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін). Том I. Чорна Рада. Історичний роман. 1922. Стор. 244. [З портр. Куліша, рис. Лепкого. Передмова п. з. П. Куліш, стор. 5—26 і пояснення Л., стор. 226—244.] Том II. Поезії. 1923. Стор. 278. [Передмова стор. 5—12 і пояснення Л., стор. 249—272.] Том III. Україна. 1923. Стор. 116. [З 32 рисунками, з того 27 Лепкого.] Том IV. Псалтир. Стор. 264. [Передмова Лепкого, стор. 3—4.]
99. **Твори Марка Вовчка з життєписом авторки й життєписними матеріалами.** Том II. Народні оповідання. Київ-Ляйпциг Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing [1923]. (Печатано в типографії К. Г. Редера тов. з обм. порукою в Ляйпциг [sic!].) [Факсиміле автографу М. Вовчка на 2. стор.] Стор. 484, 8^o.
Том III. Народні оповідання [1923]. [Портрет М. Вовчка на 2. стор.] Стор. 435, 8^o.
100. **Яків Щоголів.** **Вибір творів.** З портретом автора та вступною статтею Богдана Лепкого [стор. 5—20]. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 44.) Берлін, 1924. (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін.) Стор. 74 + [VI проспекту], м. 8^o.

III. ЧАСОПИСНА ЛІТЕРАТУРА.

A. ГАРНЕ ПИСЬМЕНСТВО.

1. ВІРШІ.

101. **В сотні роковини уродин Т. Шевченка.** — В 50. роковини смерти. — Нині. [Три вірші, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 15 з 11. III. 1921, стор. 1.)
Передр. в: „В 60-і роковини смерти Т. Шевченка. Зібрали і видав др. З. Кузеля.“ (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 2.) Берлін, 1921. Стор. 3—4.

102. **В храмі св. Юра.** [Вірш виголошений на святочній академії в честь Митрополита Шептицького у Відні в старім ратуші. Там же портрет, рисунок Лепкого.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)
103. **Весна 1915. р.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)
104. **Вставай!** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 59 з 16. VIII. 1921, фейл., стор. 2.)
105. **Дванадцять старців.** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Шлях, II, фейл., ч. 57 (142) з 12. VIII. 1920, стор. 2.)
106. **Дума повожатого.** Зложив Повожатий: [Вірш, фейл.] (Нове Слово, ч. 10 з 30.. XII. 1920, фейл., стор. 2—3.)
107. **З думок.** [Багато лиха і немало зла — вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 29—30.)
108. **Зазив.** [Вірш.] („За Україну“, збірка-памятка українській дітворі від народного учительства. Віденсь, 1915, стор. 37.)
109. **Із віршів Б. Лепкого.** [Б. заг.: Ах скільки скрізь гробів.] (Шлях, II, ч. 5 (9) з 21. II. 1920, фейл., стор. 3.)
110. **Із віршів Богдана Лепкого.** [Дивне диво. — Йдеш, як в казку. — До народньої пісні. — Поет. — Хібаж ми квіт? — Рада.] (Шлях, I, ч. 59 з 24. IX. 1919, фейл.)
111. **Із віршів Богдана Лепкого.** [2 вірші: Зівяне кожний вінок. — Сподівається.] (Шлях, I, ч. 70 з 1. XI. 1919.)
112. **Із віршів Б. Лепкого.** [Колиб не віра. — Ми віримо.] (Шлях, I, ч. 76 з 21. XI. 1919, фейл., стор. 2.)
113. **Із віршів Б. Лепкого.** [Вірш: Лежав блідий, немов інесм критий...] (Шлях, II, ч. 33 (118) з 5. V. 1920, фейл., стор. 2.)
114. **Із віршів Б. Лепкого.** [2 вірші: На суді. — Мої пісні.] (Шлях, II, ч. 36 (121) з 15. V. 1920, стор. 2—3.)
115. **Із віршів Богдана Лепкого.** [2 вірші: Нинішній-мент. — Колись я паном був.] (Укр. Сл., I, ч. 49 з 12. VII. 1921, фейл., стор. 2.)
116. **Із віршів Б. Лепкого.** Ноктурн. [12 сиріт.] (Шлях, II, ч. 21 (107) з 24. III. 1920, фейл.)
117. **Із віршів Б. Лепкого.** [Осенні думки, 3 вірші.] (Шлях, I, ч. 68 з 25. X. 1919, фейл.)
118. **Із віршів Богдана Лепкого.** [3 вірші б. заг.: Різдвяний вечір. — Немов далекий, гарний сон. — Все, що нам снилося колись.] (Шлях, II, ч. (88) з 7. I. 1920, фейл., стор. 3.)
119. **Із віршів Богдана Лепкого.** [3 вірші: Спочинь серце. — Перед храмом. — Субота.] (Шлях, I, ч. 56 з 13. IX. 1919, фейл., стор. 2.)
120. **Із віршів Б. Лепкого.** [Б. заг.: Чого ти вітре вешся коло хати. — Бувало, як вітер степами.] (Шлях, II, ч. 13 (99) з 18. II. 1920, фейл., стор. 2.)
121. **Із віршів Б. Лепкого.** [2 вірші: Як повернемо колись до хати. — Терновий вінок.] (Укр. Сл., I, ч. 38 з 3. VI. 1921, фейл., стор. 2.)

122. **З поезій Богдана Лепкого.** [На чужині I, II, III. — Наші Стрільці в Карпатах. — Коли повернемо.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 21—22.)
123. **З поезій Богдана Лепкого.** [Осінь 1916 року. — Мав я також свій рідний край.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 59—60.)
124. **З поезій Богдана Лепкого.** [Чи то буря чи грім. — Життя-борба.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 19—20.)
125. **Листи Катрусі.** [Вірші.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 55—56.)
126. **Люблю спокій вечірньої години.** [Вірш * * * підп. Богдан Лепкий, Берлін, 6. VII. 1920.] (Нове Слово, ч. 3 з 11. XI. 1920, фейл., стор. 2.)
127. **Маккавеї I, III.** 19—23. [Вірші підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 15 з 11. III. 1921, фейл., стор. 2.)
128. **Михайло Павлик.** [Вірш виголошений на жалібній академії 16. листопада 1915 у Відні.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 9—10.)
129. **Михайло Павлик.** [Вірш.] (В той ясний день На спомин освобождення Львова 22. червня 1915. року. Львів, 1915.)
130. **На свята.** [Вірш підп. Богдан Л.] (1. місце, Шлях, II, ч. 25—26 (110—111) з 10. IV. 1920.)
131. **На чужині.** [З вірші: В світ пішли ми і ніби нам. — А все ж таки хотілось би діждати. — Не кидай плуга серед ниви, підп. Богдан Лепкий. Берлін, 6. VII. 1920.] (Нове Слово, I, ч. 1 з 28. X. 1920, фейл., стор. 2.)
132. **Нам сниться сон.** — Ми єсть народ. — Загадка. [З вірші, підп. Крегулецький.] (Шлях, I, ч. 84 з 20. XII. 1919, м. фейл., стор. 4.)
133. **Не даї мені.** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 1 з 21. I. 1921, фейл., стор. 2.)
134. **Не знаю звідки.** [Вірш підп. Крегулецький.] (Шлях, I, ч. 82 з 13. XII. 1919, фейл., стор. 3.)
135. **Не трать надії.** [Вірш підп. Б. Л.] (Нове Слово, ч. 6 з 2. XII. 1920, фейл., стор. 2.)
136. **Ой колосися, ниво.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)
137. **Останній лист Катрусі.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 53—54.)
138. **Політична чабарашка.** [Вірш підп. Сень Брень.] (Укр. Сл., I, ч. 64 з 2. IX. 1921, фейл., стор. 2.)
139. **Слідами Ігоря.** [Вірші I—IV.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 24—25.)
140. **Сон.** [Вірш підп. Б. Л.] (Нове Слово, ч. 8 з 16. XII. 1920, фейл., стор. 2.)
141. **Спомин.** [Вірш: Тямлю, як свята Великодні.] (Вістник СВУ, II, 1915, квітень, ч. 13—14.)
142. **Стоять коні на припоні.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 31—32.)
143. **Стрілець і дівчина.** [I—II вірші.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 43—44.)

144. Суд над Шевченком. [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, март, ч. 11—12.)
145. Там над тихою долиною. [Вірш * * *, фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 109 з 7. I. 1922, стор. 2.)
146. Тим, що упали. (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 19—20.)
147. Тим, що упали. [Вірш.] (В той ясний день На спомин освобождення Львова 22. червня 1915. року. Львів, 1915.)
148. Чупринці. [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 75 з 11. X. 1921, стор. 1 з рисунком Чупринки автора.)
Передрук в : „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 77.)
149. Шевченко на вигнанні. [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915.)
150. Шевченко на смертному ложу. [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915.)
151. Шевченкові похорони. [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (1. місце, Шлях, II, ч. 18 (104) з 6. III. 1920.)

2. ПРОЗА.

152. В Велику Пітницю. [Настр. нарис, підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 25—26 (110—111) з 10. IV. 1920, стор. 5.)
153. В другу неділю по Спасі. [Опов.] (Віденський ілюстрований календар Товариства „Просвіта“ на звичайний рік 1916. Відень, 1915, стор. 160.)
154. В перші роковини. (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 35—36.)
155. Вернер фон Гайденштам. Під Полтавою. (Виїмок з книжки „Карло Дванайцятий і його лицарі“.) [Переклад б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 44 з 24. VI. 1921, фейл., стор. 2—3.)
156. Вечір. [Нарис, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 19 з 25. III. 1921, фейл., стор. 2.)
157. Дзвони. [Опов.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 33—34.)
158. Душа. [Нарис, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 40 з 10. VI. 1921, фейл., стор. 2.)
159. З листів. [Нарис, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 17 з 18. III. 1921, фейл. 2, стор. 2.)
160. Зрадив. [Опов.] („За Україну“, збірка пам'ятка українській дітворі від народного учительства. Відень, 1915, стор. 37.) Теж саме. (Вістник СВУ, II, 1915.)
161. На Спаса в Розі. (:Із споминів дитячих літ.:) [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Н. Сл., ч. 3 з 11. XI. 1920, стор. 2—3.)
162. Перед роком. (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 41—42.)
163. Під Великдень. (Вістник СВУ, II, 1915, квітень, ч. 13—14.)
164. Під портретами предків. [Опов.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 37—38 і 39—40.)
165. Свої. [Опов. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 15 з 11. III. 1921, фейл., стор. 2—3.)
Передрук. в: „В 60-і роковини смерті Т. Шевченка Зібрав і видав др. З. Кузєль.“ (Бібл. „Українського Слова“, ч. 2, стор. 11—15.)
166. 1914—1915. [В першу річницю війни.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)

Б. ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВІ СТАТТІ, КРИТИКА Й БІБЛІОГРАФІЯ.

167. **В 60-і роковини смерті Тараса Шевченка.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 15 з 11. III. 1921, стор. 1—2.)
Передрук. в: „В 60-і роковини смерті Т. Шевченка“, стор. 5—7.
168. **Василь Щурат.** (В 50 роковини його уродин.) [Підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 68 з 16. IX. 1921, фейл., стор. 2—3; ч. 69 з 20. IX. 1921, фейл., стор. 2—3.)
169. **Вітаєте!** [Перед. на привіт хору Кошиця, без підп.] (Шлях, II, ч. 31 (116) з 28. IV. 1920, стор. 1—2.)
170. **Г. Лукомський. Українське мистецтво.** [Фейл. перекл. Лепким з його примітками.] (Укр. Сл., I, ч. 96 з 13. XII. 1921, стор. 2; ч. 97—98 з 17. XII. 1921, стор. 2.)
171. **Гавлічек Боровський. 1821—1921.** [Стаття підп. Б. Лепким.] (Укр. Сл., I, ч. 83 з 8. XI. 1921, стор. 2—3.)
Передрук. в: „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 9—11.)
172. **Гоголь і Залєсский.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 39 з 7. VI. 1921, стор. 1.)
173. „**Гроно.**“ [Підп. Б. Л.] (Укр. Сл., II, ч. 153 з 1. IV. 1922, стор. 4—5, фейл.)
174. **Данте.** [Перед. підп. Богдан Лепким.] (Укр. Сл., I, ч. 74 з 7. X. 1921, стор. 1.)
Передрук. в: „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 3—8.)
175. **Дещо про гроші.** [Фейл. підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 3 (89) з 14. I. 1920, стор. 2—3; ч. 4 (90), стор. 2—3.)
Теж саме окремою книжечкою, див. ч. 52.
176. **Достоєвський.** (В сотні роковини його уродин.) [Підп. Б. Лепким.] (Укр. Сл., I, ч. 84 з 11. XI. 1921, фейл., стор. 2—3; ч. 85 з 15. XI. 1921, стор. 2—3; з портретом Достоєвського, рис. Лепкого; ч. 86 з 18. XI. 1921, стор. 2—3; ч. 87 з 22. XI. 1921, стор. 2; ч. 88 з 24. XI. 1921, стор. 2; ч. 89 з 26. XI. 1921, стор. 2; ч. 90 з 29. XI. 1921, стор. 2.)
Передruk. в: „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 15—54.)
177. **Edition Україна.** [Підп. (Сам.).] (Нове Слово, ч. 6 з 2. XII. 1920, література, наука й мистецтво, стор. 5.)
178. **Життя Гр. Чупринки.** [Проз. фейл. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 75 з 11. X. 1921, стор. 2.)
179. **Іванові Франкові.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 36 з 27. V. 1921, стор. 1.)
Передruk. в: „В п'яті роковини смерті Івана Франка.“ (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 5.) Берлін 1921. Стор. 3—5.
180. **Іванові Франкові в п'яті роковини смерти.** [Фейл. підп. Богдан Лепким.] (Укр. Сл., I, ч. 36 з 27. V. 1921, стор. 2—3.)
Передruk. в: „В п'яті роковини смерті І. Франка.“ (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 5.) Берлін 1921. Стор. 5—9.

181. **Лист до Редакції.** [Про жертву хору ім. Леонтовича, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 146 з 28. II. 1922, стор. 4.)
182. **Літературна замітка.** [Малий фейл. підп. Богдан Л-ий.] (Укр. Сл., II, ч. 135 з 15. II. 1922, стор. 4.)
183. **Марко Вовчок про Шевченка.** [Лист Марк. до Оп. М.] (Укр. Сл., II, ч. 151 з 18. III. 1922, стор. 2.)
184. „**Митуса.**“ [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 140 з 21. II. 1922, стор. 2.)
185. **Михайло Драгоманів.** (З приводу 25-ліття смерти.) [Проз. фейл. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 1 з 21. I. 1921, фейл., стор. 2—4; ч. 2 з 25. I. 1921, фейл., стор. 2—3.)
186. **Молібр.** (До 300-літніх роковин народження.) [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 128 з 1. II. 1922, стор. 2—3; ч. 129 з 2. II. 1922, стор. 2.)
Передрук. в: „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 55—65.)
187. **На смерть Григорія Чупринки.** [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 75 з 11. X. 1921, стор. 2.)
Передрук. в: „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 74—76.)
188. **Наталія Кобринська.** [Фейл. підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 11 (97) з 11. II. 1920, фейл., стор. 2)
189. **Наши генії.** [Проз. фейл. підп. Н. Літинський.] (Шлях, II, ч. 15 (101) з 25. II. 1920, стор. 2—3; ч. 16 (102) з 23. II. 1920, стор. 2—3.)
190. **Німецька жници на українському літературному полі.** [Проз. фейл. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 79 з 25. X. 1921, фейл., стор. 2—3.)
Рецензія на збірку п. Вуцької „Aus dem Ährenlande“.
191. **Нове пародіє видання „Кобзаря“.** [Рецензія на „Кобзар“ Укр. Вид. в Катеринославі, ред. Сімовича.] (Укр. Сл., II, ч. 151 з 18. III. 1922, фейл., стор. 2.)
192. **Одна з забутих спроб комунізму.** [Проз. фейл. б. підп.] (Нове Слово, ч. 4 з 18. XI. 1920, стор. 2—3.)
193. **Олександер Барвінський.** (:В 75 роковини:) [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 45 з 28. VI. 1921, стор. 2—3.)
194. **Перший концерт Української Республіканської Капелі.** [Підп. ч. 202.] (Шлях, II, ч. 33 (118) з 5. V. 1920, стор. 3.)
195. **Петро Тихий. „Книга горя.“** [Фейл. про книжку „Трагедія Галицької України“. Вінніпег, 1920.] (Укр. Сл., I, ч. 20 з 1. IV. 1921, фейл., стор. 2—3; ч. 21 з 5. IV. 1921, фейл., стор. 2—3.)
196. „**Поза межами болю.**“ Картина з безодні, написав Осип Турянський. Відень, 1921. [Фейл. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 82 з 4. XI. 1921, стор. 2—3.)
Передрук. в: „Незабутні“. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 66—73.)
197. **Причинок до життєпису Шевченка.** [Стаття підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 18 (104) з 6. III. 1920.)

198. **Про Василя Стефаника з приводу його 50 уродин.** [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 32 з 13. V. 1921, стор. 2.)
 Передрук. п. з. Василь Стефаник. (З приводу його 50. уродин.) в: „Незабутні“. (Вібліотека „Українського Слова“, ч. 4, стор. 78—82.)
199. **Спомини П. Куліша про Миколу Костомарова.** (:Переклад з журналу „Новь“, том IV, 1885. р.:) (Нове Слово, ч. 9 з 23. XII. 1920, фейл., стор. 2—4.)
200. **Тарас Шевченко.** (: Промова Богдана Лепкого на Шевченковому святі в Берліні, дня 12. III. 1920. :) (Шлях, II; ч. 22 (108) з 27. III. 1920, фейл. стор. 2—3.)
201. **Українській Капелі і її славному диригентові Вп. Кошицю привіт.** [Фейл. підп. Богдан Лепкий, зачинається від вірша: О, пісне моя, одна ти мене.] (Шлях, II, ч. 33 з 5. V. 1920, стор. 4.)
202. **Хор проф. Турули.** [Стаття підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 82 з 4. XI. 1921, стор. 3.)
203. **Чужинці про Україну.** [Фейл. про Reise von Wolhynien nach Cherson im Jahre 1787. Й. В. Меллерса, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 22 з 8. IV. 1921, стор. 2—3; ч. 23 з 12. IV. 1921, стор. 2—3.)
204. **Чужі про нас. „Ukrainische Lieder von Anton Mauritius.** [Фейл. підп. Б. Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 31 з 10. V. 1921, стор. 2—3.)
205. **Чужі слова.** [Проз. фейл. підп. Н. Літинський про абсолютизм, анархію.] (Шлях, II, ч. 7 (93) з 28. I. 1920, стор. 2—3; [аристократія] ч. 8 (94) з 31. I. 1920, стор. 2—3, фейл.)
206. **Шевченко про мистецтво.** [Фейл. підп. Б. Л.] (Шлях, I, ч. 77 з 26. XI., стор. 2—3, ч. 78 з 29. XI., стор. 2—3, ч. 79 з 3. XII., ч. 80 з 6. XII. 1919, стор. 2—3.)

Вийшло окремою відбиткою, див. ч. 47.

В. СТАТТИ.

207. **Без зневіри.** [Перед. б. підп.] (Шлях, I, ч. 82 з 13. XII. 1919, стор. 1—2.)
208. **Без маски.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 34 з 20. V. 1921, стор. 1.)
209. **Бережімся!** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 29 з 3. V. 1921, стор. 1.)
210. **Більше зимної крові.** [Перед. б. підп.] (Шлях, II, ч. 38 (124) з 26. V. 1920, стор. 1—2.)
211. **Більше серця.** [Перед. підп. Сновида.] (Шлях, II, ч. 32 (117) з 1. V. 1920, стор. 1—2.)
212. **Большевизм — Україна — Європа.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 8 з 15. II. 1921, стор. 1.)
213. **„Бували воїни й військові свари.“** [Стаття б. підп.] (Н. Сл., I, ч. 2 з 4. XI. 1920, стор. 2.)
214. **Відрадне.** [1. стаття підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II ч. 115 з 17. I. 1922, стор. 1—2.)

215. **Вовки і вівці.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 48 з 8. VII. 1921, стор. 1.)
216. **Голод.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 55 з 2. VIII. 1921, стор. 1.)
217. **Голод і негри.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 58 з 12. VIII. 1921, стор. 1.)
218. **Голос до всіх.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 79 з 25. X. 1921, стор. 1—2.)
219. **Дві сили.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 57 з 9. VIII. 1921, стор. 1.)
220. **де правда?** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 71 з 27. IX. 1921, стор. 1.)
221. **Диктат.** [Перед. б. підп. про висоту нім. відшкодувань.] (Укр. Сл., I, ч. 18 з 22. III. 1921, стор. 1.)
222. **Divide et impera!** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 63 з 30. VIII. 1921, стор. 1.)
223. **Для просвіти.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 97—98 з 17. XII. 1921, стор. 1.)
224. **До земляків.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 44 з 24. VI. 1921, стор. 1.)
225. **До сучасної соціалістичної політики.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 30 з 6. V. 1921, стор. 1.)
226. **До українських емігрантів.** [Перед. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 12 з 1. III. 1921, стор. 1.)
227. **Єднаймося!** [Перед. підп. Л.] (Шлях, II, ч. 52 (137) з 14. VII. 1920, стор. 1—2.)
228. „**Жав не жав, — а сіяти треба.**“ [1. стаття б. підп.] (Н. Сл., ч. 9 з 23. XII. 1920, стор. 1.)
229. **За Волинь.** [Стаття підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 81 з 1. XI. 1921, стор. 2—3.)
230. **Злочинна робота.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 50 з 15. VII. 1921, стор. 1.)
231. **З приводу большевицько-румунського напруження.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 69 з 20. IX. 1921, стор. 1.)
232. **Ідеалізму!** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 78 з 21. X. 1921, стор. 4.)
233. „**Із глубини возвах.**“ [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 68 з 16. IX. 1921, стор. 1.)
234. **Імій уши да слышать.** [Перед. підп. А. О.] (Шлях, II, ч. 29 [114] з 21. IV. 1920, стор. 1—2.)
235. **Іще одно розчарування.** (Стаття надіслана.) [Стаття б. підп.] [Н. Сл., ч. 5 з 25. XI. 1920, стор. 1—2.)
236. „**Креєн.**“ [1. стаття підп. Б. Л.] (Укр. Сл., II, ч. 139 з 19. II. 1922, стор. 1—2.)
237. **Мементо.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 4 з 1. II. 1921, стор. 1—2.)
238. **Молодіж.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 62 з 26. VIII. 1921, стор. 1.)
239. **Момент.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 65 з 6. IX. 1921, стор. 1.)

240. **На рахунок української державності.** [Перед. підп. Пово-
жатий.] (Укр. Сл., I, ч. 27 з 26. IV. 1921, стор. 1.)
241. **На роздорожу.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 60 з
19. VIII. 1921, стор. 1.)
242. **Національна свідомість.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I,
ч. 47 з 5. VII. 1921, стор. 1.)
243. **Наше становище.** [Станов. ред. „Шляху“, б. підп., написане
Б. Лепким до спілки з гол. ред. З. Кузелею.] (Шлях, II,
ч. 42 [127] з 5. VI. 1920, стор. 1—2.)
244. **Не будемо рабами.** [Перед. б. підп.] (Шлях, II, ч. 48—49
[133—134] з 30. VI. 1920, стор. 1—2.)
245. **Нім півні запіють.** [Перед. підп. Повожатий.] (Укр. Сл.,
I, ч. 20 з 1. IV. 1921, стор. 1.)
246. **Памяти Петра Болбочана.** [Перед. б. підп. Берлін, 28. чер-
вня 1921.] (Укр. Сл., I, ч. 46 з 1. VII. 1921, стор. 1.)
247. [Перед. Зальцведель, 6. VII. 1920, б. підп., „ратувати Укра-
їну“.] (Шлях, II, ч. 50 [135] з 7. VII. 1920, стор. 1—2.)
248. [Перед. Зальцведель, 9. VII. 1920, б. підп.] (Шлях, II, ч. 51
[136] з 10. VII. 1920, стор. 1—2.)
249. [Перед. Зальцведель, 23. VII. 1920, б. підп.] (Шлях, II,
ч. 54 [190] з 24. VII. 1920, стор. 1—2.)
250. [Перед. Зальцведель, 30. VII. 1920, б. підп.] (Шлях, II,
ч. 31. VII. 1920, стор. 1—2.)
251. [Перед. Берлін, 2. лютого 1921, б. підп., про ролю капіта-
лізму.] (Укр. Сл., I, ч. 5 з 4. II. 1921, стор. 1.)
252. **1. листопада 1918 року.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I,
ч. 81 з 1. XI. 1921, стор. 1.)
253. **Шід знаком зєднення.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., I,
ч. 6 з 8. II. 1921, стор. 1—2.)
254. **Шіеля війни.** [Перед. підп. Б-н.] (Укр. Сл., I, ч. 28 з
29. IV. 1921, стор. 1.)
255. **Поворот.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 40 з 10. VI. 1921,
стор. 1.)
256. **Повстання.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 33 з 17. V.
1921, стор. 1.)
257. **По ділам нашим.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 54 з
29. VII. 1921, стор. 1.)
258. **Політика і голод.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 52 з
22. VII. 1921, стор. 1.)
259. **Ride Baiazzo!** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 49 з 12. VII.
1921, стор. 2.)
260. **Рятуймо нашу старовину.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I,
ч. 51 з 19. VII. 1921, стор. 1.)
261. **Самоетайність Совітської України.** [Перед. підп. Аз.]
(Шлях, II, ч. 27 [112] з 14. IV. 1920, стор. 1—2.)
262. **Світла.** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 95 з 10. XII. 1921,
стор. 3.)
263. **Світове банкротство.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 75
з 11. X. 1921, стор. 1.)

264. **Симбіоза.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 35 з 24. VI. 1921, стор. 2.)
265. **Сівачі бурі.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 12 з 17. VI. 1921, стор. 1.)
266. **Слова без діл.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 96 з 13. XII. 1921, стор. 1.)
267. **Справа Східної Галичини перед Літакою Народів.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 13 з 4. III. 1921, стор. 1.)
268. **Сумні думки.** [Стаття б. підп:] (Шлях, II, ч. 50 (135) з 7. VII. 1920, стор. 3.)
269. **Схаменіться!** [Перед. підп. Б-н.] (Укр. Сл., I, ч. 23 з 12. IV. 1921, стор. 1.)
270. **Трагедія України.** (Перед. б. підп. Берлін 5. серпня 1921.) (Укр. Сл., I, ч. 56 з 5. VIII. 1921, стор. 1.)
271. **Трагічний момент.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 39 з 7. VI. 1921, стор. 1—2.)
272. **У власній справі.** [Стаття з приводу нападів „Нової Доби“, підп. Сень С...] (Шлях, II, ч. 46—47 (131—132) з 24. VI. 1920, стор. 2—3.)
273. **Українська молодь за кордоном.** [1. стаття підп. Богдан Лепкій.] (Укр. Сл., II, ч. 122 з 25. I. 1922, стор. 1—2.)
274. **Фарисеї.** [Стаття з приводу нападів на „Шлях“ „Нової Доби“, підп. Ст. С.] (Шлях, II, ч. 46—47 (131—132) з 24. VI. 1920, стор. 3.)
275. **Червона легенда.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 59 з 16. VIII. 1921, стор. 1.)
276. **Човен і хвиля.** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 51 з 19. VII. 1921, стор. 2.)
277. **Ще в справі установчих зборів.** (Надіслана стаття.) (Н. Сл., ч. 5 з 25. XI. 1920, стор. 2.)

IV. ДЕЯКІ МУЗИЧНІ КОМПОЗИЦІЇ ДО СЛІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО.

278. **Фіналс**, слова Лепкого, музика [тенорове сольо в супроводі фортепіяна] Дениса Січинського, Львів, Українська Накладня. (Друковано в F. M. Gerdel, Leipzig.) [До фонографу співав Модест Менцінський.]
279. **Черемоше, брате мій**, сольо тенорове в супроводі фортепіяна С. Людкевича. [До фонографу співав Модест Менцінський.]
280. **Журавлі** [Видиш, брате мій], слова Богдана, музика Льва Лепкого. (Сурма. Львів, 1922, стор. 31.)
- Те саме: Червона Калина, Відень 1914; Вістник СВУ, Відень 1915, ч. 19—20.
- Те саме: гармонізація Кошиця у його абірці.
- Те саме: на мужеський хор укладу Леонтовича.
- Те саме: Звуки України. 600 українських пісень, зладив і видав Дмитро Андрейко. Нью Йорк, 1923, стор. 195.

281. **Що то за грім**, мужеський квартет Філлярета Колесси. (Воєнні квартети. Відень, 1914.)
282. **Як прийде вечірна година**, сольо в супроводі фортепіяна, Василя Барвінського.
283. **Кладочка** [Вчера дощик, нині дощик], слова Богдана, музика Льва Лепкого. (Сурма. Львів, 1922, стор. 81.)
284. **Чи ти прийдеш тоді до мене**,тенорове сольо в супроводі фортепіяна, Михайла Гайворонського. (Музичне видавництво „Ліра“, ч. 25.)
285. **Колисав мою колиску**, сольоспів і фортепіян, М. Гайворонського.
286. **Пиймо цю чарку**, баритонове сольо і мужеський хор а капелла, М. Гайворонського.
287. **Колиб не віра**, сольоспів і клавір, В. Чабанюка. Ляйпциг, 1922.
288. **Часом на проході весною**, Canto, Pianoforte, Бориса Кудрика. Рогатин, 1923.
289. **Часом у вечірню годину**, Canto, Pianoforte, Бориса Кудрика. Рогатин, 1923.
290. **Дав Господь на весні**, Tenore, Pianoforte. Рогатин, 1923.
291. **Бувайте здорові, гори барвінкові**, сольоспів з фортепіяном, Бориса Кудрика. Рогатин, 1923
292. **Дивний сум і туга**, Baritono, Pianoforte, Бориса Кудрика, Рогатин, 1923.



Список ілюстрацій

	Стр.
1. Богдан Лепкий (фотографічна знимка з 1912. р.)	2
2. Сильвестер Лепкий (Марко Мурава)	10
3. Вид на Бережани (рисунок)	14
4. Бережанська гімназія з тодішніх часів (рисунок)	19
5. Приходство у Жукові, знищенні війною (весільна знимка 1916. р.)	27
6. Портрет Б. Лепкого з 1914. року	61
7. Дім у Вецлярі, в якому мешкав Лепкий (фотогр. знимка)	72
8. З вистави Кальнишевського у вецлярському таборі (з фотографії)	73
9. Салля рисункова в кустарні (з фотографії)	74
10. Б. Лепкий з групою офіцерів у Ган.-Міндені	81
11. Склад Редакції „Українського Слова“ (фотографічна знимка з 1922. р.)	84
В. Леопольович, Д. Дорошенко, О. Крига, І. Герасимович, В. Лепкий, З. Кузеля, С. Томашевський	
12. Почетна грамота від українських студентів у Берліні (рис. Бутович)	86
13. Хата у Ванзе, в якій Лепкий проживає від 1922. року	88
14. Заголовна сторінка ювілейної адреси „Богеми“ (рисунок П. Ковжуна)	91
15. Знимка українських письменників і учених з приводу свята Котляревського у Львові 1898. р.	223

ЗМІСТ

	Стор.
П е р е д м о в а	5
БОГДАН ЛЕПКИЙ. БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС, написав	
Зенон Кузеля	7—89
ПРИСВЯТИ Б. ЛЕПКОМУ	91—132
О. Бабій — Казка	93
Микола Голубець — Гать будуйте кріпку та високу .	95
Андрій Чайківський — Як я пізнався з ювілятом .	98
Остап Луцький — Богдан Лепкий у Krakovі . .	102
Кирило Трильовський — Богданові Лепкому — поздоров	107
Роман Купчинський — Богданові Лепкому . . .	113
Катря Гриневичева — На новосіллі	114
Михайло Рудницький — Не буду каятись . . .	118
О. А. Дучимінська — Маляр	118
Василь Пачовський — Сукмарський Дзвін . .	121
Володимир Бирчак — Хлопець з Чорткова . .	129
ВИБРАНІ МІСЦЯ З ПОЕЗІЙ БОГДАНА ЛЕПКОГО,	
зложив З. Кузеля	133—152
Життя	135
Поезія	137
Думки	138
Війна	142
Рідний край	147
З НОВІЩИХ ТВОРІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО . . .	153—227
Allegro Patetico	155
Папері є?	157
Сім шляфроків	159
Жінка з квіткою	161
У Шатмарі	162
Не виходимо з хати	163
На ринку	164
Двоє дітей	164
Над озером	165
Хліба! Хліба!	166
Лежав при відчиненім вікні	167
Ніч	167

Акварелі	168
Доброї ночі	169
Фрагмент	170
Пишіть і мене	170
В таборі	178
Подушка	182
Розмова	186
Втікати	191
Як повернемо	200
Старий двір	202
У бою кріпко стій	220
Веснянка	220
Свято Котляревського у Львові (із споминів)	222
 БІБЛІОГРАФІЯ ПИСАНЬ Б. ЛЕПКОГО, зложив	
З. Кузеля	229—253
I. Книжкові видання Б. Лепкого	232
II. Книжки зредаговані або видані Б. Лепким	239
III. Часописна література	243
A. Гарне письменство	243
B. Літературно-наукові статті	247
B. Статті	249
IV. Деякі музичні композиції до слів Б. Лепкого	252
Список ілюстрацій	255
Зміст	257

